I

Деник Степан

село Зарогізно (Загурщина)

почта Жидачів

воєвідство Станиславівське.

Спомини з великої України від 16/VII 1919 – 22/X 1920 р.

Шістнайцятого липня 1919 року Українська Галицька Армія переходила ріку Збруч. Батерія сотника Царевича в котрій я був, через цілий час відвороту з під Вовчух, Городка Ягайлонського аж по Збруч.

Вона переходила остатня, бо кінниця противника гнала за третьою і четвертою гарматою по сам міст на Збручи.

Вечір того дня, як перейшли Збруч, стали в селі Слобідці, там був разом обід і вечеря. Нараз по довшім часі, бо в Галичині ніколи не було часу робити збірки до розказу, а тут збірка до розказу. Розказ! не вільно нічого самому брати коням, або собі, іти, в господаря тоість рабувати! бо як господар застане по горячім учинку застрілить і не відповідає. От тобі Україна іди воюй за неї! кажемо оден до другого

і „гинь без куска хліба". Але так страшно потому
не було, Галичан любили. На другий день рано
наша батерія відїхала. Сіл тих я не записував
а правдоподібно під Могилев в тій, в околиці як
місточко Бар. Довго ми не стояли, бо
не було що їсти, треба було хліба, на чотирох
они діставали оден бохонець хліба, і то мішаний
з гречкою. Ми чотирнайцятий полк арти-
-лєрії, а перша наша батерія, стояли в селі
Пелини, два тижні, як добре виголодніли
давай воювати проти большевиків, хліб
на ланах України збирати, Наш полк був
приділений до осьмого полку, котрий йшов
здовж залізничої лінії, Жмеринка, Винница,
Козятин, Мотовилівка, та Київ. Тож
наша батерія йшла здовж тим шляхом,
аж сталисьмо під Печерською Лаврою, в Київі
31 серпня 1919 року, Галицька армія як
зрушила большевиків з місця то гнали

почам Київ. За Мотовилівкою в селі Пісечна по лівій стороні залізничої дороги, на право дві милі містечко Васильків. В тім селі єсть скрут залізничої лінії на північ до Києва. На тім скруті большевики троха боронились і мали там дві панцирки, до Києва було більше як дві милі. Наша батерія заняла позицию на північ від села Пісечна вдалині, від батерии яких 500сот кроків (ліст) ліс сосновий, коло Мотовилівки в тій околици дуже піски, вправі до самого Києва, такі піски що коням було так тяжко тягнути гармати, як в болоті під Вовчухами в Галичині.

Тої ночі я мав службу при конях коло проців на полі. Над раном зачинають большевики стріляти з крісів і то дуже рідко, нараз ми дивимося якто вояки большевицькі, на краю ліса, зачинають стріляти на нашу батерію, а нашої піхоти нема, Артилерия як нема

перед нею піхоти свої, мусить втікати, а ту они вже в руках большевиків. Алярмово запрягу=вали і зачали втікати через село Пісечну в ліс, на стацію залізничу Мотовилівку. В лузі котрий ділить село Пісечну від Мотовилівки, наша батерія стала на дорозі, бо надійшла наша піхота, з пятої бригади, і той цілий курінь, під проводом сотника Головінського.

На переді йшов сотник Головінський, з шаблею на грудях, за ним поспішно сотня піхоти. Всі бадьорі, але очі були вних сталеві, войшли у бій і то бігом.

Зараз на краю ліса розстрільна і наступ в перед. Як все йшло з охотою добою бо от от Київ маєм забрати, большеви=ки тоді вночі привезли два полки піхоти і дві панцирки. Перед полуднем сильно обстрі=лювали поле по правій стороні дороги залі=зничої, а зліва наша піхота дробила

наступ і забрала всю в полон. — Нині пишу
і пригадується мені той сотник Головінський,
котрий так бігом йшов в бій, з нашою піхо-
=тою! Нашу галицьку піхоту котра від Львова
і Перемишля робила відворот, не міг відст-
=рашити який небудь там, китайсько-боль=
=шевицький полк піхоти, то було військо хоч
не дуже вбране, але зате бойове геройське йшло
в бій як на весілля. —
Большевики вояків з армії Петлюри не боялися так,
хоч їх було і більше чисельно як галичан. Але такого
спириту, відваги, завзяття, не мали они що мали
галицькі вояки. Нераз нам дуже дивно, як ця піхота
немов автомати, немов машини, йдуть вперед
так в бою скоро, що артилерия кіньми їде і годі
було дігнати. На другий день рано вже всі вояки були
дуже веселі бо їдемо вже на Київ! Марш був
дуже поспішний і то з боєм, аж до села під Київом.
В тім селі наша батерія стала на обід.

Сливок наїлися наші вояки, адже в тім фільварку дуже рясні сливки, ябка, броскви ну чого душа забагла. Там я перший раз і останній бачив нашого отомана Петлюру, котрий був приїхав автом і став коло нашої батерії. Я був аж коло самого авта, хотів подивитися на Отамана, хоч віддалями старшини, але ті самі старшини, самі до нього пхалися і дивилися, Він щось там говорив, але я нечув бо то був гамір, утіха, веселість, гей на Київ йдемо будемо в городі, в нашій столиці, аж там відпічнем, по тяжких боях і маршах. По обіді наша батерия рушила далі вперед, ...

Недалеко Київа, на десать або вісім кілометрів зтовпилися всі війська на тій дорозі що вела до города, від Канева, Василькова, Білої Церкви, все йшло на Київ, там я бачив, Запорожців, Гайдамаків, Тютюнників, Махновців, Галичан, ну одним словом, я увижав собі, що там небуло нікого, якис там царів, або урядів царських,

в моїх очах виглядало якби з підземлі все виро=
=сло. Оден запорожець в широких шараварах до
самого Київа, присідав витинав гопака, козака,
так як де в цирку. Під самим Київом наша
батерія звернула на право в сторону до Печерської
Лаври і на валах заняла становисько, стріляли
на стацию товарову, сполудня стацыя була
наша. Наш сотник казав поїхати на стацию і може
там де дістанемо підків, ончалів, упряжі, бо
вже всьо в нас було вийшло, а фрасунку не було
жадного. Нас поїхало трох! Десятник Калатун,
оден їздовий і я своїми кіньми, сильними щоб дечить
всього набрати, тоді перший раз я бачив Печерську Лавру!
Тілько що набрали хомутів, упряжі цукру а тут в
місті стріляннина, улиця до Печерської Лаври вся
в огні горить, всі склепи доми всьо горить! Ми сво=
=гго сірого повною тягару прем що сили коні мають,
але такой вирвалися з того огню. Нараз прибігає
звязковий з батерії конем і каже.! Їдьте скоро

або то всю скидайте, бо батерія моя зараз відїжд-
-жати, а ви взяли коні від гармати і то ще корінні
від проці. Як приїхали до батериї, вже все гото-
-вило готове до відїзду, тілько чекали на наші коні.
Зараз зачепили до гармати і відїхали геть з Київа.
Денікин наступав на наших в місті і переміг.
Генерал Кравс був попав в полон до Денікина і то з
автом але втік, назад до своїх, не давши розоружити.
Наша батерия їхала тоді найбільший марш, бо
аж до Фастова, то єст около сімдесять кільометрів.
А що дороги там були піскуваті, то був дуже тяж-
-кий марш, і далекий, як ще ніколи від Вовчух і Горо-
-дка не було такого далекого маршу, як тоді з Київа
від ворот перед денікинцями. Як приїхали до
Фастова, заладували гармати і коні на потяг, і
відїхали до Винниці до своєї бригади, бо наш
полк гарматний був подучений [illegible] тому до помо-
-чі як йшли вперед на большевиків. Ніколи коні
не були так дуже виснажені від маршу, як

тоді з під Києва. Як приїхали до Фастова, то коні вже голови не могли до гори тримати, вже заганяніще дишлем опустили до землі. Жаль було на них аж дивитися, що вони колись в Галичині так перед кінницею противника втікали а тут не можуть і поволі йти.

Приїхали до Винниці заквартирували нас в Малих хуторах. В жовтні відійшли на фронт зі своєю бригадою, під Гайсин на полудневий схід від Винниці. В селі Читківцях переночували і другий день рано вперед на денікінців!

Прийшли в село досить велике, і піхота перейшла село, і пішла далі вперід, Наша артилерія чотирнайцятого полку стала в селі, чекала на приказ. Батерия сотника Царевича стала як раз проти кузні, вояки позлізали з коней і гармат, та гнуть теревені з ковалем. Але по виразах в бесіді знати, можна було пізнати по ковалю і других обесних мужиках,

що они були в страху, але нам нічого не казали, що в селі повно кінноти Денікина, по стодолах а самі поховані по стріхах. Піхота наша як переходила село нічого не бачила пішла в перід. Приїздить звязковий і каже! щоб батерия вернула на другий конець села, бо тут нема моста! треба їхати в брід поза село. На місци зараз відрепи=ми гармати вnaвернули в противний бік!

Тілько що рушили з місьця, підїхали пару кро=ків, а з того кінца де ми мали їхати втікає батерия вкраїнська, і всі на фірманок на поли в сторону на Литківці.

Батерия вкраїнська летить з права, наша з ліва і всьо гуртується в бромі! Денікинці використали момент і зачали з крісів машинових, зі стріхів стріляти на наші батерий.

Наперід моі гармати вискакує гармата зі вкраїн=ської батерий, десятник тої гармати був придні=пранець, сидів на дулі гармати, як їздові гарматою

Віїхали на великий при слупі в брамі камінь, гарматa кинтулась перевертатися, десятник якось з необережности пхнув ногою в колесо, гармати, як обслуга скричала на їздових що десятник ногу пхнув в колесо щоб стали. Стали та загородили нам дорогу. Ціла колона яка летіла на гринва=рок стала, коні моїї гармати передні і середні вже були (ж) в брамі! Противник як добачив замішаня і що втікають, зачав зі стріхів стріля=ти на браму! Їздові стрийської батерии місто взяти гармату в зад, і свого десятника що зага=льмував ногою гармату винести, а вони як почули надголовами шарніт кульок з машинового кріса, як відтяли коні від гармати і давай на верхи кіньма втікати, а десятника такою в колесі лишили. Не можна було дивитися як людина лежить поперек дула, а нога полома=на межи сприхами, і кричить що сили мае о ратунок!!! Я на коне не можу оставити

коні з гарматою, а тут шум крик зойк, всьо зі страху
втікає, обслуга як почула шаркіт кульок понад
голови, зі страху поховалась по ровах, і повтікала, на
гарматі нема нікого, бо на браму деніківці стріляли
з машинового кріса. Наша гармата сейчас, свої
коні вищограла з брами назад на дорогу, і через рів в
город і так хотілися вирвати з тої прикрої небез=
=пеки. Рів був досить глибокий, а беріг з противної
сторони від города високий; і ми так гонили
кіньми на той беріг! Передні і середні вискочили,
а мої при дишлі були такой вискочили, щоб
передні і середні не тягнули, і не тиснули мої коні
дишльом до берега. Передні їздці зі страху як вдари=
=ли свої коні нагаями, а мої ще не встигли на беріг виско=
=чити, так і моїх дишльом повалили до берега і ми
разом з гарматою стали.

Передні і середні коні в городі, гармата на дорозі,
проща в рові, а я і коні мої під берегом попадали
і тлумляться, не можуть встати, бо дишлом

тягне за голови до землі, тому що передні і середні коні, на другім боці берега тягнуть за дишлем. Обслуга як добачила то положення всі повтікали; нас їздових з гарматою оставили. Денікинці як добачили що ми в рові, взяв ціль на нас на коні. Перед тим положенням, кулі понад голови свистіли, але цельовничий взяв ціль на коні, зачали шаркати понад головами коням і мені, я скотився зразу зі страху на коня, а потім випростувався думаю все одно вбє, чи лежачи чи сидячи, однако до дому нема чого вертати. Відразу страх відлетів, думаю щоб трафив відразу в голову, щоб не зранив де в руку або ногу, бо шпиталів на Україні не було, ліпше аби відразу вбили, як калікою потім мучитися. Передні і середні коні за греблею спокійно стояли, їздові позсідали з коней і полягали за греблю, мої коні по сім боці берега від гармати, як почули шаркіт кульок понад голови, як застогнуть, дадуть скок на беріг, і витягли гармату в город. Коні були дуже тяжкі, але сильні і великі,

через цілий час відвороту в Галичині я мало коли галюпував в горах, були так сильні що гармату в тримали нашильниками хоч була через і прикра гора. Хто був на війні, нехай собі тепер уявить, як ми виїхали з города на поле, як ті коні летіли з гарматою, не можна було на них втриматися, від вітру на зад падав їздовий. Летимо два або дітя кілометрів, а ту вже перша і друга гармата під лісом на картечі стріляє, на кінноту Денікина.
І то сам сотник з їздовими, бо обслуги не було, десь в полі погубилась як втікали з того села.
Добігаєм з третьою гарматою стаєм на становисько, а тут вже відкись і наш наводчик, Прокуратор завився, зачались молотити на картечі, богато там лягло і наших від своїх куль, бо то все летіло, замішане, але таки кінноту здержали.
Там в тім бою десь пропав пірогисор з нашої батерії, котрий з під Дудок втік разом з нами, ще з Галичини, а потім його сотник приняв до своєї

батерії і був телефоніста, підстаршиного при теле-фоні. Пропало там більше але не памятаю їх назвищ, і професора забув як називався, хоч нераз начали в партизанських грав, в хуторах коло Винниці.
Денікинські війська нас атакували зі всіх сторін, не мож було ніяк опертися проти них!
Галицька армія відступала стрімголов! чому? бо не було нашої геройської піхоти, котра більше як половина в шпиталях на тифус лежала;...
а решта котрі були здорові то на пів ноги і біги.
От уявіть собі, що я вийшов на фронт, під Городок Ягайлонський в січни 10/I 1919 року, вернув до дому 24того травня 1920 року, ніхто мені нічого не давав ані несфасував, в тім мундурі як вийшов, аж дістався на лагер і вернув з лагеру до дому голий як турецький святий. Цілий день робили ми відворот, аж в вечер добилися до села, як називалося не памятаю, тілько одно памятаю, що на середині села був великий став, а міст був спалений.

Батерия їхала в брід через той став, а обози їхали аж на друге село. Беріг з котрого ми зїжджали був дуже стрімкий, а під берегом ще до того стягло, але нам і відчай духи бігли ся щоб не попасти в руки Денікина на другім селі.
Обоз вигнали обїжджати, а з гарматами просто в той став в ту богнину їхали. Вдень була погода перед вечером зачав падати дощ, і то зимний зі снігом, це було вже в осени в листопаді. На Україні є чорнозем і глинка маска, дощ примастив той чорнозем. Ми їхали з високого беріга до ставу, гальмувати не мож було, бо хто полізе в воду відгальмовувати, одже їхали стрім голов. Обслуга пішла мостом бо еще були бальки на старім мості, їхати неможна було, їздові з гарматами і кіньми поїхали в воду.
Була пізна осінь листопад, в вечір було темно невидно нічого, тільки галас людини чути було.
Приїхали над беріг, перша і друга гармата, мали легкі коні, зїхали добре не попадали в воду,

поїхали ми заклекотіло за ними. Перша і друга гармата, тільки на середставу як я підберегом, своїми кіньми купався, то почув що вони там серед ставу кричуть що топляться. Але то не було так страшно як їм здавалося вночі, вода була лише коням по клуби, але їх були нижчі коні то певно було по хребта, але чую з відтам голос їдь їдь ми вже на мілині.
Як ми з'їжджали з берега, мої коні були дуже тяжкі і великі а було слизько, передні коні з дише=ль потягли вділ в воду, а мої коні попадали, оден піддишель, а той що підручною сів на свій квіст і з'їхав на заді аж в воду, і там під берігом заст=рягли оба. Ніч, дощ, вода, невидно, голодні сту=дено, але не ще так зле, як вдома мені було при своїх родичах. Нераз хтось згадав що там вдома мої родичі робить, чи здорові, бо листи тоді не доходили, і жалував неоден, от коби війна скоро скінчилася щоб додому ще здоровому вернути.

Я нічого не говорив і не згадував; тільки подумав щоб та війна була як найдовше, щоб я такої додому не вернув, бо я не мав до кого вернутися, хоч моя рідна мама і тато мій ще жив, чому на тому вдругім виданю. Коні повчитовали витріпали з вух воду і ми далі поїхали вперід. На середині було глибоко, коням по клуби, але рівно і не стрягли ми переїхали. Їдемо скоро до трапу, бо звязкові дають знати що нас обкружують Денікинці.

Віздимо в село і стаємо на середині села на пасо-виську, щоб коні відпочали і ми щоб хоч кави напи-лися, бо сьогодні обіду не було, кухня атто знає коли прийде. Наша розвідка пішла в село за сіном і вівсом для коней. Ох як мужики зведуть бій з крісів по нашій батерії, ми зараз віджхали далі, розвідка обскочила хату, відки хтось стріляв, ~~і я~~ і не застали нікого в хаті, тільки в ліжку знайшли два кріси, і я там був полетів подивитися.

Приїхали на друге село там люди вже добрі, дали

дещо зїсти нам і коням. Стаїмо вздовж селом
дорогою, бойки до хатів позаходили, бо звечера падав
дощ зі сьнігом, а тепер вночі такой сьніг паде. То
село котре ми перше застаєм вїхали хотіли
відпочати, а в нас зачали стріляти, як віїжджали
Стоєсь запашив в трох місцях, одже в другім селї
мужики вже добрі дають коням і нам їсти. Уявіть
собі коні голодні запряжені, на дорозі стоять і плоти
гризуть, бо нема що дати їсти і вовчемо за кого.
Виходимо з хати, на дворі приморозок; їде якась
батерія, і стає коло нашої, дивимось а то в Стрий-
-ська, та що гармату була оставила з десятником,
котрий був впхнув ногу в колесо. Розказ дали їхати,
підїхали і стаємо, коням дати дещо їсти! Заходимо
до хати господар небогатий, на подвірю стоїть
оденок вівса, копиця вики, серадели, і солома.
Попросили його щоб дав що коням їсти і господар
дав, досить тої вики і серадели. Вернули до коней
дали їсти і носимо дрова розпалюєм огонь і грієм ся.

Надходить наша піхота, та що була пішла вперід а нас оставила Денікинови. Огонь палає високо, і видно як піхота машерує, і то пару вояків без чобіт, стирче холяви а підошев нема, а оден трохи босий дощ зі снігом а він босий машерує.
Може хтось з читачів буде гадати що я неправду пишу; То було в другім селі від Литковець в Гайсинськім повіті. Як піхота переходила Бога, то оден старший десятник, зі штабу полку нашого 14го, до піхотинця що йшов босий зажартував! Камерад габен зі цігаретен папір? Почув наш десятник Калапунь і ще другі; але ту власне факт має місце в хуторах наших коло Винниці, як той старший десятник привів коня до нашої батерії кувати, а я тоді свої коні кував, тоді власне єму десятник Калапунь нагадав; Каже; тоти смієтися в мів з піхотинця я йшов босий, а сам на кони їхав в чоботях, а підкови з воза поскидав на землю, бо було тяжко штабови

загнуті кози, а наші батереї не тяжко було, я ще вконя від Києва нігде не фрасував, тож штаб дає розказ щоб батерія вкула коня, нехай штаб перше нам видасть підкови а потім ми вкуємо.

Той старший десятник став остро по військо=вому до десятника Калапуня бо він його незнав хто такий Калапуня, що як не владі старшині, то він візьме за ногу, зтягне з коня, відбере шаблю і револьвер дасть копняка і пошов, але покошту=вав, мусів втікати.

До господаря котрий дав коням вики! зїхалося повне подвіре війська, і та сама кінно=та, всі коні пустили до стога з вівсом і викою, а самі всі до хати напхалися, господар і діти малі, вьо на піч повилазило, бо в хаті не було місця де стати. За якийсь час вийшов господар подиви=тися, аж руки заломив, бо незостав вже ні одненька з вівсом ні з викою, плакав сарака з жалю і розпуки, каже! що я буду цілу зиму їсти і чим діти

годувати, як ги тілько всього мав хліба. Зараз в опівночи наша батерия відїхала геть.
Їхалисьмо цілу ніч і день, що сил коні мали, марш і марш в сторону на захід.
Під Жмеринкою мій один кінь котрий був; під сідлом, пристав, не мав сил далі йти, ми його випрягли й ставили мужикови. Під самою Жмеринкою дістали ми обід, і далі марш на захід.
Приїздимо під саме місто в вулицю, а ту повно війська, як набито. Наша батерія стала нараз дивимося їде з центра міста, віддїл кінноти і робить середином дороги місце, щоб можна було переїхати. Я наразї гадав, що то певно на батерию нашу робить місце щоб переїхала. Дивимося і гово=
=римо, певно буде їхати отаман Петлюра, і буде десфіляда; коли так скоро з виннятими шаблями, робили місця для переїзду. Дійсно була десфіляда! але яка? віжджає (дуцен) з центра міста, валка зложена з дуже богато фірі та цивільних мужиків,

фіри повні наладовані чогось вверх, і прикриті цельтами, здалека виглядало так якби каміня везли або бочки. Зблизившися до нашої батерії, дивимось а то каждий мужик їде при коних, а на фірі повно трупів галичан, котрі вмерли на тиерус в Жмеринці. Їх нині, як ми з фронту відступали, везли до спільної могили хоронити.
Котрийсь підхилив цельту подивитися, а то наші вояки котрі так завзято воювали, ще з фронту Львівского і Київського. Гадали що здобудить для свого народу ліпшу долю, а їх долю нині і їх тіла, зілляли нафтою, ваппном і бензиною та везуть хоронить до спільної могили! Дуже багато таких могил, галичани оставили на великій Україні. Не одна родина і донині надієся, що може ще десь живе їх син, брат або батько дітий, от якби згадати за отамана Воєвідку, котрого грузин, большевицький комісар Михайло Тадуш=
=кавілі застрілив, а він в дома оставив, жену і

сина одного, за котрого згадував вже в останній хвилі, як конав, щоб його сина виховали на щирого Українця. І він той Восвідка пішов з другими синами галицькими, сиру землю їсти, а волі вони для нас і себе не здобули. Тоді я був акраз в Бірзули на стації, як стрільці і старшини, в вагоні того Пабушкавілі забили заштухати на смерть. Стрільці і старшини були з одинайцятого полку артилерії, тоді відїжджали на фронт проти Поляків під Камінець на Поділлю. Як валка тих фір з трупами вже переїхала, а було їх около сто фір, на дворі зачало смеркати. Хто бачив той образ, кождому дрож пішов мороз по шкірі, волося стало дуба, каждий затискав шапку на голову, бо лізла догори, ніхто нічого не говорив лише сумно і тужно ходив на місце і щось думав. Я все думкою мріяв, щоб хоч троха здобути України, щоби ми Галичани мали де дожити спокійно віку, а властиво я, що не хотів за ніщо додому вертати.

Нераз в думці знайне, от якийби я був на світі щасливий, якби я вернув десь зі січи або з Чорного моря, вже сивий з довгими вусами, а тоді я мав 18 цять літ. Ох як би плакали з радости мої брати і сестри, якби мене тоді зобачили вже старого сивого, тільки якби дожили того віку. Нераз в тій задумі з жалю стисне в грудах і не плачу, тільки пару слез дуже горячих покотиться по моїм лиці. Був я молодий хлопець заледво 18 цять літ, але чувся дуже сильним на дусі і тілі. Нераз моїй души так мені казало, що би на тифус не буду хорий, і раненим не буду. От якби всі, як один я подумали, оставити всьо майно військове, або зховати десь в лісах в пущи, так як оно тепер єст, кождий взяв зі собою кріса і ніж, та скритися на селах, пустити всьо ізваль на Україну і нараз на даний знак, всім виступити і вирізати всьо драни якаби не находилася на нашій землі! Але то була уява, а до діла далеко було.
Як минула валка, наша батерия віхала в місто

Жмеринку, стала на кватирі таки в місті, на под=
=вірє досить мале, заїхала ціла батерия обоз
такухня. На подвірю стояв оденок сіна вівса
і вики, господар вийшов до нас дуже благав, щоб
того сіна і вики не брати, бо що я зроблю в зимі
як ви згодуєте своїми кіньми. Каже: дивітся
я також був на війні і стратив два пальці, но ст=
=раху такого я не мав як нині маю вдома. Ніч
була темна, мороз потиснув сильно, війська
так було повно що не було де стати, на рано
з того оденка вівса, сіна, та вики, не було ані поде=
=ня, коні зїли геть до чиста. Господар тільки рано
жалував і в очах сльози йму стали. Рано віїхали
геть на захід до села Слобідки коло Жмеринки.
Довідуємося що наша армія злучилася з Денікином
і підуть спільно проти Большевиків а потім
на Поляків. Батерия стала в фільварку обслуга
пішла на кватири, а ми їздові всї зібралися на
нараду і вирішили гармати оставити, коні

сїдлати і їхати геть на захід до Поляків. Так зробили:
Котрі лечні коні посїдлали і вйо на захід. Вїхали
пару миль, коні помучилися, і треба відпочати, но а що
коням їстає дати і самим що їсти, стали радитося
що робити. Їдьмо до села, каже оден; а другий
каже: дурні ви, як тілько в село вїдете, так вас
повстанці або мужики розоружуть набють по
спині і віддадуть в полон кому небудь, Полякам чи
Денікинцям. Вирішили вислати двох людий до
села: різні люди всюда, добрі і злі, оден цивільний
видно був при війську і на війні, каже так: Послухайте
мене, не їдьте самі бо вас розоружать, а то вночі можуть
і постріляти, вертайтеся до своі частини і всі
разом їдьте то лучше зробите. Ми всі їздці
завернули назад до свої батериї. Як приїхали застали
сотника Царевича при гармата[х], зі слезами в очах.
Нічого ніхто до нікого не говорив, і сотник нічого не
казав: все стало тихо, но щастє що обслуга була,
і не дала цивільним рабувати упряж, котру ми

були оставили. По якійсь хвили підійшов до нас сотник до стайні, подивитися на коні і з жалем каже, і ви тілько воювали, а тепер хотіли оставити все майно, кому? Як підем до дому то всі разом, а не поодинчо. Наша начальна команда була в Винниці, і чотирнайцята бригада була яко охорона, начальної команди. Отже на другий день ми віїхали на Винницю, вже при зелунцї з Денікином. В грудни ми з Винниції, відїхали під Гнєвань, до села Демидівка. Там ми стали на кватирах до 25/XII або по новому стилю до 6 січня 1920 року. До тих час доки їхали тої їхали, а тепер в Демидівцї стали ані рущ. В батерії було ще може 120–130 воиків здорових. За місяць грудень всі посорували на тиф, в батерії остало зі сотником 16 воякив здорових, і то такі що були на тиф вже хорі, я і сотник Царевич не були сьто ще хорі на тиф. Я чувся здоровий і сильний, був я завдоволений що не поїхав додому, ті всі котрі

їхали зімною дорогу всі померли в гнякали на тифус. Всіх хорих повідвозились, до гневана до шпиталю. Мало хто вернув до своєї батерії, так всьо поконало в судорогах і в вошах. Страшно було дивитися як на очах моїх конали і щось белькотіли і кінчилися в остатній хвилі як конав не оден, а були молоді сильні і колись здорові та гарні хлопці, що найкращий цвіт України вигинув марно, бо не було ліків, а ніхто нам Українцям з держав західних не хотів помочи дати. На сам перший святий вечір наша армія, три корпуси рушили їхати з під Винниці і Бердичева на полудне під Одесу, наша батерия також рушила з місьця. На сам святий вечір ми стали на кватири в селі Стрільниках тоїст в вечер, рано виїхали з Демидівки. З браку людей я був і музів бути, і їздовим і фасунковим, отож з дороги відразу поїхав на потяг по фасунок до Кухні і для коней по овес і сіно. Доріг там нема

таких як у Галичині, їхалося навскісь полем. Верта-
-ючи зі стації, маю їхати до стрільник; а тут ніч мете
сьнігом, мороз тисне, і на полі ми здблудили.
Висилаю одного їздового щоб їхав конем і найшов
яке небудь село, бо на полі до рана загинемо, хоч
маємо спірітус миколаївський то єсть горівка
царська. Нехоче жаден їхати, боїться каждий
що зблудить і загине, лучше стиймо до ранa
ту на полі! Добре думаби і стояти щоб то
був ліс, або гора та думби заїхав в яр і до рана
передувби і на почин, а то рівне поле, чистий степ,
лише вітер свище і журкоче, нечути нікого і нічого
не видно, лише мете сьнігом. Добуваю спірітус
даю, їздовим, і сам троха пю, а боюся щоб не впився,
бо дуже мало кали пю горовки. Сідаю на коня і їду
водну сторону, кінь жене сильно, я єго нічого не рухаю,
пустив куда сам полетить. Віхав пять до шість
кільометрів і кінь змінив хода, на раз і поволе
іде, дивлюся щось чорніє, доїзджаю близше а то

потік і то глибокий, не можна конем перескочити, а думаю: ... тепер вже недалеко село десь єсть. Їду попри потік до два кільометри і добачив село, як раз Стрільники. Приїхав до першої хати спитав чи єсть військо? єсть каже господар, і то досить, вчера прийшло! А котра година питаю? перша вночі каже господар! Навернув коня до своїх сфір що на полі оставив, кінь вже не хоче летіти, так як перше до села летів. Приїхав до сфірконі троха темні вояки, коні покулилися і трясуться, їздові кажуть: ми гадали що ти де аж рано прийдеш, ми вже випили половину спірту і нічого не помагає, мороз вітер пронав вояків до живого ще хвиля і трупи. На рано ми приїхали до батерії, котра була на кватирах в Стрільниках. Господар до котрого я заїхав нас дуже вгощав то було перед раном на Різдво 7/I 1920 р. Рано відїзд на Одесу, гармати були всі замерзли в болоті, обдень було сонце і тихо, а вночі потис

мороз і вітер зі снігом, так гармати що були застягли, треба було їх вирубати, і на Різдво наші хлопці добували гармати і відїхали в сторону Одеси. Їхалисьмо через Красне, Вапнярку, Крижопіль, Юппіль, Бірзулі аж під Дубасари.
В Дубасарах малисьмо переїхати міст на Дністри і переїхати своїм майном до Румунії. Але цигани непустили, мусілисьмо вертати до Німецької кольоні (Кліксталь) або Глинана.
В тій кольоні стала ціла наша чотирнайцята бригада, аж до приходу большевиків. Кольона Глинана дуже богата, мешканці самі Німці, нас галичан любили бо могли знати, розмовитись по німецьки. Отож наша бригада щоб заощадити харчів, згодила цілу бригаду на вікт в німців, від одного вояка платила пятьдесять карбованців на день. Причину до того дали самі господарі німецькі, в той спосіб що маючи на кватирах вояки і коні, галицькі, були певні

і безпечні що в них жадна голота, денікинська не буде грабувати їх майна, отож давали вoякам їсти, і то добре. А що кухні варили варили, військо не брали обіду, мусіли виплатити військовий обід. Команда бригади спитала, чи они згодяться такой на своїм вікті держати далі вояків; і господарі згодилися! Зато бригада їм платила пятдесять карбованців на день від одного вояка котрий був на вікті в господаря. За пару днів до нас прийшов, недобиток Денікина, якийсь полковник з погонами, з Гайсинського повіту так він нам казав; що він Українець з походження, але був в російскій армії, і забув по Українськи говорити. Той полковник пересидів спершися на ліктах цілий день і ніч. На другий день рано прийшли большевики. Наша армія була вже злучена з большевиками, галичан не розброювали і не наступали на нас червоні. Як червоні війська війшли в село, цивільні дуже мали страх, бо вони

чуку гармат зроду не чули і війни не бачили під Одесою, аж тоді перший раз зобачили. Того полковника червоні арештували роздягнули до сорочки, зняли з него все, так повели голого босого за село в яр і там розстріляли. Було то в лютім 1920 року, був мороз і сніг. По приході червоних військ, наша батерія мусіла з того кінця села вступитися в другий кінець від півночі. В другім (селі) кінці села ми були на своїм вікті, вже військова кухня варила для кождого відділу, бо було в селі велике замішаня. По довгих і тяжких маршах я перестудився, бо завше їхав по станціях по фасунок, як другі вояки вже на своїх кватирах відпочивали, то я мусів їхати по фасунок для коней і людей. Одного разу наша батерия як відїхала з кольонії Глинянка і стала на кольонії Козацкій, близше Одеси, я поїхав на станцию Веселий Кут, по фасунок двома підводами. Мороз був такий сильний

що не можна було ні на коні ні на возі їхати,
як плюнув то слина відразу мерзла. Приїхав
до батерії пізно в вечер, нім здав кухарам
фрасунок і коням повидавав, так сильно змерз
що як сів на свого коня, нім заїхав на кватиру
до свого господаря козака, як зісідав з коня, то
встати вже не міг, мене в ногах зкололо сто
кольок, і в очах потемніло. Зобачив се козак,
підійшов до мене і каже: Ти небоже вже вогова=
=ти не будеш, взяв мене за руку і привів до свої
хати, зараз казав свої хазяйці, принести цебер,
накидав снігу і води налляв, казав там ноги
мочити. Мене той козак тримав бо я падав
не мав сили сам сидіти, як мороз віходив з
тіла і з ніг, то мене кололо ціле тіло. Аж
тоді я почув що я буду хорий на тиф. З двох
батерії, з Самбірської першої і Стрийської зробили
одну; бо коні в марши погинули одні, а другі
котрі лишні злодії пікрали, мої коні вкрали

що коло села французьке, а сотник мене підозрівав що я будьто коні продав сам, а я невиннен нічого. Коменданта батерії був неякий четар Малецький, високий грубий мужчина, довго я з ним не був, бо відвезли мене до шпиталю в Затишу під Одесою. Нім ще мене відвезли до шпиталю, я був ще в батерії (9.) і стояли на кватирах, в німецкій колонії в Найдорфі.
Багаті німці видячи хорого взяли і положили мене коло грубки, щоб я добре вигрівся. А що ми військо котре немало своїх мабазинів і не стояло ніколи довго на місці, то хатой був хорий то з собою і кріса мав, бо кому було здати кріса свого, як все майно пропадало, отже і я мав зі собою свого кріса. В тім покою де я лежав коло грубки, на ліжку спав син хлопець, того господаря німця, може мав вісімнайцять літ, а мене положили на палчаті коло грубки. Вночі я добре в грівся, і мене взяла горячка. Я встав взяв кріса наладував прийшов до хлопця і з горячки кажу! Вставай

ти що ту мене військом робиш! Питаючися на ногах решетую кріса, хлопець зі страху не міг, ані слова промовити, так був дуже перестрашений. На тра=
=ск замка в крісі, вистіла старша дочка господаря сестра того хлопця; Я як добачив її і спамятався, що я ест на кватирі в Найдорфі під Одесою, ані на фронті під Львовом, або Вовчухами. Я опамятався що то син того господаря а не шпійон. Зараз мене положили на сінник на підлогу, сестри того хлопця, кріса від мене взяли. Дочки того господаря ходили коло мене як коло рідного брата, як мене брали до шпиталю від них, то з жалем говорили, що я вже не верну до них а помру! Ти дуже тяжкий, а такі ніколи не вертають зі шпиталю. Нім мене відвезли до шпиталю то я схуд як патичок. Відве=
зли мене до шпиталю до Зантина під Одесою, везли цілий день, На драбинястім возі було троха соломи, але по довгій дорозі і погруді так мене витрясли що я проклинав цілий світ. На вечір завезли

до шпиталю, нї до шпиталю але до складу трупів. Приїздимо до одного нема місця, їдимо до другого, приїхали до другого також нема місця. Повиходили санітарі і подивилися що я тільки один, а тут мороз на дворі тисне, так кажуть до справника нехай їде! Вночі буде місце і для нього. Я того нерозумів, що то, вночі буде місце і для нього, аж потім я подивився на свої очі. Мене положили в першій кімнаті від сіней. Першої ночі я був дуже змучений від подорожі, і нічого нечув що робилося цілу ніч коло мене, тільки від часу до часу мене почували чутки крізь сон, далі і далі. Рано як я пробудився, добачив коло себе повно кожків небіщиків прикриті цельтою, і ще зносили згори. Мене рано взяли геть з тої кімнати, до другої де було вже місце. На третий день я вже сам встав і міг ходити. За два тижні я відійшов зі шпиталю до виздоровленців. Два кільометри на захід від Зятина, був якись фільварок і там остановися

великі дві стайні і покої, там були приміщені тих тифозників, що виходили зі шпиталю, там виздоровлювалися, або вертали назад до шпиталю. Попав і я до того царства! Прийшов я зголоситися справника, приміщено мене до стайні. В стайни лежало в чотири ряди виздоровленці, котрі не могли рушитися з місьця. На середині стайні стояла залізна піч в котрій не було чим палити. Було то в березни, еще досить зимно. Їсти давали лише мамалиґу і то тісну. Будучи при закордонцях під Городком Ягайлонським, ще в Галичині, я фасував на місяць не 45 корон так як галичани, але 800 сот гривень, отже я мав готівку, і мені вона там здалася. По тифусі дуже хотілося їсти і пити іщо чогось доброго. Одного разу я вибрався до Затишша, вийшов рано зі стайні йшов два кільометри до полудня, дуже поволи, як раз обід військо брало. Заходжу до матушки і прошу, щоб она мені продала їдунку молока, Она мені дала повну їдунку! Грошей не хотіла взяти.

Кажу їй: якщо добродійка не хочуть від мене взяти грошей, то є то знак, що не хочете мені спродавати щодня по одній їдунці. Хочу в вас щодня брати одну їдунку молока, бо як не буду пити молока то помру з голоду, пісної страви не можу їсти!" Тоді вона каже нині в вас грошей не візьму! завтра як прийдете то будете платити! так я брав два тижні молоко, Уявіть собі в таких часі, що ніхто не міг нічого дістати, а я був так щасливий і діставав молоко і теще в матушки. Гарна була молода дама, не раз просила щоб я дещо про Галичан говорив, дуже любила, як я говорив як ми воювали під Городком, Вовчухами та Левовом, була цікава знати як то скінчиться, інтересувалася далею Галичан, Перед Великоднем в Великодну пятницю нас провадили до санітарного потягу, мались то від'їхати до Києва. Приїхали до Бірзули там як раз стояв одинадцятий полк артилерії! В поїзді все було вже заладоване

і мав віджати на фронт під Каменець на Поділі. В тім потягу їхав канігар грузин Михайло Табушкавілі, той що застрілив отамана Босвідку. Стрільці і стар=шини його там в вагоні забили порізали на смерть. Наш потяг санітарний віджав до Вапнярки, що ста=лося там далі в тім транспорті, я незнаю бо ми віджали. На станції довідуюся що мій сотник бувший командант батерії, єст тепер Командантом третього запасового Коша. Я зі своїм товаришом втікаємо з санітарного потягу і йдемо до третого Коша. Команда Запасового Коша була такой на станції. Прийшов на Команду, ак раз застаю свого сотника, і зголошуюся щоб мене приняв до батерії запасового Коша. Відразу сотник мене пізнав, неміг нічого з жалю говорити, тілько сказав! Але який ти Денис нужденний, і обернувся геть від мене, я відчув щоб я, і він не заплакали з жалю тому відвернувся, В запасі я був лютий, березень і Квітень, там були страшні воші, а і мій товариш Михайло Шепинець,

так билисьмо воші, в Затишу що нас нігті на вели-
-ких пальцях боліли не можна було дотулитися
до нігтів. Що улегчити собі роботу я брав дощи-
нку і патичок, або камінець і так бив воші!
Не одному на голові, куди шапка прилягала до голови
воші вінець зробили, бо шапки ніхто не скидав
бо було дуже зимно в голову. Солома була так
стерта, що не було що під себе підстелити! Під
голову я клав свій клунок, там був хліб і біле,
в хліб налізло нераз повно вошей, а їх випортував
на дощинку і камінцем бив, не я а всі били!
Як рано встали, так до обіду всі воші били,
но каже нині всім вошам смерть. Тілько що зїм обід
то відкись повно машерує, і то такі великі ними зада-
-ми підкидують. В Затишу був справником Василь
Полак, з Гніздичева Жидачівського повіту з Галичини,
як вернув до дому відїхав до Бразилії. В запасовім
коши я був недовго, бо на фронті, польским а властиво
-во трета бригада перейшла на сторону Поляків.

В складі червоної армії, наш третий корпус, названо третою червоною Галицькою бригадою. Червоні війська відступаючи, по дорозі всіх галичан розоружовали і брали в полон. Так сталось з нами в Ваппярці-ці. Вже запасовий розоружили, нас всіх привели до Ваппярки на стацію, там ми здали все спайно яке мали, і нас напіхоту (на) напів хорих попровадили до Тульчина до кошар бувшого 53 п. п. россійской. До Тульчина було досить далеко йти три милі, а то всі тифозники не могли йти, але спускали, прийшли на другий день рано до Тульчина. В кошарах обставили постами і не дали нічого три дні їсти. Був там з нами і сотник Царевич, голод не пан, треба їсти дістати, вже і тусрус віднести, тілько їсти дуже хочеся. Зійшлися вояки всі в велику купу і кажуть, хто буде такий відважний! Ми його пересадимо через паркан на другий бік, дамо грошей щоб хліба купив! І так було, паркан був високий три метри, зійшлися в одну, другу і третю купу, щоб вартових змилити,

щоб не зауважили що ми робимо, мене перегадили на другий бік. Впереди ми зробили з рук мужчин дорога, а йшов по їх руках, а відтак став жицим на рамено і скочив на паркан. На стороні противній бурів, а полетів стрімголов, мало не забився, відразу полетів в корчі і сів, бо зі страху серце дуже билося, не мож було йти далі. Відпочав набрав сили і пішов в село. Приходжу до одного господаря, якраз челядь перебирає бульбу, прошу щоб продав бульби. О ні в нас мало тільки от що бачите! на Україні мало садят бульбу, найбогатший садить корець або два, а в Галичині найбідніший садить десять. Був я дуже голоден, попросив щоб дали дещо зїсти; Господар і господиня, попросили мене дохати, дали попоїсти і хліба на дорогу, купити не мож було нічого. Вернув до кошар приніс своїм знакомим хліба і бульби в кишенях і пекли смо в коробках від консер=
=вів. Довго нас там не тримали, на третий день, провадили нас до Ванпарки на стацию, і мали

нас відставити аж до Николаєва, то єст над чорним морем недалеко Криму. З Кошар ми вийшли під вечір, вночі нас провадили і тої ночі галичан дуже богато втікло. Я з своїм товаришем порадились, що нім зайдемо до села першого від Тульчина маємо втікнути. В тім лісі на полудне маємо зійтися, йдемо далі шапка підлазить до гори, страх нерви ділають, як зламає вже на місце. Обертаюся а мого товариша вже нема, ніч була дуже темна, на пару кроків не було видно нікого. Дрож бере мене, як ту вискочити, і нараз приходить на думку;... розщіпаю пасок, будьто на сторону, полагодити потреби натуральні, і штука вдалася. Відійшов набік, а відтак далі іще далі, а потім давай втікати в яр. Лечу що сил маю, як ноги дімліли, впав і нечув кади впав; хто був на війні, а втікав від кропоті, то знає що вночи найменшу грудку запне ногою і впаде до землі, ноги млиють дуже. Добігаю до ліса і паду за корч, слухаю! хтось сапить, з другого боку корча!... а далі відзивається

то ти? Я Кату! так я! пізнав його по голосі, а він мене по мойім скоку, як я добігав до корча. Присунувся близше него і радимось що робити далі. Я від него молодший, але фізично сильнійший, мій това=рищ будучи на тиффус хорий, віднялось йому було одну ногу, і він немів ходити хромав, а тут нам приходи=ться такі великі марші робити. З Гайсинського повіту через фронт аж в Галичину. Ходім далі Кату донего! в глиб ліса, бо ту небезпечно. Йдемо і сіли відпочати під корчі, невидно було на крок перід себе тільки голос чути! Чухаємо хтось йде, і один за корчем рухаєся, прислухуюся і пізнаю голос нашого сотника!... Тоді я присуваюся близше і кату! «Деник» небійтеся! нехотів сотника по назвиску кликати, або по старшинськім ступни, щоб не зрадити єго або себе. Відразу сотник пізнав мене по голосі, другий єго товариш то був поручник правда подібно з Буковини, оба они йшли на Чехи, впрямок був вших полудневий захід, а наш на захід. Відпочали

троха, тоді сотник каже до нас! йдіт в свою дорогу, а ми йдемо в свою. Вві сі під Тульчином останний раз я з сотником Царевичом бачився, не знаю і нечую про нього донині, а рад бим дуже його нині відіти. Ми оба підійшли далі в ліс і ночуєм до рана, було то прикінци квітня, ночі були дуже холодні, а рано приморозки, я мав на собі одну сорочку, блюзку та плащ старий! Дуже було зимно, над раном зубами дзвонились=мо. Рано йдемо до села, котре найблище, бо голодні і смерти не боялися! Підійшли під село і полягали, щоб хто вийшов на поле, щоб спитати хто в селі єст, щоб не попасти в руки чекістам, бо тоді був розказ, як зловає кто галичана застрілити на місце, бо то зрадники. Ніхто не віходив зі села, підходимо до крайної хатини, бідна!... нема і що питати за хліба. Надійшов дядько ми поспита=ли хто єст в селі? Він каже! нема нікого ні галичан ні большевиків! Питаю де ту єст склеп! щоб дещо купити, я мав ище гроші гривні,

В селі хліба не було, тілько солонина, фунт коштував сто карбованців; даю крамареви тисячу гривень, і крамар видав чотириста карбованців, які приніс і додому, бо потім ніхто не хотів брати тих грошей, дуже потім ми оба жалували чому невзялисьмо відразу пять фунтів солонини. Вийшли за село на поле нема хліба; і ножа нема, не було чим солонини врізати, кусаю раз я, а раз мій товариш, саму солонину неможна їсти. Підемо в село за хлібом, мусимо десь найти, або хоч ножа старого купимо за карбованці. Приходимо до середньо заможного господаря і питаємо хліба; він каже: а ви голодні? Так дуже голодні! Ходіть в хату, дам вам їсти борщу! Ох підкрепили ми собі того борщу, дві миски! були дуже голодні, вже третий день неїли, ніякої страви. Так наїлися і розігрілися, що аж попріли; встати не годні, все тіло болить, поволи розрухалися, хозяїн поблагословив на дальшу путь і вийшли через город на поле, зійшли за селом

тарі сіли відпочати. Вставши йдемо тим
ярок до одного ліса від села на захід. Недалеко ліса
на поле, оре двох мужчин чотирма кіньма, на Україні
дуже тяжко орати парою кіньма бо там чорна земля,
Прийшли близше тих господарів, Дай Боже щастя!
відповів дай Боже вам! Мужчина старший віком
питає нас ви галичани? так кажу! Ви певно
втікаєте заговорив грізно; вигляд єго був грізний, був
в уніформі в військовім, можна було пізнати по
вигляді що то був колись підстаршина царської
армії. Сідайте там під віз! крикнув до нас; Вениш
ми сіли оба під віз зі страху, гадаючи щото комісар
большевицький. Підходить з поля ближче нас і каже!
зігнітеся дуже вниз, бо отам сошейною дорогою
йде повно війська, як вас зобаче, зараз прийде сюда
розвідка, і вас можуть постріляти на місце.
Приймає до нас сів коло нас і каже? Куда ви гаужби
на галичину? так відповідаємо! Ой ви недістане=
=теся тепер через той ліс! Там повно большевиків.

Як вас злапають на місце розстріляють! Ми дістали страх, аж шапки до гори підлазять, мій товариш аж побілів. Сидимо і дивимося на того господаря, далі питаю? А що ми маємо зробити зі собою, а уявлят собі щоб як найскорше до ліса втечи, і там сховатися. За пару день як перейде фронт тоді йти далі на захід. Ні так недобре! Я також був в неволі в Австрії, ще в світовій війні, заслапаний під Станиславовом, в осени 1914 р. був аж в Австрії-далішній і Штирії, до скінчення війни а також не чекав. Але я втікав аж до Відня 1918 року і добився до дому, оповідав нам як він втікав! Але каже я був здоровий сильний! ну а ви тільки шкилети, як потрапить обавиглядаєте і вовк вас не хотів би їсти, бо на вас шкіра та кости. Дійсно ми були оба так худі, випорені тифом що страшно було на нас здоровому дивитися. З Заттина ми виїхали санітарним поїздом і мали їхати аж до Київа. В Варшав=

=ції на стації довідалися, що там стоїть наш третий запасовий кіш, і ми оба втікли з поїзду і зголосилися в сотника Царевича, був тоді комендантом третого коша. Побули тиждень в батериї цьвічебній, бо мусїли ходити на цьвіче=ня, хоч хорі були, не могли лазити; але то був більше виклад, як цьвічена, то було старе військо, не треба було цьвічити, то всьо перейшло практи=ку воєнну. Ми не були так дуже хорі, лише дуже старні, а що по тифрі хотїли дуже їсти, а то не було що, і тому були дуже слабі, підопали на силах. На квартирі ми були оба, повипирали білизнину, виварили воші, вигоїли на грудах струпи від вошей, бо в Затишу так воші були зїли груди, що як вночі мене кусали, а я всії дуже дер нагтїма, аж до костей, с того повстали великі струпи, котрі маю патна до сегодня на грудах, а плями чорні мав по тифрі десать літ, і потім самі десь щезли. Побули троха в батериї, а ту

знова нас розоружили, і до неволі забрали, та недали три дні нічого їсти. По тирсі дуже хотілося їсти, зневолі (ли) втікли, і знаходимося тепер під возом от сего господаря на полі. Господар той називався, Максим Майстер, зі села Війтівки, Журавльовська волость Брацлавський повіт. Каже отой Максим знаєте що хлопці, я вас порадку, а ви як хочете! Прошу говоріть бо шкода нам часу, ми скоро задня їдемо геть до ліса. Ходіт зімною додому, а мій швагер нехай оре сам, коні ходят добре, а я вас поведу додому свого! В мене дітей нема бездітний, був перед війною, заводовим підстаршиною, в пятьдесятім третім полку піхоти в Тульчині от там, звідки втікли ви з неволі, тепер по війні маю господарку і господарюю. Я вас підгодую, жена перепере білля з вас, очистить вас трохи від вошей, а я переховаю вас, аже прийдуть Галичи і тоді підете до дому.
Ми того згодилися. Ідіт оден від другого троха віддалі, щоб вас не побачили! отак

з тої дороги, що йде на Брацлав, бачите що там війська йде! а в тім лісі Журавльовецькім де ви хотіли йти, там аж кішить від війська. Там повстанці, Тютюника, Волинця, Голуба, Махна, а большевики обступили той ліс, і нікого звідтам не пускають, і в ліс не пускають, отож ви дісталибся прості в руки, котрим небудь і куль[к]а в чоло, ніхто не знав би за вас де поділися. Як дійдете до села, в тім яру зачекайте, а я йду дорогою, як прийдете в те вечером, повернітся будьто за хлібом, як я прийду на міст і буду вводити всего, то ви зараз за мною йдіт, щоб доки мене не згубили, а як я поверну на подвіре, то звільнете хода, і прийдете будьто просити хліба, щоб сусіди недогадувались що я вас привів. В того Максима ми молотили через два тижні, пшениця була дуже красна, зерно грубе, снопи великі, нас два на день заледво змолотили копу, хоч був великий весняний день. Ми немогли

ходити, нито молотити, але господар отець Максим, він бачив щоми несможемо, нераз прийде до стодоли і каже: не спішітьси хлопці, я знаю щови несмоє-
-те сили молотити, але поволе робіть щоб робили.
Стодола стояла дверями на полудни, як ми змоло-
=тили пшеницю, околот складали на другий
бік тока тоєст в другий засік. В кутику поло-
=жили на сторц залубні і приложили околотом,
тілько оставили діру попри стіну, щоб там подна-
=му влісти, як треба було ховатися. Вона ми
в стодолі на отаві, мав господар еще цілий засік
отави. Умовилися ми з господарем на знаки, як
буде когось кликав з нас, то був знак добрий небій=
=теся нема нікого. Але як буде питав за якусь
річею, вилами або вінликам, то був знак ховайтеся
бо вселі війско. Одного дня дуже гріло сонце, вчеср
збиралося на дощ і потемніло, ми помучені повече=
-ряли і пішли спати, несподіваючися жадної
небезпеки. Вночі найхало на подвірє повно війська,

большевиків і не збудили господаря, а брали самі коням їсти сіна та отави, і то спід нас смикали, а ми на верху спали не чули нічого, так твердо спали. Нараз збудився господар, казав нам другого дня, як зобачив повно війська на подвірю, аж задеревів зі страху як подумав за нас що ми в стодолі а він нас не збудив: Вийшов з хати насам перід летів до нас до стодоли подивитися чи ми сховалися. Аж скаменів як зобачив що ми оба спимо, а отаву так спід нас витикали що ми оба ноги наставили повислі. Шарпнув мене за ногу так пів голосом каже, ховайся десь скоро, голос я почув дуже тривожний, як опарений схопився, штовхнув свого товариша а нічого йому не кажу, бо чую брязкіт на подвірю, знаю що ходить, а сам вже лізу на платву в другім засіку до сховку, той сейчас за мною, зараз відчув щото щось зле. Господар щось бурмотів будьто зачинось шукає щоб заглушити рух і шелеп в стодолі, бо на

подвір'ю повно кінноти, і три повози, на котрих були уміщені машинові кріси. Вояки всі спали на соломі під стодолою, як забиті, хропіли їх злилися в одну гармонію в чудну мельодію, можна було всіх розоружити. Вдень як ми молотили і кидали, здовж попри стіну під стодолу дроби, не причуваючи що ми собі робимо зле і небезпеку. Вночі як нас господар збудив, по першім сні, і ми сховалися до свого схоронку, стодола була диляована, отже так ми уладили схоронок, що сіли оба в залубні, дихали крізь шпари. Зі страху і спороху, так нам було дуже душно, а порох нас так душив що не можна було дихати. Під стодолою на тій дробині що ми складали попід стіну, спало повно вояків. Ми їм над головами, душимося за дошками, не можна було ані відкашляти, ані пчихнути; бо от якби був пчихнув, а котрийсь з вояків подивився через шпару в дошках, і в нам куля в чоло відразу. Вночі було пів біди лиха, бо всі вояки спали, а ми за дошками зі страху аж попріли. Як сонце зійшло було досить високо, вояки

зачали будитися, випили чай, і сіли на солому, просто нас в карти грати, незнаючи нічого що ми дивимося через шпари на них. Один вдодатку не грав в карти ліг коло них, і то головою до стіни до нас, там де ми мали схованок, чи він спав незнаю, бо ді страху і я незнав чи жию. Мій товариш як хотів пчихнути, тогди єму показав міміку, розявив рота, так і зробив, а то були би оба пропали. Пополудне десь около години четвертої, алярм, і всьо відїхало стрілом голов, аж тоді ми зачали свобідно дихати. За годину до нас приходить під стіну господар і каже! виходіт бо в селі вже єст польске військо. Вийшли на дорогу якраз надіхала патроль польська, то були галерчики, вояки з дванайцятої дивізії, штаб дивізії тоді стояв, в селі Юрківці, там ми попали в полон до поляків, як вертали до дому, від Максима Майстра, нашого господаря котрий нас переховав. На дорогу дав нам господар хліба і сала, жена його попрала білизну, і ми пішли вдорогу. В лісі коло

Юрківки попали в руки полякам. Привели на команду повідбирали дещо було, дали пару копнів під бік, і загнали до стодоли, обставили вартовими, не дали ні соломи ні їсти, і жид, якби був мухою, або чародієм був би втік. Наразі один і другий день, тоще ніби біди, було нас менше і отже, тулилися до купи. За два дні тільки наганяли що напхали повну стодолу по береги, не було не то де лягти, але і сісти не було місця. Щодня в першій годині була зміна варти, на третій день прийшла зміна, вояки були зі західної галичини, між ними був один з Познаня, та така паскудна звірюка, що нікого не хотів випустити на сторону полагодити свої потреби натуральні. Котрий з полонених просився в него на двір, щоб полагодити свої потреби натуральні він нічого не говорив, лише відразу, дулом кріса під ребра, а той сарака падав на землю і пойкав та стогнав. Што було робити, хоч бють але людина жива, полагодити свої потреби натуральні день

мусить. Отож всі полонені ходили в оден кут пола=
=годжувати свої потреби, бо надвір вночі не пускав.
Над ранком той познанак прислухався, як котрийсь
лиз по дошках, бо стодола була дильована і протіка=
=ло на другу сторону. Ось як влетів до стодоли як
зачав з одного кінця бити, всі зіпхалися як миши
в оден кут, зайшов з другого, знов бив, кілько хотів
і не було кількох відважних його розоброїти. Я був
на самій середині, не дістав ні одної кольби, тому
що я на середині, як бив з одного кута, я був в середині,
як йшов з другого кута, а пхалися в противний,
я такой був на середині, тілько одно мені було
дивно що так було невидної, і була ціла стодола
полонених а так дались бити, проти свого і
старшини то зараз били би кинулися бити.
Привели голодних на станцію, казали що там
можно дістати обід, котрого я і не бачив. На
станції було досить наших галичан, і то
жінки з возами і річами, котрі були повтікали

з галичини зі своїми мужами тобто старшинами. З Галицькою армією дуже богато було перейшло Збруч, жінок зі своїми мужами, уявляли собі що они конче колись вернуть ак армія тріумфально до свого краю. Було то в Юрківці на станції, одного галицького старшини жене, мала свої річи, клун=ки на фірі, гарних пара карих коний запряжених до воза, заїхала на станцію під почекальню і чекала наабудь на транспорт. Та пані була середнього росту волося брови і очі чорні, я на ню дуже дивився, і жаль мені було її, як вона плакала і то дуже, як вояки прийшли зкинули її клунки на станції під мур, а коні з возом забрали. Вояки були з дивізиї дванадцятої, командантом тоді був Генерал Енушайтус, тепер має сто моргів поля десь там в Збаражчині дістав яко осадник. Про команданта 12 тої дивізиї, я довідався від його шофера котрий був прийшов 1932 року до мене просився на ніч, та оповідав де він був де воював,

і так ми договоримся, що він там в тій Юрківці був, то все що я його питав то він знав. А зату стодолу, як я його спитав, також знаєте, де були полонених галичан, він засоромився стало йому стидно ніяково що колись був паном, їхав автом, а нині дідом, проситься в мене на ніч і їсти.
Шофер той називався Володимир Влодарчик, воював, був герой а нині до тих що їх угнетав, приходить і просить їсти. Що сталося з тою панею і нині мені жаль, як погадаю собі яка она була в той час нещасна! Ох як нині я рад б знати, що з тою панею тоді зробили, і чи вернула додому! як вона знала б мої бажання, зараз листа до мене написала б, а я написав би ще одні спомини з її листа. Я з полоненими геть відїхав до Жмеринки, її більше не бачив. Приїхали на стацию, а там в вагонах петлюрівці, тютюнники і ще решта галичан зі штабу галицького.
Тоді хлопці з жалю і розпуки співали; ....

На вулиці не була конопельки терла, конопельки терла побачила легуна тало неутерла !!
Військо яке було на стації, чито польске, чи українське, всьо летіло в такій сумній авилі почути рідного, свого, гарного, жалісного сьпіву. Я як почув той сьпів аж зрадів, в уяві моїй пред=ставилось, що то знова сформується галицька армія тт при отамані Петлюрі. Військова жандармерія нас всїх розігнала, а сьпів перервала. Нас полонених привели до арештів цивільних, обставили вартовими і знова два дні нічого неда=ють їсти. Ввечір другого дня як нас була велика маса голодних, зачали кричати давайте їсти бо помремо з голоду, дістали каву і по оселед=цеви. Зараз відійшли всі полонені на стацію, до вагонів критих товарових заладуватися, а що нас було дуже богато нестало критих вагонів; то нас решту таки на льори заладували, варто=вими обставили, і ми відїхали до Проскурова.

на лабер. Подорозі вночі була шарба вітер зі снігом.
Нім заїхали до Проскурова так нас домочило, що
рано на станції заледво зісіли з вагону на землю,
мій товариш каже до мене: ти на лиці синій
аж чорний, а сам бідкоче, не може говорити,
та каже; а з мене и гадав що душа вилізе.
Хотай то було в травни, але 1920 року так
був травень зимний, що не можна було без плаща
вийти. Проскурові були три тижні на лабри,
був голод давали оселедці, води не було бо була
одна керниця, а нас було до тридцять тисяч
війська полонених, Випиватися ніхто
не випивався, бо не можна було дістати води
напитися. Чотири вартові стояло коло
керниці, і чотири ряди гусаком, стояло по воду;
Отож хто хотів дістати води то мусів
вистояти дві години, аж прийшла на него черга.
Ей не хотів стояти вдень, то йшов вночі в першій
або вдругій годині поводу. Хотай йшов вночі, все

одно, було коло керниці до сто або і більше також по воду. Води так кождий праг, що як допав до керниці, то перше пив сам, а потім набирав в рештки ідунки для других своїх товаришів, що спали разом. Лупину з бульби ми пекли в коробках від консерви, як яка була смачна дуже. Одного разу привезли фіри бульбу для полонених, стояло по одному вартовому коло кождої фіри, а що було все голодне, то кождий летів скидувати, будьто носити кошиками до магазину, нім з фіри скинули, то не було бульби ні на фірі ні в магазині, і подумайте коло кождої фіри було по два вартові оден приїздив з фірою а а другий на місце приходив щоб пильнувати, і все одно не допільнували. Оден видавав на фірі, а другий йшов за кошиком як несли до магазину, нарешті всі звалилися на вартового, притиснули до землі, полукіпок на фірі роздерли і забрали бульбу всю. Недумайте що дуже богато кождий взяв, от навіть собі, я взяв заледво три бульби, обдув

їх положив в коробку від консерви і так їх зварив: були дуже смачні. Згодом нас пускали повітати. Перед відходом, нім отримав кождий папері, документи подорожі то була ревізия. Ві мене що було лучше всьо забрали, от так, черевики були добрі в мене взяли, а мені без підошев дали, сорочку добру з рукавами взяли, а мені без рукавів піртвану дали, лише не заміняли шапки, бо то була Українська, котру я привіз до дому. Вийшов з канцеларии голий як турецький святий від ніг до голови. Дали нам документи подорожі і сказали що обід ту не дістанете, аж на стациї в вагонах. З тою обіцянкою ми відійшли на стацию, заладували нас до вагонів і так оставили, хоч втікай а нехоч будь в вагоні голоден, документи подорожі маєм в руках. Діялося се 22го травня 1920 року на другий день рано потяг рушив до Волочиск. Дуже поволи їхав, так що я будучи дуже голоден, а добачив що на паши малі хлопці пасли худобу,

а мали в торбинах хліб, а вискочив на скруті з потягу, добіг до хлопців, попросив хліба, і на вскік на другім скруті, дігнав той потяг, і сів приїхав аж до Волочиск. З Волочиск переїхав відразу границю до Підволочиск, там потяг стояв більше як дві години. В Підволочиськах був дуже голоден, от хто був на лабрі, а був голоден, а як добачив що стоят їсть білу булку і тонце з шинкою, як йому слина котиться, так не одному було в Підволочиськах. Грошей не було, я мав ще девять сот гривень і то чотириста карбованців а сто гривень, котрі ту в Галичині вже не курсовали; я мав тілько пять марок польских, а булка як я спитав що коштує? Жидівка каже шість марок! Кажу до жидівки; я маю лише пять марок, хоч дай як твоя воля, булку за пять марок! і жидівка дала булку за пять марок. Вертаю голоден як вовк на потяг, ще не відійшов, мої товариші подорожні мало не помліли, такі були голодні. Я рішився піти ще в село до

господарів в Підволочиська, може дістану хліба на дальшу дорогу. Приходжу на подвіре, оден мущина гній на оборі дпритує, а другий надїхав з поля, той що стоїв на оборі був старший син, а той що надїхав з поля молодший син, оба тільки недавно повернули з Української галицької армії додому, молодший навіть був уніформі військовім і то в Українськім. Заходжу до хати нема нікого лише стара мати, прошу її щоб спродала хліба за гривні, а вона каже ви звідки? з України вертаю відповідаю! О то ви такі Українці забрали моїх синів, а потім ще і коні з возом взяли, а мене голу лишили! Я так скоро йду з хати, а стара за мною ще дуще кричить. Вийшов з хати на подвіре і скоро прямую на дорогу, думаю ото мся дістав в руки. Доходжу до брами, а з дороги ак раз звертає фіра на то подвіре, фірман відразу мене стримує. Питає мене відки а йду? Кажу з України великої! так

я знаю що з України! але я хотів радше спитати
з котрої місцевости і бригади? Я пізнав по уніфо-
-рмі військовім що він також недавно вернув, нам
питає з котрої бригади. В тім часі як ми оба
говорили, підійшов до нас з обори єго старший
брат котрий вернув скорше від него додому, вже
був по цивільному вбраний. Запросили мене до
хати, бо молодший відразу мені сказав! ви хоче-
-те їсти? я знаю, бо я хотів їсти як йшов до
дому. Приходимо трох до хати, молодший
котрий мене стримав каже! мамо дайте
отому чоловікови їсти! то наш чоловік, стара
повеселійшала, але було її якось ніяково, що
мене перед хвилею вигнала, а її сини незнаючи
нічого привели знова в хату. Говорили ми
дуже багато про цілу армію, як де і хто
сконав, аж всі три заплакали! Стара мати
як добачила, що ми такі молоді заплакали,
і перестали говорити, а на наших очах сльози

стали, сама заридала так тяжко що аж голосно заплакала. Наляла мати цілу миску масного боршу, потім мяса дала, і на дорогу пів бохонця хліба, котрий я приніс до вагону і дав своїм товаришам, котрі з голоду говорити не могли. Зараз потяг відійшов на Тернопіль. Мати як дала їсти, а тих два сини сіли коло мене, хотіли всьо знати, де поділася ціла армія наша, де ті всі маєтки остались, мама каже: дайте вже спокій чоловікови бо їсти не може через вас. Я як відходив від них був дуже задоволений, що натрапив на таких людей, що погостили як свого рідного. Ввечір транспорт приїхав до Тернополя, хліб той що дістав в Підволочиськах дав своїм товаришам і зїли. В Тернополи лечу на передмістя, і заходжу до одної хати, там застаю на кватирі три польські воєнні підстаршини, я подививсь і геть зачав йти. Вибігає за мною якась панночка, а за нею біжить

якась пані та кличуть мене, чекайте чекайте я вам щось скажу! Приходжу ближче і кличуть мене до хати, ходіт до нас то вояки на квартирі, але вони зараз йдуть геть. Входжу в хату варут пероги, солонина пахне аж душа радуєся, а я такий голоден. В тої пані я собі добре підкусав, і на дорогу еще пів бохонця хліба дістав, для своїх товаришів що в вагоні остали.
Та пані була одного поручника жінка з інтенда-туры якоїсь бригади, також від мене тиждень скорше приїхала, до дому, так вона мені казала а муж її поїхав на чехи так як инші старшини.
Приходжу на стацию темно світла нема, на стацию прийшов другий транспорт з бульбою, і став ак раз побіч нашого.
Коло потягу з бульбою були вартові, а як наші полонені зачали брати бульбу, вартовий стрілив, і зачали всі втікати. З одного міста з Журавна було їх вертаючих, щось десять

або одинайцять. Як впав стріл всі зачали втікати до вагонів, а один натрапив на яму на станції, там де машина вугля скидає перепалене, а що тоді була яма порожна, він одною ногою впав до ями, а головою до шини і забився. Прибігли всі до вагону ніхто нічого незнає, гадали що він десь заблудив; за пару хвилин надійшов кондуктор з ліхтарнею і кричить, ей кого там бракує ту лежить чоловік забитий! На крик позбігалися полонені, котрийсь з товпи каже!, ей та то наш з Журавна, підняли забитого по червоних сподних, котрий ище спав з війни австрийські червоні сподні. Прибігли до него єго знакомі і товариші, зачали трясти відтерати, робити штучне віддихання і зачав на показувати познаки жита. Що з ним сталося далі незнаю. Потяг зараз відійшов і я сів до иншого вагону, єго більше невидів.

Нераз по війні був в Журавні, і питав про него неодно=
=го, хто в 1920 року в травни вернув до Журавна
з великої України, їх тоді їхало десять або
одинайцять, і ніхто не може догадатися
хто приїхав тоді, а на того хто тоді їхав
не можу натрапити.

Перед вечером 24 травня 1920 року я приїхав
на станцию Жидачів, там маю виходити,
виходжу з потягу дивлюся все змінилося,
нема ганькер лябру, ні сапер-депа, де я
колись робив службу. Стало сумно мені
на душі;

З Тернополя ми відїхали в ночі, на
перед вечір приїхали, на станцию на
котрій мав виїдати, нічого від вечора
як був в Тернополи в той пані нічого
не їв, дуже хотілося їсти, думав як
їхав в потягу що як прийду додому, то
вип'ю цілий повний горнець, молока, і з'їм

один кусочок хліба. Так не було, я прийшов до хати, голод від мене уступив, я заледво випив одно горнятко молока, і з'їв кусок хліба, більше не годен був нічого їсти, бо жолудок так зісохся що можна було руками обхопитися, худий був як дошка.

На станцію нас приїхало трох, виходимо зі станції дивлюся, приїхав господар з мого села, Мартин Микитин, по свого сина священника Йосифа Микитина, переходжу попри них, відразу мене пізнали, просят мене сідати на візок разом з ними; Кажу не можу прошу вас! Питає священик чому? відповідаю в мене повно вошей! і вас заражу вошами тифозними. Нічого каже священик, ми тепер всі вошиві, і тиф вже перебули сідайте.

сідаю на візок і думаю, от щото значить
свій, інтелідент сьвященик, батько старий
богатий господар, а я заледво жию на світі
такий нещасний худий і на пів нагий, а
вони мене просят сідай з нами. Чому?
Бо той господар Мартин Микитин
еще перед війною мав в дома газету,
а читав вирывками в жнива як небуло
часу сісти на довший час читати,
був свідомий і любив своє всьо що рідне,
а зобачив мене що я такий худий
нещасний вертаю зі свої рідної країні,
жаль єму було, бо старий батько, зі
жалю і дивиться на мене не міг,
тілько від часу до часу глянув на мене
і повторив сідай сідай то скорше в
дома будеш. Сьвященик Иосиф Микитин
син того господаря посувався на сидженю
і каже, сідайте оту о коло мене та

будемо подорозі дещо оповідати.
Приїхав на візку змісти, аж до закрутізна, там під хутор да а тепер пишю, зсів з візка і подякував за підвізку і за пішов польом навкісь до дому от оба поїхали дорогою.
Мусів я висісти з їх візка, бо було мені встидно їхати, зі священиком і богатим господаром, хотяй вони мене і мною не встидалися, але мені їхати через село на пів голому, було встидно, бо на мині було всьо подерте.
На взадри всьо відмінали що було добре, а дали подерті лахи, щоб тіло не було голе. Господар Мартин Микитин перед війною, нераз заохочував мого батька щоб вписався в члени Української орґанізації; бо мій батько був троха свідоміший

ну через других, нехотів вже своїх старих партійців зраджувати, не вступив до Українських товариств, через що попав на сладер до москофілів до (Талєрґ) Талєрґофу.

Зарогізно дня 6 березня 1938 року

Писав. Степан Денис
уроджений в Заболотівцях.
замешканий в Зарогізні (ад) Жидачів
(по) почта, Жидачів
воєвідства, Станиславівське.

Бувший стрілець У.Г.А. котрий перебув цілий відворот від Вовчух аж по Збруч. Від Збруча всі наступи і відвороти на великій Україні аж до послідної хвилі розвалу.

Разом з отцьсими споминами посилаю спомини з Галичини від Бовчух аж по Збруч.

Втім пакунку висилаю коперту зі значком на відповідь, як ті спомини будуть надаватися до друку прошу мене повідомити.

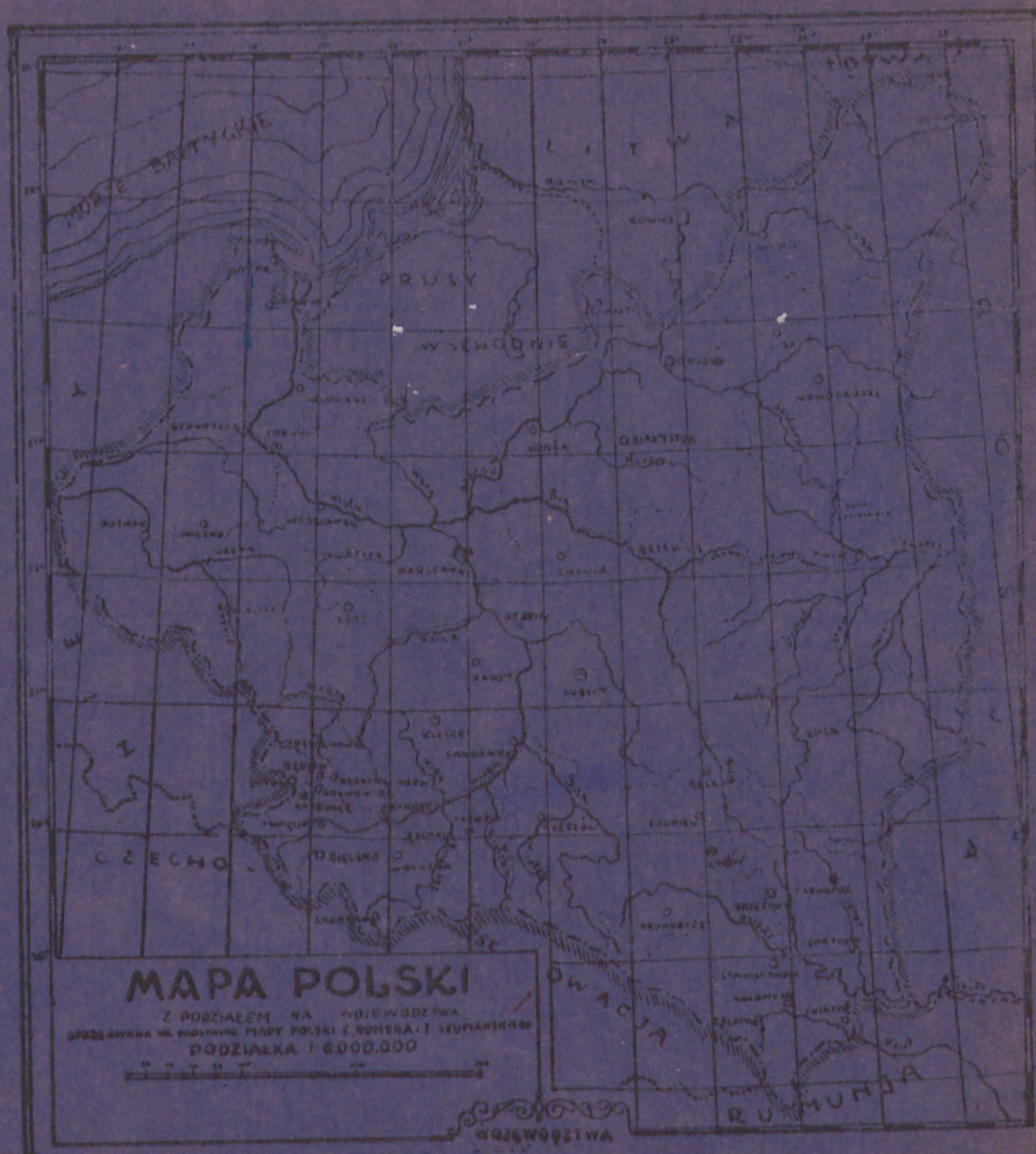
З. П.

Adresa Polska
Stefan Denys
wieś Zarogóżno, od. Żydaczów
poczt. Żydaczów
wojew. Stanisławowskie.

Видовництво
„Червона Калина"
Львів ул. Підвалля 7. III п.

Wydawnictwo
„Czerwona Katyna"
Lwów ul. Podwalle 7. III p.




MAPA POLSKI
Z PODZIAŁEM NA WOJEWÓDZTWA
PODZIAŁKA 1:6.000.000
WOJEWÓDZTWA
LITWA
PRUSY
WSCHODNIE
KOWNO
GRODNO
BIAŁYSTOK
ŁOMŻA
WARSZAWA
POZNAŃ
KIELCE
ŁUCK
CZECHO
RUMUNJA

I

Спомини з війни

Карло Сташучин
пор. УГА

Відпис з моєї автобіографії написаної 1930-1932 р.

Відписую місця, в котрих згадую про мою військову службу — а решта не є важне для нікого хиба для мого сина. Для нього власне я описав своє життя.

1

В серпні 1914 р. розлютилась всесвітна війна.
Всі народи, що не мали держава почали
готоватися, бо вибила година в якій при-
шов час до створення своїй держави. В Австрії
творять Польскі Легіони а ми взоруючись на них
творимо також. В нас а принаймні менше в мене
не було ясної цілі, чого це ми творимо легіон чи
на те, щоб помогти Австрії до побіди чи на те, щоб
„визволити братів-Українців з московських кайдан".
О здобуттю нашої самост. укр. держави здається нікто
не думав (думаю про таких, як і був тоді – 20-літній
молодець щойно по біюч. матурі). З кінцем серпня
1914 р. я втік з дому до Львова записатися до УСС
і там прилучено мене до сотні В. Дідушка.
(В 1914 р. носив В. Дідушок відзнаки австр. Кадета).
Зі Львова виїхали ми через Стрий на Закарпаття
і там дальше вправлялися. Властиво ми не навчилися

тяжкої муки вояків – навіть невміли ми стріляти
а принаймнєше я не знав тоді цілити. Мали
ми до того старі кріси верндлі на один набій
з оловяною кулькою і таки з ними пішли ми у
перший бій з московськими військами.
Десь коло 20 вересня обсадила наша сотня
В.-Дідушка долину в Веречках на тилі від
місцевости і там ждали ми на Москалів.
22. вересня лежали ми в рострільній і очи ви=
валювали, щоб увидіти зближаючихся Москвичів.
Я і мої товариші, що були близько мене не ви=
діли ворога, а хтось на ліво від нас вистрілив.
На сей знак зчилась пальба і ми всі стрі=
ляли але здаєсь так як і я всі ми стріляли
Богові в вікна. Почався панічний відворот
втікав як хто міг без порядку без військової
дисципліни. Я сам втік був яких 5–6 Кт поза
боєву лінію а там найшов я богато з моєї сотні.

В паніці втікали також і регулярні австр. війська і все перемішане прямувало на полудне. Деякі так втікали, що опинились аж в Мукачові. За кілька днів зібралась наша сотня і відійшли ми дальше в „стан" для вишколу. Вишкіл той також нічого нового не приніс — ми нічого не вчились, а властиво щось нас вчили, але ми нічого не навчились. Одержали ми навіть свої мундури нові, кріси манліхери на 5. набоїв і зараз пішли ми в другий бій.

Наша сотня чи лиш якась частина вже не пригадую собі. Нас розміщено на полі за полукіпками, був з нами також відділ австр. уланів зі сотником (капітаном) на чолі. Ми сиділи за полукіпками а улани вилетіли з ліса і вдарили на якийсь росс. треп, що посувався шосою в горі до Сянок. Ми не дали ні одного стрілу, за те улани вдарили нечайно з заду на обоз

і рубали шабльками на наших очах кого і що запопало. В полон не брали нікого. Один лиш мос=каль вирвався на коні і втікав в сторону Турки н/Стр. — (Такі випади були можли-ві, бо осеню 1914 р. не було ще тяглого фронту а Москалі ішли лиш проваланами і битими шляхами —. Звідтам втікали ми через Ботелку — Либохору. Я залишився в Либо=хорі в знакомих — перебрався на цивільно і набої крісся десь мої господарі сховали. Для мене особисто не було інтересу дальше воювати. За що і по що? Я так тоді думав: Коли я добровольцем пішов на війну — то можу добровільно і піти з тої війни до дому). (Се характеристичне — який то бойовий дух панував серед нас — я може то лиш в мені такий дух був і кількох тов-ришів, що з ними я близше жив)

Хтось доніс росс. команді, що (в ш Колі, бо

й там жив) укривавсь австр. шпіон. Мене заареш-тували і я сидів з кількома жидками із п. Гурком з Либохори в Камянських жид. коршмі. Вартові говорили між собою українською мовою і присвідува-ли собі при грі в карти. Співали дуже гарно укр. народні пісні. Мене страшили, що повісять як австр. шпіона. Я мав т. зв. Фаворитом а п. Гурко вічно плакав. Раз завели мене до Коман-ди бригади, де вже мали відбутись на мні екзе-куції (чи справді не знаю, але шибеницю я видів) Десь на фронті не повезло їм і вони почали поспішно пакуватись до відвороту — і тому може мене скоро відсилали до Тур-рки — там завагонували і разом з полоне-ними в уніформах військ. і арештованими цивільними відвезли аж до Львова.

„Конвоювали нас „кінотчики з стації", але вони більше звертали увагу на жінки

6

рим на час полонених і арештованих. Прохожі львівяне бачили нас, милосердились над нами і давали нам папіроски а навіть і їду. Ми всі були виголоджені і формально кидались на тих, що нас обдаровували. Козаки не звертали на те уваги. Я скористав з такої оказії і втік до сіней — переждав аж перейшли і тоді вийшов я на вулицю. Побув у Львові два тижні а на наше Різдво був я пішком в родиннім селі і там перебув аж до весни 1915 р. (Білина Велика самб. повіту).

Коли прийшли австр. війська був я в Клопотні — ні голоситись як полонений, ні нічого не робити. Вибрав я друге. Мене зряду взяли до війська і відіслали до Кракова до запасного Куріня 33 п. австр. Кр. оборони.

В 1916 р. на весні скінчив я старшинську школу для резерв. старшин, в Любачеві;

а літом я вже як капраль кадет-аспірант приділений до марш-батальйону виїхав на фронт до полку. В Холмі перебули ми ще дошкіл-мовний а в осені був я вже в полку над р. Стоходом. Вже було по воєнних операціях і ми стояли весь час в окопах. Давали нам навіть кілька денні відпустки до м. Ковля, щоб там трошки розірватись. В грудні я вже ав-ансував на ст. десятника (фельдфебля). Мій Командант сотні лейтенант був п'янюга - пив цілими днями а нам однорічним робив різні пакости. На весні 1917 р. прийшов інший Командант сотні також лейтенант - жид - він мене полюбив і я дістав хорунжого (фен-ріх). Коли вернув я з відпустки вже як Fähnrich (з чого я був дуже зарозумілий) довідався я, що мене відсилають до кадри до Кракова до вишколу рекрутів. Мені було

дуже жаль залишати тов-шів і польовий полк, але приказ-приказом. Мешкав я на вулиці Шляк (недалеко дому, де мешкав Пілсудський). В осені 1917 р. мене іменовано вже лейтенантом (четар).

В Кракові пережив я страйк з причини заключення миру між осередніми державами а Україною. В день найбільшого посилення страйку стояв я тоді на Hauptwache в ринку в ратуші. Маси народу тиснулись близько ратуша і я був в страху, що нас товпа задавить, але на щастє причвалов мені на зміну один сотник (капітан) з 34 п. з боєвою сотнею 250 людей.

[Забув я згадати, що в зимі 1917-1918 перебув я школу при маш. крісах в Требіньє (місточко в Герцеговині, тепер Югославія).]

На другий день дали мені 2 скорострілі

і я мав за завдання сторожу університету. Я уставляв їх на місцях капрали. Мої жовніри і я з ними говорили укр. мовою а Краковчане говорили на нас, що то мазури і їх не могли зачіпати. Комендантом кадри (запасного куріня) був полковник (Oberst) v. Zawada Поляк а полковим адютантом капітан (Hauptman) ~~Кльо~~ Кльоцек також Поляк. За те, що я адютантові привіз з Герусьбанки гарного херцеговинського тютюну – він мене зіставив в спокою і не приділював до маршбатальонів.

Весною 1918 р. одержав я трилітний Studienurlaub (записався був на право в львівськім університ.) а коли повернув до Кракова ждала вже на мене маршкомпанія, що стояла в Ніжинах коло Кракова. Заладовували людей осібно а осібно кріси і муніцію і казали мені їхати. Я сам як комендант сотні не знав куди їду. Під се кретолиска=

зали мені, що їду до полудн. Тиролю. Перед Тридентом нас виве бонзвелю і пішов я з сотнею вгори до стану, щоб пристосувати себе і людей до високо-гірського альпейського терену. Правдоподібно мав я відійти на границю італ.-швайцарську (там де вони сходилися). Люде мої були самі Українці – поворотці з росс. полону і тому я з ними не втратив а казяв все оповідати собі про революцію на Україні, або співати укр. пісень. Одержали ми вже мундури, гірські палиці – черевики і вже мали відходити на позиції – аж тут приїзджає якийсь лейтнант і каже, що має щось сказати моїм людям. Ми посідали і слухаємо цікавої бесіди на тему: добре і відважно йти в бій за цісаря і вітчину, говорив дуже добре укр. мовою. Я говорив з тим п. ретаром і довідався, що це п. Мат=

(секретар-)
вий Стахів - (теперішний начальний вожд нашої УСРП, щось подібного як Сталін в СССР.) - Варта би пану це пригадати тепер - коли боронить Комуну в Гром-голосі.

До нас вже доходили слухи про те, що фронту італ. вже нема, що полки побунтувалися, що десь там два укр. полки вертаючи з позицій стоочили бій з іншими австр. військами і що переможно йдуть вперед - а властиво побідно вертають до своїх домів. Я зорієнтувався в ситуації і відповів своїм людям, що вже по італ.-австр. війні, що треба дальше задержати карність і впорядку передиставатися до батьківщини і то чим скорше, бо вже в нім. часописях вичитав я, що зараз по 1. листопаді почалися бої у Львові між україн-ськими військами а цивільними поля

Коли. Радість і ентузіязм між нашими людьми були великі. Я сказав тайком розбити магазини харчеві і мундурів — казав взяти собі ще харчів і т.д. До мене під мою опіку зголосилось богато вояцтва українців — коло 500 люда і я просив інших старшин українців, щоб мені помогли дотікуватись ними і разом пере- йти до своїх домів, бо там вже ідуть бої і то дуже завзяті. Якось ніхто не схотів зі старшин прилучитись до мойого транс- порту. Я одинокий старшина вирушив на ралі так великого числа людей до найблизшої станції, але вона вже була опущена — шляхи позаваловані вагонами цілими і порозбиваними. Хтось донїс мені, що італ. війська вже недалеко і беруть в полон наших старшин

Я розпрощався з моїми людьми - порадив їм дальше йти в порядку і слухати своїх провідників - котрих собі виберуть. Я легкий без тяжкого багажу - (куру залишив я з людьми) з пару пістолями корок в кишені, спішив щоб добитись до залізн. стації. Прийшов я в сам час, бо вже мав рушати остатній санітарний поїзд а з ним і вся служба зі стації. Я причіпився якось вагону і на сходках їхав аж до Інсбруку (через Brennerpass). Тут видів я вже нім. баварські війська, що йшли латати залишений австр. військами італійський фронт. Над містом літали австр. нім. і італ. літаки - якби в згоді якби вже було дійсно по війні - бо не бились між собою, ні не кидали бомб на транспорти нім. війск. В Інсбруку вичитав я в часописях, що вели=

Вертаючись після розгрому Австрії з італійського фронту до Галичини опинився у Відні.

Ка укр. армія побила Поляків під Ярославом і пре дальше на захід. Ця вістка з'електризувала мене і я рішив з найблищим поїздом поспішним дістатись до Відня. Рано був я вже в наддунайській столиці. На стації розброїли мене дуже чемно австр. студенти а лишили мені австр. портоне як казали für Andenken. Браунінг і гроші я так заховав, що не найшли. Зробив я там знайомість з укр. старшинами, що вештались по місті, але їм не спішно було так як мені як найскорше вертати домів, бо там нас потрібно. Мені радили навіть залишитись у Відні, бо формуєсь якийсь курінь і з ним разом дістанемось до Галичини. Інші знов радили їхати Моро домів, але через Краків а не через Будапешт. Я обстоював думку, що в Краг

9

кові напевно нас мадяри приарештують я через Будапешт дістанемось певніше і скорше до цілі. Однаке мене ніхто не послухав і я сам вибрався в дальшу але певнішу дорогу на Будапешт. (Пізніше як я довідався всіх наших поворотців українців старшин у Кракові приарештували і всадили на Домбє) ~~По таких пригодах~~ В Будапешті я віднайшов вагони, що мали їхати на Мукачів. Заквартирувався до вагону I класи і заснув твердим сном. Коли пробудився — переконався, що спав я без перерви 8. годин і що вже доїзджаємо до Мукачева. В Мукачеві пересів до поїзду, що відїзджав на Лавочне, знов перевели на станції строгу ревізію і ще раз перед Лавочним. Відзнаки і розету я скинув ще у Відні а ковнір підніс до гори, щоб ніхто не відзнавав, що я старшина

Але ніде нічого злого не робили старшинам і я щасли-во добився до Лавочного.

Тут радісно витаюся з відділом УГА, що стояв на станції. На їх очах я витягнув бровнінґ — припоясав і пішов голоситися до Кмдта станції. Мене задержують — хотять забра-ти мені бровнінґ і хотять робити основну ~~[illegible]~~ ревізію, але я нічого не мав крім старого з шитих пятьсот корон. Я спротивився і сказав, що я теж український ~~жовнір~~ вояк голошуся в ряди нашої армії і що бров-нінґу не віддам. Кмдт порозумівся з Стри-єм і тоді дозволив мені від'їхати з бровнін-ґом до Стрия.

На станції в Стрию застав я богато знайомих старшин і підстаршин з б. 33 п. стрільців. Я зголо-сився в Команді Квот. Котовича. Не схотіли мене прийняти, а відсилали як самбірчанина до Самбора.

Я вперед і таки мене причепили. Дали мені службу на дворці. Мав я до помочі двох гімназистів і одного підстаршину, а моїм завданням було обеззброювати стрільців, що вертали з України зі зброєю і всяким добром. В Стрию була вже заложена старшинська харчівня. То ввидів там самих сотників, поручників, богато смаркатих хорунжих. Деякі були мені добре знайомі і радили мені також підвищити мій старшинський степень до поручника як вже не до сотника. Однак я цього не робив і виходили з того куріози: Ті, що були за Австрії під моєю командою хорунжі поробилися навіть поручниками а однорічні хорунжими. Я хоч тепер таким поручникам старшинської чести не віддавав, а на відворот вони мені й віддавали. Робив я там службу не довго, більше з 3 тижні а відтак від'їхав я на фронт до

Щирця. В Щирці зголосився я в сотника Дра Волод. Бриковича, що вербував, складав, ~~організував~~ доповнював сотні і відсилав їх на ріжні відтинки. В половині грудня ще не було тяглого фронту під Львовом від твердні. Сотник Брикович мав вже готову сотню я перемогвся познайомився з людьми і на приказ сотника відійшов я в сторону Сołоки – Сокільник. Там мав я десь ~~здибати~~ стрінути чет. Кіндія з рештками недобитків, бо його відділ були Поляки десь розбили і він стратив майже всіх людей (~~розбились~~) крім двох скорострілів і одної пушки. Я мав обняти команду на місці чет. Кіндія, його рештки долучити до моєї сотні.

~~Вибрався~~ Вибрався я нічкою з суботи на неділю, я не мав ні карти ні компаса – терен для мене чужий, бо ніколи там не був. Взяв я за провідника якогось цивіля і дійшов я рано до Сołоки. На місці

Я почислив людей і з перестрахом довідуюсь, що з 250 людей мені повірених залишилось ледви ~~ок.~~ кол. 100. Люди були з довколишніх сіл і вночі втікали зі зброєю і мундурами домів. На це я не міг нічого зарадити а ще дістав і ганьбу від сотн. Беранога вича, що він повірив мені так гарно виряжену сотню а я й запропастив. Я прийняв це до відома і рішився сам стерегти людей, щоб не втікали домів ще більше. В с. Солонці застав я чет. Кіндія з кільканачиятьма людьми. Пушка (одна гармата) стояла яких 300 м на південь від села. Втішився я дуже двома (а може більше?) скорострілами, яких я відчував брак, бо я сам був скорострільчак і знав його вагу при тіхоті. Не одержав я ні з кого ні від кого приказу, що я маю там робити, лиш що маю з'організувати групу з моєї сотні з недобитків чет. Кіндія і одної пушки. Приказів я не одержував ні від кого і тому зачав ділати на свою власну руку

Щоб з'орієнтуватися в терені я вислав розвідки на всі сторони світа. Отже в Сокільниках стояли Поляки – від цеї сторони я поставив тільки сторожі на право – була група в Давидові а командував нею от. Микитка (мій бувший Кмдт Куріня при б. 33 п. стрільців а пізніше нач. вожд УГА). На ліво від мене в Жаварії стояла якась наша сотня здаєсь Гарницького. Сталого получення (т. є. плоского фронту) не було ні на схід ні на захід від мене, а висилав я лиш стежі для сполуки. Зі заду за пушкою я ані думав виставляти стежі, а показалось пізніще, що це було конечністю. Для гарматчиків я не давав ніякого приказу, бо вважав, що Кмдт пушки хорунжий Більшe знає що має з нею робити сам я. Лет. Кіндій мав дорученя стерегти дороги, що йшла зі Сокільник через Солонку дальше на південь. Я почав виконувати те саме. Почались вже сильні

морози і тому вся ~~сотня~~ група розташована була в селі Солонка а виставлялось лиш сильніці Feldwache від сторони Сокільник а на право і ліво висилялися часті патролі (Verbindungpatrouille). Неприятель зі Сокільник все знав де стоять наші стежі (Feldwache) і навіть мимо частих змін. Цільною пальбою зганяв наші польові сторожі зі занятих нею становищ. Люде зі села сказали мені, що в селі є один паробок, що в ночі все бігає знаними йому стежками до Сокільник і про все інформує неприятеля. В день ніколи не можна було застати його в дома (бо то був мешканець с. Солонки) Загрозили ми його батькові, що його спалимо. Старенький батько приобіцяв, що сам зробить з ним порядок. Дійсно так і сталось. Батько вбив свого рідного сина за те, що зраджував своїх а був в розвідчій службі в чужих.

Пор. Кіндій оповідав мені таку подію:

Раз в неділю задержали його люди якогось
підозрілого подорожнього коло корчми в Со-
лонці. На запит звідки і де іде відповів, що
вертає з італ. полону і хоче дістатись до дому до Стрия.
З розмови виявилось що то мусить бути ворожий
розвідчик (шпіон), тим більше, що дуже зле володів
укр. мовою і признався, що служив в пол. легіо-
нах. При ревізії найдено в него бравнінґ. Один
наш підстаршина дуже інтелігентний і освічений
почав доказувати заподозрілому, що ліпше
щоб поляки тут не пхались а ішли робити
порядок там де вони є в більшости. Львів
вправді є нині в більшости польський, але
він лежить серед укр. моря і як такий
мусить бути український. Для него самого
ліпше би було, щоб він не пхався на укр.
землю. На те відповів приарештований, що
то „польска земя". Підстаршина ревно і

в культурній формі вияснив йому, що польські землі то є коло Познаня, Кракова і Варшави а тут є укр. земля і чи він хоче чи не хоче то таки тут буде укр. держава а не польська. Підозрілий вперто заявив ще раз, що то „польска земя". Вже роздрочений підстаршина спрямував бравнінґ до уст і запитав ще раз чия то земля. Відповів: польска. Підстаршина не вистрілив ще а лиш вдарив бравнінґом по зубах, що то кров лялась йому по щоці і ще востаннє спитав: а тепер скажи чия то земля. Харкаючи кровю відповів: польска. На те вистрілив і вбив його на місці. Закопано його зараз коло жидівської гноярні.

На самого св. Михаїла раненько Хоросвіт видів через „Feldstecher", що з заду нас іде якийсь відділ в кольонах. Я зрадів, бо думав, що йдуть наші і будемо щось робити на

фронті. Рівночасно зі сторони Сокільник почалась пальба. Неприятель „маркував" свій наступ а властивий наступ був ззаду, а пізнав я зараз, коли ввидів, що взяли пушку і з нею чвіркою коней їхали добрим трапом на Сокільники через Солонку тою дорогою, що я стеріг. Моя П. хоча і скоростріли були звернені на Сокільники. Мені ледви вдалось випровадитись малі во селом до села Наварії. Головне що врятовано скоростріли.

В Наварії стрінувся я з от. Гізанцом, що був полковим адютантом при 33 полевім полку стрільців. Ми знались з австр. войни і він зрадів, що ми тут зійшлись. З ним був такоже мій добре знайомий товариш четар Северин Моцюцький, що тепер став його прибічником.

По скріпленню моєї самої сотні подявся

я на приказ через село Годовицю до Басівки. Там заняв я північну сторону села і стацію. Висилав я стежі в сторону Лісничівки і позаню. Лісничівка була замешкала і там заходив дуже радо мій хорунжий Гаму, що там була панна. Мимо моїх осторог, що то Поляки і можуть його там схопити - він таки там заходив. Я сам мешкав в школі а заходив на економію пана Гуппа, що був Німцем і був більше радий нам як Поляком. Моя сотня становила тоді праве крило групи Ширець.

День 5^го^ січня. Якась сильна польська група зрушила з місця цілу нашу групу крім моєї "самої" сотні. Я дістав приказ, щоб я обсадив залізну дорогу від стації Басівка до ліса аж до стації Оброшин. Я так і зробив а поставив ще два скоростріли на лівому крилі і в середині. Неприятель мав йти ~~через~~

з [села] Оброшина через Басівку до Сокільник.

Дійсно вони йшли з Оброшина кольонами на Басівку, навіть не обезпечились бічними стежами, бо були певні, що на стації Басівка нема нікого. По всяким тактичним правилам ми себто моя сьома сотня мусіла була вицофатись зі стації Басівка – тому то вони йшли собі так певно.

Я дав приказ сипнути градом куль аж зближаться вони на 100 х. Був вже сумерк. На наші нечайні стріли Поляки попали в нелад і цофались назад до с. Оброшин. Були тоді великі сніги і доперва аж весною найдено там богато трупів. Переслідувати неприятелів зараз не можна було, бо запала ніч. Ціла сотня пересиділа на снігу на позиціях аж до рана. Раненько з'їхав до Басівки до мене цілий штаб бригади і ми а властиво моя сьома сотня почала наступ на с. Оброшин. Як показалось Поляки

залишили Оброшина ще вечером і в великому перестрасі залишили навіть частини свого обозу. Але я о тім не знав і наступав в розстрільній після воєнних правил. Зближаючись до села я бачив як хтось вимахував коло костела шапками і руками. В мені збудилась ще більша цікавість і обережно я дальше підходив в розстрільній. Показалось, що це місцевий о. Левицький з [з різнею] давав нам знаки, щоб ми йшли безпечно. В хаті о. Левицького перебули ми святвечір 1919 р. в гарному і піднесеному настрою.

З Оброшина наступала наша група на село Барщовичі, однак не можна було його взяти, бо сильно і завзято боронив його в мурованих дворських забудівлях капітан Абрагам (тепер здається вже генерал в польській армії).

З Оброшина ходив я кілька разів з моєю

сотнею через Суховолю кінцати дал. шлях, щоб перервати на нім комунікацію до Львова. На тім шляху ані близько чого стало вдержатись ми немогли, бо звичайно над'їзджали ворожі броневики зі сторони Львова а другий зі сторони Городка; скорострільним і гарматним вогнем нас відганяли а самі направивши шлях дальше собі їздили, але все з переду їхав броневик. В кінці, щоб мати забезпеку і від с. Суховолі-Полюки зайняли ~~того~~ її і обсадили сильною частиною.

Які були наші штаби наведу таке: Одного разу приїзджає до мене от. Бізанц і сильно схвильований оповідає мені, що дістав приказ зі Стрия (перед)ертатись на північ до Яворова і там прийти нашим гатрман їм в поміч. И потвердив мою думку, що це велике ризико, що в нас нема резерв, що в разі коли перей=

демо, залишимо тут відкритий фронт а там не знаємо докладно ситуації ні наших ні ворожих. Приказ цей лишився лише приказом.

Підчас одного мого постою в польській Кальоній Конопніца, що була цілковито спалена - прийшли на мій відтинок частини, що з Єврова передерлись до нас і йшли якраз через Суховолю. Оповідали мені, що в Суховолі богато людей ворожих вибили, бо заскочили їх в сні а від пушок, що стояли в Суховолі позносили замки чи щось подібного, без чого артилєрія не могла стріляти, що в Суховолі повіддавались в польському війську самі жінки в мужеських військових мундурах. Єврівці були то хлопці високі, стрункі і підкріпили сильно нашу VII бригаду.

Десь в грудні прийшла на наш відтинок одна бригада наддніпрянців. Добре одіті, озброєні, але людський матеріял був ні до чого. Розсипались позаду фронту нашої бригади по селах, душили кури - варили

і їли. Батерії мали бути дуже добрі. Щоб під=бутись такої невигідної підмоги штаб нашої бриґа=ди взявся на хитрощі. Розпущено вістку, що Палійка прорвали фронт і всіх наших вирізують в пень, не щадячи нікого. Наддніпрянці втікали на стацію Ширець а там вже заздалегідь приготовила бриґада вагони для них. Так то позбулися ми непотрібного баласту

Склад III львівської бриґади був такий: Кмдт от. Бізанц а шеф штабу пор. Гуцький (не знаю чи напевно так називався). Бриґада мала в своїм складі 6 куренів по 3 або 4 сотні піхоти, 5 батерій а 4 пушки. Крім того були ще скорострільні сотні по куренях, а в деяких лиш роти. Письменний стан вагався між 3.000 крісів а 6.000. Всіх скорострілів було коло 25. Один броневик на лінію Ширець–Оброшин і Оброшин–Містки. Тут підїзджав під Любінь а на твиріг від Оброшина аж під Скнилів.

Командантом був чет. Швець. На броневику було 4. Корострілы і дві пушки. Бригада була поділена на 2 полки. Командантом першого був сотник Волощук а другого сотник Дибульчик. На мою думку полкові Коменданти і їх адютанти були непотрібні. Ліпше було зробити їх Командантами куренів на місце тих що були за молоді (прим. Є) і ще біль(ш)е було таких. Обо до того не надавались а адютантів полкових приділити до сотень. Адютантами полковими були: чет. Федак і Тосрак адютантом бригади був пор. Модрицький Северин. При бригаді був ще сотник Др Вол. Герасимович (пізніше проф. Каменець-подільського університету). Він був душею бригади, всіх підбадьорував, підкріпляв на дусі в разі невдач а часом і сипались громи з його уст і очей. З початку вишколював і формував сотні а чим було його завдання пізніше не знаю.

Курені звались від їх Командантів, були такі: Курінь Гарнецького, Курінь Левицького

Курінь Мара. Мій курінь росхсь назвали XXIV курінь. Курінь сотника Степанова і курінь пор. Рибачевського. Батерії також дістали назви від їх командантів а то: пор. Когута (польові), пор. Сорохана (тяжкі), пор. Медведя (тяжкі) пор. Олексія (польові) і сотника Креч=ковського (польові) (не знаю напевно прізвища комдта останньої батерії). При командах куренів, полків і батерій були телефонічні відділи а при бригаді була технічна сотня. Командантом її був хор. Кушнір (?). Такий був менше більше склад III льв. бригади в березні 1919 р.

Мою сему сотню, коли я ще був її командантом кидано все там де треба було рішучого виступу. Раз вечері одержав я приказ пере=шукати ліс, що мав його перед собою курінь Левицького. Вибрались ми рано а вертали аж сумерком назад на позицію куріня

Левицького. Люде з куріня Левицького взяли мене з моєю сотнею здаєсь за Поляків і без вистрілу опустили свої становища і втікали до с. Ставчан. Я зорієнтувавшись в положенні, почав кричати, давати знаки, що ми не Поляки а свої і вислав до них ~~ще~~ в кінці до того кінного післанця, щоб вони зараз вернули на свої позиції, бо інакше я буду на їх бити скорострілами (а мав я їх тоді в сотні два). Вони таки не послухали а тоді дав я приказ пустити серію стрілів понад їх голови. Це зробило своє. Покидались на землю а як скоростріл втих, вернули на свої становища.

При загальному наступі наших сил на Львів, я стояв на правому крилі нашої VII бригади і становив з своєю сотнею лучбу з Курінем УСС. Наша бригада мала лиш вдавати наступи, щоб змилити ворога. Признаюсь, що я луч=

би з Курінем УСС не навязав лише що висилав кілька стеж. Інша річ, що були то ліси а до того і велика мрака так що і на 10. кроків трудно було в лісі ввидіти головка. Я посувався вперід лісом на право від Бартатова через Кольонію Конопніца. Якраз в той сам день почали Поляки наступ на нашу бригаду. Почали звідкись лущати і свистіти кульки на нас. Вже були ми на вільному полі і більше провиднілось. Я дав приказ „долів" і одинцем підбігати вперід. А тут ніхто не рушаєсь — Полячки вже сиплють скорострілом але кулі йдуть по заду нас. Я змеркував, що Полячки мусять мати нас на оці, і що вони лиш острілюються скорострілом. Їх скоростріл втих і тоді я зірвавшись зі землі крикнув зі всеї сили вперед і почав бити наших стрільців доброю нагайкою по спині, заохочуючи їх

тим до скоку вперед. Не знаю чи моя причи-
ність між ними в розстрільний чи мій нагай
спричинився, що сотня двигнулась вперед
з яких 150ˣ. Ми ворога не виділи і тому
стріляли рідко наперед себе, а ворог сипнув
зараз цільно скорострілом по лінії, де ми
перше лежали. Від сторони ворога виділ
я як якісь санки скоро женуть на моє
ліво крило. Я дав приказ одноріжному
вістунові Полотнюкові, щоб зараз заняв
горбок на лівому крилі нашої сотні і звід-
там відкрив скорострільний огонь по насту-
паючих ворогах. Польські санки зі скоростріл-
лом змірили до тої самої висоти, що мав
занятий мій скоростріл. Хто скорше опанує
висоту - буде паном ситуації. Одноріжному
вістунові вдалось скорше станути на горбку
і зараз відкрив він огонь по наступаючій

ворожі лінії. Через це вратував Палотнюк цілу сотню а Поляки вже не могли дістатись до Бартатова на поміч своїм, що тоді були нашим одним Курінем в двірській мурованій стайні чи стодолі. Таки не повелось нашим випалювати ворогів з Бартатова. Як я пізніше довідався то Поляки мали від мене 3 вбитих (між ними одного сержанта від скорострілу) і коло 15 ранених. Напротив мене стояла одна польська сотня, якої Комендантом був мій добре знайомий з австр. війни пор. Шаффран (що пізніше вже капітаном згинув трагічно 1930 р. в Ярославі) [Підчас мого побуту в таборі полонених Стшалково цей п. Шаффран заходив до мене часто, бо він був там при Команді табору і ми часто згадували нашу стрічу і він оповів мені про свої втрати в людях.] З моєї сотні ніхто не був

навіть ранений. В тім наступі я так з'єднав
собі моїх стрільців, що від тоді насліпо ви-
конували кожний мій приказ. Цілий на-
ступ на Львів не повівся лише що деякі части-
ни наші були аж на вул. Городецькій у Львові.

Раз стояв я зі сотнею в Ставчанах
на півн. кінці в резерві. Мали ми навіть
там і викопані резервові окопи перед селом.
На півночі від Ставчан є село чи присілок
Дубрівка, де стояла одна сотня і це була там
наша перша лінія. Одного дня ворожа
артилерія сильно обстрілювала цю частину
села, де стояла моя сотня. В моїй
хаті, де я стояв на квартирі гранат знищив
стіну і ліжко, на котрім я спав. Мої люде
хотіли сховатись в іншій частині села — я на
це не позволив, бо ворог обсипав нас грана-
тами а ворожа піхота наступала на Дубрівку

Комендант сотні перший втікав на санках а за ним ціла сотня. Я обсадив наші становиська і сам сів до скорострілу і бив по наступаючій ворожій лінії.

Батерія пор. Когута стояла за селом і він прибув до мене подивитись на ситуацію. З якимсь приказом вислав скоро гальопом свого вістового до батерії. Може тревало це з 20 хвилин, аж тут гальопує одна пушка з батерії Когута. Скоренько відшпанцу-вали коней — обернули пушку на Дубівку і сипнув Когут кількома картачами цільно на Дубівку. Я залишив сотню мому заступникові а сам приглядався, що робить Когут. Коні від пушки стали тихенько за якимись будинками а на кождий вистріл лише здрігались і мовчки тулились до себе.

Пор. Когут стрілив з пушки так як з Кріса. Брав на ціль Dринзел-Коти-ладували і наступав вистріл. Від Кароців почав горіти один будинок в Дубрівці а Польки зараз залишили цю місцевість і вернулись на свої давні позиції, тим більше, що тепер вистулила моя сотня зі становищ і гналась за уступаючим непріятелем. /Так то пор. Когут своєю стат душі постю влив духа в піхотинців а я опинився зі сотнею аж на передових становищах, яке опустила сотня рет. Левицького (?). Я його не стрічав більше при бригаді.

Під час постою в резерві я любив часто виїзджати ночію кінно в село і нераз здибав я наших стрільців, як то вони самі опускали свої позиції ри частини

і пішли собі на піч додому, бо стрілецтво походило переважно з поблизьких сіл. Я питав за письмовим дозволом від своїх командирів, а коли вони його не мали, то я в'їзджав між них і бив нагайкою направо і ліво і лаяв їх: як ви можете лишити свою сотню, та-ж в ту хвилі може ворог напасти на наші позиції займе їх і вас забере з вашої хати силоміць. Чи-ж це не буде сором?!
Вони звичайно мовчки вертали назад до своїх сотень, а могли дуже легко мене і вбити, бо я був один а їх все був гурток. Одначе якось не відважилися на мене. Потім такі відвідини своїх самовільні устали а коли і були, то звичайно йшли далеко від дороги, щоб случайно не стрінутись зі мною.
В Полянці стояв Курінь XXIV, а Кидтан

його був рет. Михаськів. По якійсь невдалій боєвій акції того куріня, рішилась Команда бригади змінити командира куріня мною. Був це курінь ні до чого. Була то здаєсь збиранина тих людей, що свого часу ішли були визволяти Закарпатську Україну. Мадяри їх розброїли і відставили до Лавочного а вони звідтам ішли піхотою до Стрия розбиваючи і рабуючи по дорозі. (Я таке чув від людей з XXIV куріня, а може то воно було інакше) Їх в Стрию зібрали, озброїли сформували курінь і вислали до VII львівської бригади. Люде в Курені не слухали старшини і робили, що самі хотіли. Я не дуже охотно хотів перебирати команду куріня – я отягавсь, бо жаль мені було прощатись з моєю самою сотнею. От. Бізанц пішов мені на руку і дозволив забрати мою сотню зі собою до XXIV. Куріня а звідси відійшла інша сотня до якогось

курінь разом з сот. Михаськовим. Від чого походила назва XXIV до нині не знаю. Здаєсь від порядкового числа з вишколу в Стрию. Був це (здаєсь мені) з ряду 24-ий курінь вислежаний Стриєм на фронт. Прийшов я до Лісок, де стояв курінь як резерва бригади. Забрався я до вишколу, бо було багато, що й стріляти не вміли.

По кількох тижнях з'їхав штаб бригади до Лісок а також і всі Команданти куренів, полків і батерій, щоб провірити боєздатність мого куріня. Вправи випали добре, дефіляда при кінці вправ також добра, от. Бізанц був з мене вдоволений і з мого куріня. По спільнім обіді зробив один старшина аматорську знимку, яка до нині якось чудом заховалась в мене. Була вона в ЛЧК ч. 6 з 1937 р., одначе подані мильно деякі прізви=

ща прим. сот. Бернoвича підписано так
як от. Шашкевич. (Коли у Втачів нема тої знимки то я готов її жертвувати до музею визвольних змагань, що має свій відділ при Н.Т.Ш. у Львові)

По переході звільнив я курінь пор. Мара і заняв його позиції а Мар пішов в резерву на моє місце до Лісок. Одна сотня моя давна сама стояла як курінна резерва в с. Полянка, де стояла також скорострільна сотня на рані з хор. Паскою. В селі був і мій постій а відділ телефоністів тримав все дижур в кімнаті сусідній до моєї. Одна сотня була на хуторі Корaлівка, де стояв також і кадт сотні. На ліво мала сотня звязок з курінем Рибачевського а на право в ліс висилалось лиш стежі. Тяглої лінії до Ставчан не було, що пізніше фатально відбилось на цілій бригаді. Друга сотня

умоцнювала другу оборонну лінію. Ті сотні
її змінювали що кілька день. На Королівці
було три сотні все 2–3 скорострілами а решта
стояли в Таданці. Хор. Паска був віком
старший від мене. Я його пізнав зараз, бо
памятав як то він як старший гімназист
7 чи 8 класи в Самборі провадив самоосвіт=
ний гурток з нами молодими гімназистами
з 2 і 3ої класи. (А сходились ми у пані
Кривенько на Замківскій вулиці. Домок
був положений на горбочку так, що ми кро=
вали його „бурбом".) Хор. Паска був по=
важний - розумів добре свої завдання
і його дуже любили в курені. Скоростріль=
чики були добре здисципліновані, о чім
не можна сказати о піхотних сотнях крім
„моєї", але і до неї" вже закрадались боль=
шевицькі агітатори. Старшини не ви=

ємлями нікого заінтересованих своїми людьми а деякі як грим. чет. Вец (тепер Комісар П. П. десь в Корінній Польщі) ждали лиш нагоди якби то дістатись до шпиталю, а четар Зарамба наддністрянець все оповідав про те як то у Львові попав він (був) в полон і як то Поляки валочили його шликом по землі. Був він там у Львові з от. Долодом, у Львові вибили Полуцько — дали шкляне і так втік зі Львова. Моїм адютантом був хор. Білокур (?). Відзначався тим що дуже любив дівчата. Моїм джурою був Гринько Ковч з Любінців. Він забрав всі мої манатки Кам я попав в полон. Може їх і має Коли живе.

Нім я обняв позиції на Королівці і праворуч від неї, то все поміщалось в хатах Кало хутора а на переді в лісі або перед лісом висилали стійки

або стежі. По перебранні мною тих позицій я переконався, що Пайчки можуть дуже легко отчи=ти хутір і всіх вирізати як баранів. Тому видав я приказ вийти з хутора і занятти позицію перед лісом, так щоб ліс був позаду нас а не перед нами. Королівка був отчений довкруги лісами – лиш від Пайчики ні. Одній сотні то не подобалось і вислали до мене делєгацію, що вони перед лісом стояти не будуть, бо зле одіті, нема чим де погрітись і т.и. Коли на мій рішучий приказ вони заявили, що не підуть я доніс це до бриґади а сам зарядив таке: Сотня з Королівки піде в курінну резерву до Пайчики а до ~~Пайчики~~ Королівки прийде сама сотня з пор. Вецом. З бриґади дістав я приказ розброїти збунтовану сотню і відставити до Команди бриґади.

Для збунтованої сотні я зарядив вправи на гром. майдані коло зал. шинку. Вправляв їх хор. і хор. Паска зі скорострілами. Коло будки

заїхав на каф наш броневик і вивантажував привезений нам кільчастий дріт. Я порозумівся з хор. Паською і з хор. з броневика, бо тоді гет. Швеця на кім не було, щоб оба вони затягнули бурти з острими набоями і самі особисто сіли до скорострілу і коли зайде конечність, щоб на мій знак дали коротку серію понад голови сотні, яку я маю зараз розброїти. Зрештою вони самі будуть видіти де і як стріляти. З обома я порозумівся осібно – так що один про другого не знали (а може і знали). Сотня по двогодинних вправах мала зложити кріси в кізли і відпочати, як то звичайно буває. День був гарний, сонячний – тут вже було весною. Старшини зі сотні були здеревовані і не довіряли, що мені вдасться сотню обезоружити. По зложенню крісів в кізли – сотня мала відійти від крісів і зараз мав їх отчитати довірений відділ людей і відставити до Щирця. Що сотня має бути обезо=

ружена о тім вона не знала Крім старшини. Коли вже зложилася сотня Крісм в кіздл[?] поручник Комдт сотні (здаєсь Гуглевич) дав команду: два кроки взад руш!, щоб пізніше дати команду: вправо в бік! і слідуюча: сотня ходою руш! Сотня одначе не виконала першої Кди і не поступила два кроки взад. Я вже також здeнервувався і думав, що вони не виконують приказів - тому, що слова команди не були так рішучі. Тому я виступив напроти сотні, перебрав сам команду і сказав менше більше таке: хлопці! видите напроти себе броневик, я дам приказ сейчас на вас стріляти зі скорострілів як що ви не виконаєте моєї команди. Ще мої слова гомоніли як кількох з правого крила виступили з ряду і кинулись на Крісм - очевидно, щоб скоїти якесь зло: може кинуться на мене або і на всіх старшин. Я скоро від=

скочив з перед фронту сотні на праве крило і дав умовлений знак (підніс праву руку Коротко до гори). Впали короткі серії скорострілів з броневика і з під будки від хор. Паски. Очевидно, що оба хорунжі видячи як деякі зі сотні вже мали кріси наготовлені дали відразу серію в людей а не понад люди. Пізніше говорив мені хор. Паска, що стріляв понад. — Сотня лягла покотом. Я настрашився дуже, я настрашився дуже, бо думав що всі вбиті. Пішов між них і коли видів, що деякі плачуть і просять в мене милосердя я дав команду: хто здоровий. встань! На землі лишилось ~~[illegible]~~ 3 вбитих (а може більше) і кількадесять ранених. (Точного числа собі не пригадую). Вбитих казав я зараз поховати на місцевому цвинтарі, що був під рукою, а здорових я випитував хто їх намовив до такого лайдацтва до непослуху. Всі одноголосно сказали,

що ст. десятник. Він робив тоді якусь службу в селі. Я вислав за ним зараз до села, його при=арештувати і припровадити до мене. Ранених казав я перевязати а здорових відставив до Щируч. Коли випитували ранених в Сораю де були ранені, то відповідали, що хотіли наступати на один польський хутір, але я вже знюшкався з Поляками — купив той хутір і тому я не дозволив їм наступати і тому я їх постріляв. (Такі версії ходили про багатьох старшин, а була то робота Комунарів, щоб зде=зорганізувати нашу армію). Привели на мою квартиру і головного бунтівника ст. десятника (прізвище не знаю). Мій адютант обезоружив його а на мої питання, на що він бунтує не давав відповіди (Він вже знав що сталось зі сотнею). Я витяг з кишені сцизорик відтяв нашу відзнаки і тоді почав бити з пер=

шу рукою ~~а потім~~ а потім кавалерійським кріс-
(штуцом) де запопало, збитого, змасакрованого
віддставив я до шпиталю. Та подія так сильно на
мене подіяла, що я на другий день був вже
сивий а зі здеервування я стратив здоровля.
може на яких 10. літ, а може через те я попав
1929 р. в тяжку недугу (джексон), ще й досі хорую.
Через що я без праці а живу з інвал. ренти зі
ZUKU (тепер ZUS). За кілька днів з'їхав
зо Стрия полевий суд і щож мудрого вони
зробили? Головного виновника покарано
тюрмою щось коло одного року а кількох по
кілька місяців з тим, що в разі доброго справовання
а буде ~~їхня~~ їм кара дарована. Повинні
покарати смертію хоч одного а тоді певно
булаб піднеслась дисципліна вище і агіта-
тори большевицькі не малиб такого приступу.
Мені дав суд до зрозуміння, що я поступив

зи остро а от. Гізанґ в приватній розмові зі мною сказав, що колиб так всі держали наше стрілецтво то Львів давно був би наш. Він також був невдоволений з присуду полевого суду.

В Могалу Курені був також хорунжий жидок, що не вмів навіть говорити по укр. і казав, що втік зі Львова до нас, щоб пімстити кров своїх батьків на Поляках (Мали вони у Львові вирізати цілу його рідню.). З природи був він великий боягуз. Ліве крило VIII ої бригади наступало на Любінь а я одною сотнею удавав лиш наступ. В тім наступі деморалізував той хорунжий жидок цілу сотню, бо все лишався по заду. Я сам особисто впоминав його кілька разів, що його місце є з людьми а не позаду і сам підганяв цілу сотню, бо богато людей ховалось і лишалось по заді тим більше, що передні польські сторожі вже нас зав'язали і ста=

ли кульками. І як командир куріня не повинен був находитись коло одної наступаючої сотні тим більше що операція моя була помічна а не головна - ми мали лише здезорієнтувати ворога. Як я (пізніше колись), що мій хорунжий таки згинув на фронті. Так то звичайно на фронті буває, що боягузи найбільше терплять а відважним дуже рідко щось лихого стається.

Зближався Великдень 1919 р. Приготування на стрічу цього весняного свята були в нас в повнім розгарі. Натягнено і наварено як для стрілецтва так і для старшин. Мені канцелярії село Падинки взяли на себе завдяки такої угостити свяченим мій курінь. Раненько скоро світ я пробудився і чув гармати і вистріли. Я скочив до апарату розвідати в моїх сусідів а головно в пор. Гарнецького, що стояв в обороні. Відповів, що то стріляють на право від него а на його відтинку спокійно. Але мені все не було спокою і приказав строге поготівля а сам вибрався тихцем

на Корилівку. Я вже там не дійшов, бо побачив як наляли між Королівкою і Стевчаками наступаючі ворожі лінії. В сотнях повстав нелад — паніка. В селі я всіх задержав при помочі сотенних старшин, а на приказ бригади обсадив я зал. шлях від станції Стевчани до села і село Падчика по зал. шляху. Сотн. Веда від станції Стевчани а в Полчиці сотн. Гуловича (?) Скорострілки розміщені по сотнях а одна сотн. і рештові скорострілки пішли в резерву. З Падчики я приказав забрати все, що не є сфронтове і віднести на хутір Коло Коланди малка. Зал. шлях мав я держати за всяку ціну, бо наступ ворожий був ненадійний. Мав я держати примайменше до часу аж з бригади дістану слідуючий приказ. Однаке я вже його не дістав. Я обрав собі місце коло будки в Падчиці, а за будкою скривались мої курінні вістові і мій кінь. На мою втіху приїхав наш броневик на станцію Стевчани і почав сильно

і цільно обстрілювати наступаючого ворога скорострільа=
ми і картечами а большевики (як я потім переконав=
ся пізніше) ворога ніхто хотіли взяти броневик при=
ступом. Досить їх тоді там лягло. Поволеньки
броневик вишкребався в сторону Оброшина а тоді
Палійки набрали більшої відваги і давай підхо=
дити до наших позицій. Зі села Палійка зблизилися
на віддаль кидка ручного гранату і почали ними
нас засипувати. Сотня Веца чогось почала відступа=
ти зі своїх становищ. Сотня коло мене держалась
бо я не дозволив на відступ. Ситуація була безна=
дійна і тому мій чура прискочив до мене з ко=
нем і каже: сідайте п. поручнику на коня і ратуйте
хоть себе, бо й так все втрачене. Я кинув до нього
якусь лайку і казав втікати з конем дальше
взад а сам рішився наложити там головою. Та не
так склалось як гадалось. Мені було соромно,
що я не можу вдержати позицій і тому я рішився

чоб з малого горстКого коло мене не здаватися а держатись. Я здав так на мою смерть. Я себе не щадив а вставав, і ходив здовж лінії. Доперва коли почали сипатись ручні гранати я стратив значну кров. Відкинув від себе кілька ручних гранат і стріляв зі свого штуца. Поляки зле стріляли, бо були зовсім п'яні, інакше були би мене поцілили, бо виділи мене добре, але зате одна з ручних гранат впала коло мене і я інстиктовно впав в заглиблення коло неї (в віддалі яких 2 кроки). Мені здавалось, що впала на мене землю і тоте мене придушит. Мої жовніри гарно піднесли руки догори. Поляки притисли на нашу лінію і ранених наших добивали. Один з них видячи, що я ще живу з віддалі яких 5 кроків від мене націлився і стрілив - очевидно з наміром мене добити. Куля лиш муснула мене по карці. Якось другий раз вже не цілив до мене. Надійшов другий

польський говір і сказав: „То мусів бути офіцер Курвисин — не стрілєй!" Приблизився до мене, підніс мене, зняв з мене Feldstecher (далековид) забрав бровнінг і забрав мене зі собою. Скоренько мене відставляли в свої зади. Я зацікавився чому так скоро і оглянувся і побачив як якась частка [?] підходила мені з помочю. Я був ранений гранатою в плечі (стовп хребетний, руку) кров (текла) спливала мені по плечах. Я не міг йти, тому взяли підводу, везли мене на ню і так скоро втікали (поклали [?]) до Мар'їної Керниці. Не дозволили навіть моїм жовнірам, що попали зі мною в полон навіть мене обандажувати. Забрали зі собою своїх ранених. В Керниці був їх перевязочний пункт. Там санітет поверховно мене обандажував і під ескортою відправляв мене один жовнір до Городка. Мав я переконання, що той жовнір здере з мене мій мундур і чоботи, бо все на них поглядав.

Е мяв на стільки відваги, що не дав себе обдерти, але коли затевнив мене, що годинник мені лишить (анеба від початку війни) Е віддав йому все зі себе а натягнув якісь черевики чи кайдани і так зравів мене до шпиталю в Городку.

В ~~шп~~ шпиталі обійшлись зі мною дуже темно. Вечером особовим автом на дві особи відставив мене один капітан до сан. поїзду і Е від'їхав до шпиталю в Перемишлі. Дали мене на відділ разом з польськими старшинами. Коли прийшли до мене збирати „генералії" зі здивуванням довідались вони, що Е поручник український і зараз відставили мене на замкнений відділ, де умово хорі. Там було мені добре, бо один польський капітан Мазур, що вдавав там хорого, старався про мене і його мусіли слухати.

Вийшов Е враження, що в Поляків не всьо було в порядку (вони навіть не знали, що Е полонений жовнір УГА) В шпиталі служба робила те, чого хорі домагались.

За те розвідка (на фронті) була на належному місці. Ще

в Городку питали мене дещо про склад VII бригади, але коли я давав вимикаючі відповіди, то вони самі оповіли мені дуже докладно навіть таке, чого я не знав.

Коли я вже всьо приготовив до втечі зі шпиталю разом з Кап. Мазуром, мене ненадійно відвезли до табору полонених в Стшалково це давний німецький табор для полонених москалів, що був на границі давної Прусії і Россії. По росс. стороні було місточко Слупця а по нім. Września. Я бував в одному і другому і відразу помірялось ріжниці і то великі. Пая якісь інші дороги по нім. стороні знаменні а по росс з вибоїнами. Września місто чисте гарне а Слупса запущене, всюди непорядки.

Старшини були відділені від стрілецтва. Нам поводилось як на полон досить добре, за те стрілецтво страшно терпіло знущанням. Пор. Кап. Маліновські без причини сам бив наших стрільців нагайкою з колючого дроту а бровінґ тримав коло голови, щоб жертва не закричала. В случаї доткну вистріл і закопувано на місц. таборовому кладовищі.

Раз була спільна комісія на оглядинах нашого табору
і все розповів послові Ліберманові, як тут поводяться.
Цілий той вивід з іменами полонених „Робітник"
і я боявся, що аж тепер мене знищить Маліковскі. Єднак
нічого не робив.

В часописях вичитали ми, що УНР заключила
мир з Польщею і що до Варшави їздив від війська
сотник О. Луцький. Того відбитка була в часо-
писях з підписом: одинокий офіцер УГА, що хоче
миру з Польщею.

В листопаді я зголосився до армії УНР, щоб втечи з табору
до нашої УГА. Зі мною вибрались: пор. Кошолок,
пет. Єсінський, пор. Ванджакевич, пет. Кузьмич. Доїха-
ли ми до Підволочиск а там дали нам посвідки, що
ми полонені вертаємо домів і нас розпустили. Ми всі
старшини УГА зібралися і рішили піти піхотою до Кам'ян-
ця Под. до нашої УГА. Там вже її не було а ми
по неволі записалися до армії УНР. Всі захворіли на

вб

31

висланий [?] тер. Полмер-
мищ [?] рег. Ясінський, а я
Кошолюк, Вандякевич
відурали і приходили до
здоровля на якомусь перед-
місті. На весні 1920 р. я вже
був в рядах армії УНР.
Пішов вперед на Київ —
лиш опісля [?] аж до Станисла-
вова а звідси вже втік до
родинних сторін.
Поволеньки я запізнявся
з польськими жандармами
Потім з ними в Луцьку а вони
дали мені прих. опінію і я
1921 р. виїхав до Відня на
студії на Hochschule für
Welthandel. В липні 1924
р. я зробив дипльом і вернув
працювати дальше над нашим
народом але вже не з крісом
а в кооперації.
В 1929 р. в Коломийській
директор ОСК заохочував

і від тоді хорую. Недуга моя
називаєсь джексон, є це
рід падачки. Живу з лас-
ки родини і з маленької
інвал. ренти з ZUS.
Живу в Самборі при
вул. Зацвинтарній — дом-
тий це від 1923 р. — Вихо-
вую сина на вірного сина
свого народу — віри.
Сам займаюсь долею
ОСК в Самборі. Працював
кілька літ до 1937 р. як голова
Контрольної Комісії в Н. Раді
а останній рік як голова
Нар. Ради. Уступив добро-
вільно і вже не дав себе вибра-
ти, щоб молодші за мене
управляли на тому полі.

Самбір, дня 21 вересня 1937

[illegible]

...ego
...natychmiast na
...wziął również udział ka-
...na konferencji tej postanowio-

*...odjedzie we środę pomimo uszkodze-
...Ameryki z 1.800 pasażerami, którzy
zamówili bilety.*

...ro po powrocie z tej podróży będzie wpro-
...ony do doków w celu wmontowania nowej
...y. Pomimo uszkodzenia, szybkość „Nor-
...die" w nowej podróży ma być tylko nie-
...cznie zmniejszona.

Jak wiadomo, ist... przeniesienia z Magdeburga do Warszawy domku, w którym był więziony w latach 1917-18 Józef Piłsudski, a który został ofiarowany Polsce przez burmistrza „Magdeburga. Projekt ten, jak donoszą z Warszawy, został zaniechany. Historyczny domek nie będzie przewieziony do Warszawy, lecz zrekonstruowany w Warszawie. W tym celu przewiezione będą do Warszawy wszystkie ozdoby architektoniczne domku i umeblowanie. Zrekonstruowany domek stanie na terenie Cytadeli lub Belwederu.

32

Aferzyści spółdzielczy przed sądem.

Przed wielkim procesem łapowniczym.

WARSZAWA, (tel.) Polskę zalała istna powódź procesów o nadużycia. Dzień w dzień rozpatrywane są w różnych stronach kraju takie procesy, większe i mniejsze, więcej lub mniej ciekawe. Na najbliższe dni wyznaczono w Poznaniu sensacyjny proces przeciw 10 członkom zarządu i rady nadzorczej tamtejszego **Banku spółdzielczego właściciell nieruchomości.** Oskarżeni, z b. dyrektorem Kazimierzem Czarnowskim i b. konsulem peruwiańskim, Wacławem Wrześniewiczem na czele, **poszkodowali klientów banku na około pół miliona zł.** Akt oskarżenia wylicza 65 przestępstw, przeważnie oszustw na szkodę banku, oraz poszczególnych klientów. Nie są to jednak jeszcze wszystkie przestępstwa, gdyż wciąż jeszcze zgłaszają się poszkodowani. — Jest to jedna z największych afer spółdzielczych na terenie Wielkopolski.

Niemniej sensacyjnie zapowiada się ciekawy proces łapowniczy w Katowicach, w którym oskarżonymi są: b. naczelnik wydziału budowlanego magistratu w Katowicach inż. Łucjan Sikorski, b. prez. Syndykatu Hut Żelaznych Antoni Balcer i przemysłowiec Stanisław Beszczyński. Oskarżeni nabyli parcelę przy ul. Barbary w Katowicach za około 470.000 zł., którą następnie sprzedali zakładowi Ubezpieczeń Społecznych w Chorzowie za... 800.000 zł. **zarabiając 330.000 zł.** Sprzedaż doszła do skutku na podstawie urzędowego pisma miejskiej policji budowlanej w Katowicach, że tereny te nadają się do zabudowania. Tymczasem okazało się, że powyższy dokument jest sfałszowany, a tereny przy ul. Barbary były w 1928 r. w 80 procentach podkopane przez kopalnię „Wujek" w Brynowie. — Wobec tego Z. U. S. w Chorzowie wytoczył skargę cywilną przeciw Beszczyńskiemu o odszkodowanie 1,400.000 zł., a obecnie prokuratura pociągnęła winnych do odpowiedzialności karnej pod zarzutem **łapownictwa, przekupienia urzędnika i fałszywe zeznania.**

...
wdow...
zmarła ...
kich cie...
wrześni...

Pogrzeb o...
d. 9 b.m. z ha...
tarza żydowski...
przyjaciół i zn...
Syn,...

Tajemnic...

WARSZAWA (m.—t... między dwiema Rosjank... szawie. Bawi tam obecn... pach rosyjska trupa teatr... Ina Zielewska, strzeliła ... rewolweru do swej koleż... szewskiej, raniąc ją ciężko... wieziono do szpitala, a Zie... się na policji. Co było przy... ścia dotąd niewiadomo. Ra... kiego stanu zdrowia nie mo... Zielewska, przebywająca w ... zdenerwowana, że odmawia w... Prawdopodobnie **tragedia** mia...

Szajka nieletnich

WARSZAWA (tel.) W Ch... szajkę, złożoną z 4 chłopców ... od 14—16 lat, którzy obrabow... rządzając szkodę na 28.000 dola... przyznali się również do podłoż... szkołę, gdzie pożar wyrządził ... dolarów.

...ja przy-
...arzutem sfin-
...kwocie 540 zł.,
...zarobków robo-

...- Szanghaj", Edi-
...Wyspa w płomie-

...BORSKA.

...ej szajki włamywa-
...dczy P. P. może się
...em. Otó udało się
...i systematycznej ak-
...jkę niebezpiecznych
...ają na swem koncie
...w ciągu 3 ostatnich
...owych w śródmieściu
...znaleźli się: herszt
...przykrawacz Menasze
...akałe, oraz 27-letni sto-
...im i liczący 40 lat czę-
...rzej Beherycz. Pozatem
...pod zarzutem udzielanej
...2-letniego Izraela Blanka,
...na Blichu. W aresztowa-
...ano cały skład pochodzą-
...owarów i w rezultacie do-
...ych udowodniono im autor-
...u wielkich i śmiałych wła-
...O niezwykłej brawurze zło-
...o herszta szajki świadczy,
...przed tropiącymi go wywia-
...j kryjówce w łozach nad
...dził sobie w nocy 2 bm.
...kę do miasta i dokonał zuch-
...a do składu skór Frydy Hirt
...wica, gdzie skradł towaru na
...Aresztowanych odstawiono
...m materiałem dowodowym do
...u.

...ziež mieszkaniowa. Złodzieje sta-
...orzystać żydowskie święta. Otó
...ia przebywającego w bożnicy Jó-

...tach... ...sku kieleckim, a na-
...stępnie starostą w Kosowie, w dalszym ciągu
był kierownikiem wydziału samorządowego
w Województwie stanisławowskim, poczem
objął stanowisko starosty w Stanisławowie,
który to urząd piastował w latach 1928—29.
W 1929 r. rozpoczął we Lwowie praktykę no-
tarialną, poczem został mianowany notariu-
szem w Radziechowie. W 1936 r. został mia-
nowany notariuszem w Drohobyczu, który to
urząd do dziś dnia piastuje. Rejent mr. Cisło
pracował dużo społeczne, był członkiem zarzą-
du okręgowego Zw. Rezerwistów we Lwowie,
prezesem powiatowego zarządu Z. R. w Ra-
dziechowie i prezesem powiatowego komitetu
porozumiewawczego w Radziechowie. Mimo
krótkiego pobytu w Drohobyczu rejent mr.
Cisło zdołał sobie pozyskać zaufanie w tutej-
szym społeczeństwie, o czem dowodzi, że de-
sygnowano go na prezydenta miasta, na któ-
rym to stanowisku niewątpliwie jako znako-
mity znawca spraw samorządowych dobrze
przysłuży się miastu.

(Sp) **Napad rabunkowy włóczęgów na włóczęgę.** Kazimierz Dominik, włóczęga po-
chodzący z Chwalborzyc pow. Turka, woje-
województwo łódzkie, przebywający chwilowo na
terenie Zagłębia Naftowego, idąc pieszo z
Drohobycza do Borysławia w towarzystwie
dwóch innych włóczęgów nieustalonego nazwi-
ska, obok dereżyckiej rafinerii, w pewnym
momencie został przez swych towarzyszy u-
bezwładniony, poczem wymienieni zabrali mu
z kieszeni kwotę 11 zł. i zbiegli. Dochodzenia
w toku.

KRONIKA POKUCIA.

(kr) **Włamywacze w Związku Strzel.** W nocy na 6 bm. dokonano włamania do
lokalu Związku Strzel. w Kołomyi przy
ul. majora Gniadego. Włamywacze do-
stali się do świetlicy i wypili 25 litrów pi-
wa oraz zjedli przygotowane na zabawę
kanapki i mięsiwo. Policja poszukuje żał-
łocznych włamywaczy.

po... ...kiem dla ... ...fakultetu we Francji ... ...sierpniu 1935 r. A. zawiadomi... ...we Francji kobietę, która się w nim ...kochała i w jakiś czas później uro... ...dziecko. Prosi żonę o 500 zł. na pok... ...sztów procesu z ową kobietą. Kwotę ... ...mu wysłała. Gdy wygrał na loterii 17.0... ...zawiadomił ją o wygranej donosząc, że ... ...zł. dał tej kobiecie. Ponieważ nie miał ża... ...go dowodu, że wypłacił owej Francuzce te... ...niądze, konsulat R. P. uzależnił jego pow... ...od wypłacenia tej kwoty. Poprosił więc żo... ...znowu w Tarnopolu by wysłała mu prz... ...najmniej 300 złotych. Tę kwotę żona mu p... ...słała. W załączonym do Sądu piśmie kreś... ...nieszczęśliwa kobieta dzieje swego małżeń... ...stwa. Rozprawa toczy się przed s. s. o. Ko-
bieńskim. Powoda zastępuje dr. Jakimczuk,
pozwaną dr. Helman.

KRONIKA TARNOPOLSKA.

(t) **Dzieci poparzone w pożarze.** W mie-
szkaniu Michała Raczyńskiego w Dołżance
pow. Tarnopol, wybuchł pożar, który znisz-
czył wnętrze chaty. W czasie pożaru uległo
poważnemu poparzeniu 4-letnie dziecko Ra-
czyńskiego, które musiano odwieźć do szpi-
tala w Tarnopolu. 16-letnia córka Raczyń-
skiego, która chciała ratować dziecko dozna-
ła dotkliwego poparzenia rąk. Przyczyną po-
żaru było nieostrożne obchodzenie się z og-
niem.

(t) **Włamanie do gimnazjum i do komornika.** Włamywacze dostali się do biur Dyre-
kcji Gimnazjum Państwowego w Brzeżanach
i otworzywszy zamki skradli 1.050 zł., prze-
znaczonych na częściowy remont gmachu. —
Dochodzenie w toku. — Również w Brzeża-
nach dokonano włamania do biura komor-
nika, które znajduje się na pierwszym pię-
trze gmachu sądowego. Sprawcy dostali się
do budynku przez niezamknięte okno i skra-
dli z szuflady biurka 120 zł.

100–400
150–1000

MAPA POLSKI



MORZE BAŁTYCKIE
LITWA
ŁOTWA
ROSJA SOWIECKA
Brasław
Postawy
Święciany
WILNO
Oszmiana
Wilejka
Wołożyn
Lida
Szczuczyn
Grodno
Suwałki
Augustów
NOWOGRÓDEK
Baranowicze
Słonim
Wołkowysk
Sokółka
BIAŁYSTOK
Narew
Bielsk Podl.
Prużana
Iwacewicze
Łuniniec
Pińsk
BRZEŚĆ
BUGIEM
Kobryń
Drohiczyn
Stolin
Kamień Koszyrski
Sarny
Kowel
ŁUCK
Równe
Dubno
Brody
Chełm
Włodawa
LUBLIN
Lubartów
Puławy
Łuków
Siedlce
Zamość
Biłgoraj
Rawa Ruska
Lubaczów
Żółkiew
Sokal
Złoczów
ŁWÓW
TARNOPOL
Skałat
Trembowla
Brzeżany
Rohatyn
Czortków
Borszczów
Zaleszczyki
Śniatyń
Kołomyja
Nadwórna
STANISŁAWÓW
Stryj
Skole
Turka
Drohobycz
Sambor
Dobromil
Sanok
Przemyśl
Jarosław
Przeworsk
Rzeszów
Łańcut
Strzyżów
Jasło
Krosno
Gorlice
Brzozów
Ropczyce
Dębica
Mielec
Tarnobrzeg
Tarnów
Brzesko
Bochnia
Limanowa
Nowy Sącz
Nowy Targ
Myślenice
Wadowice
Wieliczka
KRAKÓW
Oświęcim
Biała
Bielsko
Żywiec
Cieszyn
Pszczyna
Rybnik
KATOWICE
Sosnowiec
Będzin
Zawiercie
Tarnowskie Góry
Lubliniec
Częstochowa
Włoszczowa
Jędrzejów
Pińczów
Busko
Miechów
KIELCE
Końskie
Opoczno
Radom
Wierzbnik
Opatów
Sandomierz
Radomsko
Piotrków
Wieluń
Sieradz
ŁÓDŹ
Brzeziny
Skierniewice
Grójec
Łowicz
Łęczyca
Kutno
Koło
Konin
Turek
Kalisz
Ostrów
Krotoszyn
Koźmin
Pleszew
Jarocin
Gostyń
Rawicz
Leszno
Kościan
Śmigiel
Wolsztyn
Śrem
Środa
Września
POZNAŃ
Międzychód
Szamotuły
Oborniki
Gniezno
Mogilno
Czarnków
Wągrowiec
Inowrocław
Włocławek
Gostynin
Płock
Sochaczew
WARSZAWA
Mińsk Mazowiecki
Węgrów
Płońsk
Pułtusk
Ciechanów
Przasnysz
Mława
Sierpc
Lipno
Rypin
Toruń
Chełmno
Grudziądz
Bydgoszcz
Wyrzysk
Sępólno
Chojnice
Tuchola
Świecie
Starogard
Tczew
Kościerzyna
Kartuzy
Wejherowo
Sopot
Gdynia
GDAŃSK
Prusy Wschodnie
Grajewo
Łomża
Bug
Pilica
Warta
Wisła
Kosów
RUMUNJA
CZECHOSŁOWACJA
NIEMCY

I

Фрагменти зі споминів воєнних

IV книжка



IV книжка

С. К. З.

170

Фрагменти зі споминів воєнних

Тут зробило ся нам глупо. Ми стали безрадні. Думаємо що робити. Я відразу заявив Йосипові і Лесьові, щоб без мене нічого не починали, а навіть на крок не рушались. Тут кождий підозрілий рух, кожде слово висказане не чистою россійською мовою могло нас здрадити. Нам треба було удавати „настоящих русских". Тому я порадив їм, щоб дивилися на мене і робили, що я роблю і йшли за мною, куда

171

я іду

З нашого поїзду вийшло кілька жінок і трьох цивілів. Всі цивілі ідуть до близько положеної коло станції реставрації „Чайної". Я іду в слід за ними, а всі воєннополонені за нами. Всі зійшлися до великої салі реставрації.

Я, Йосип і Лесь відразу зайшли напротив дверий під стіну, щоб все бачити і як найдальше бути від дверий. Я сів на нарунок в середині, по правій стороні сів Йосип, а по лівій Лесь. Цивілі заняли стільці і замовили чай. Я також замовив чай на „три особи".

172 Нараз входять на салю узброєні червоноармейці.
„Гаспада працуск"!!
Ого! подумав я собі, аж тут ми пропали і пригадав собі матроса з Брянська, який намовляв нас остатись на роботу рубати ліс. То можна було вичути по провірці пропуску першого жовніра: „Ага, каже червоноармеєць, що ви пленние австрійцие"! - - - - - - - - -

- - - - - - - - - - - - - -

Провірюють у полонених пропуски і річи. Провірили майже всіх і оден з них підходить до Йосипа і жадає

173 пропуска. В тім в другім кінці кричить червоноармеєць провірюючи якогось цивіля: „Ванька, хаді сюда, нє магу прочитать, что такоє."
Красноармеєць Ванька оставляє Йосипа і іде читати у цивіля пропуск. По прочитаню пропуска, оден з красноармейців говорить: „всє военноплєнниє австрєйцы за мной!" „пажалуста"
Йосип зриваєся і хоче іти. є шарпнув того за полу шинелі так сильно, що він присів. Всі военнополяні вийшли в слїд за червоноармейцями,

174 а цивілі „рускіє“ і „австрийскіє“ остались.

Нам полекшало і ми почали частуватись чаєм.

- - - - - - - - - - - - - - - - -

А що далйше? - - - - -

- Я присівся до якогось цивіля і навязав бесіду. Розмавляємо по роситєски. Від него довідався я, що за годину — дві відїжджає потяг до Стародуба. Мій співбесідник їде в Київ. З розмови виходить, що він большевицкий агітатор з заводу маляр. Я йому притакую і похваляю навіть його „ідеї“, бо думаю, що може нам в дорозі придатися,

175 а як не придатися, то хотяй нам не зашкодить.

Купую для нас білети особові, все за Посипові гроші, бо мої карманы вже порожні.

До Стародуба приїжджаємо в опівночі. Всі висідають з теплушок, заходять до почекальні і кладуться на долівку спати. Ми робимо те саме.

Я кладусь на долівку коло вихідних дверий, Посип осібно, а Лєсь собі осібно.

Аж тут стратили ми велику надію повороття до краю. Дороги не знаємо, а фронт перейти, що треба знати, в якім часі?

176 і в якім місці? _ _ _ _ _

_ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _

З розпуки я дістав горячку, яка напевно, як би змірять, доходила до 39°-40°. Здається, що до того всего я був перестуджений, бо ночі були холодні, а чоловік невиспаний і добре не одітий міг легко перестудитися. _ _ _ _ _

_ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _

Спять в темній почекальні всі пасажери сном блаженних, спить Йосип і спить Лесь, а я мучуся і перевертаюся на всі боки.

В тім входить до почекальні якийсь салдат, присідаєся до

177 мене (бо зауважив, що я не сплю) і каже „Австріяц, ти плєнний, напевно хочеш дістатися через демаркаційну лінію на другий бік". „Такой вон, я не Австріяц, а настоящій рускій чєлавєк" відповів я йому, обернувся на другий бік і удаю, що хочу спати і що сплю. Салдат успокоює мене і говорить мені, через які села треба їхати, щоб дістатися за лінію демаркаційну. Опісля відійшов. За якийсь час знова приходить до мене і морочить мені голову, що він переправадить через таку то

178 а таку деревню на другу сторону.

Я думав, що то підступ, що то провокатор і остро його вичеварив по матушці, як пристало на „рускаво чалавєка“. Аж тепер здаєтьсє по неприємній відмові користання з його услуг, він переконався, що я не положений, а „настоящій рускій“, відійшов від мене і більше не приходив.

Змучений в горячці я твердо заснув.

Рано пробудився першим, зараз вийшов подивитися на погоду і ситуацію коло стації „желізної“.

179 Виходжу і бачу коло стації
повно підводів.
Питаю дядька, з відкіля
він приїхав?
З такого то, а такого
села відповідає мені дядько.
В тім менті я пригадав
собі, що салдат вночі згаду-
вав мені о тім селі.
Дядько каже, що привіз
цукор до Стародуба і від-
їзджає за годину.
Питаю його, чи би нас
трьох на завіз в своє
село? Годжуся з ним за 26
рублів, щоб нас перевіз
через демаркаційну
лінію. — — — — — — —

— — — — — — — —

— — — — — — — — — — — —

180 Вертаю на стацію, буджу опучених Павла і Лесю. Задоволені, що знайшли підводу, всідаємо і їдемо.

— — — — — — — — — — — —

Переїжджаючи через села, все питаємо, чи є салдати. Говорять нам, був патроль, однак перед хвилею або годиною відійшов.

При "вїзді" до села, діти показують на нас пальцями і кричать: Австрійці! Австрійці!

При переїзді через села наші души переживали безмежні терпіння. Ми всі горячкували. Кождий з нас

181 прибирав страшний вид лиця. Дєдько нам еще долячнював оповіданями, з єких виходило, що красноармейці на лінії" демаркацийній" стягають з не-реїждзаючих через демаркацийну лінію обуве, одяг, лючать і мордують. — — — — — — — — — — — — — — —

Около полудня вїхали ми в велике село з гори в долину. Під горою в селі побачилисьмо богато дївчат, а еще більше салдатских шапок....

И сказав затримати підводу, бо нема чого їхати просто в руки

182 катів.

Ми стояли і міряли очима ситуацію, яка видавалася нам безнадійною.

Глянули ми на себе, ударили руками об поли і сказали з гіркою резиґнацією: „Пропало!! все! Тут певно згинемо, як „контрреволюціонери" ніхто не буде знати коли? де? і за що згинули?

Була шуткова неділя 12 цвітня 1918 року.

Не можна вертатися і не можна стояти на місці, щоб не зрадитися перед дядьком.

— — — — — — — —

183 Їдемо поволи в долину. . . . .
Знова приставмо під пре-
текстом, що щось згубились-
мо. - - - - - - - - - - - - - -
Їдемо дальше ще поволійше.
Нараз бачимо такий образ:
Ми віддалені від товпи
салдатів і дівчат при заба-
ві, при великім колесі о-
чкий оден кільманжер.

З одного подвіря виїж-
джає нараз полева кухня
їде в гору чкитсь час доро-
гого і опісля заїжджає до
двора.

Всі салдати з товпи
біжуть за кухнею. . . . .

- - - - - - - - - - - -

184

- - - - - - - - - - - - - -

Місце, де бавилися салдати і ціла дорога була нараз опустошена і вільна. Остались тільки коло великого колеса дівча-та. - - - - - - - - -

Поганяй коня дядьку, що сили, сказав я до дядька.

- - - - - - - - - -

Наш віз зі скоро-стию 100 km на годину лиш минув, оставляючи за собою хмару пороху.

В кілька хвилин ми були за селом, а всяка небезпека нас оминула.

Лише дівчата убра-ні в українські строї

185 вказували на нас пальця-
ми і кричали розсміяні.
Австрійці! Австрійці!!
Ми відмахували їм руками,
наче хотячи їх успокоїти.

Їхали ще якийсь час
ішли пішки, бігли за возом,
щоб як найдальше бути
віддаленими від салдатів
війни, небезпеки, яка нам
перед хвилею грозила.

Ми були врятовані.

— — — — — — — — — — —

Був прекрасний весня-
ний вечір. Місяць дивився
на нас, неначе усміхався
і тішився з нами.

Ми віїхали в село чи

186 містечко, де стаціонували Німці коло 10ої години вечером. – – – – – –

Ночували у дядька. Дядькови освідчилисьмо, що ми є австрійські офіцери. Він (називався Шевченко) заявив, що думав о нас, що ми євреї і як би був знав, що ми офіцери не відважився би нас через фронт перевозити, бо червоноармейці як би зловили, то би його разом з Австрійцями повісили. – – – – – – – –

– – – – – – – – –

Переночували у дядька і рано пішли до місцевої

187 німецької команди замельдуватися.

Перед командою стояло повно місцевих людей в черзі за перепустками.

Як ми йшли в наших обдертих одягах поза чергою, счинився крик і проклятия під нашою адресою, що ми не дотримуємо черги.

В імени всіх я зголосився у лейтнанта німецкого. Він зараз дав жовніра, який нас відпровадив на кватиру, опісля приніс нам мармоляди, хліба і по фляшці реньского вина.

На нову кватиру

188 перенесли ми свої річи.

Вино впровадило нас в гумор і ми пішли спати. По обіді відїхали поїздом в дальшу дорогу і заїхали до станції Новозибково. Через Гомель, Пінск і Берестя заїхали ми до Ковля на кварантану.

Ми мусіли дуже підозріло виглядати в наших обдертих шинелях, бо кондуктор не хотів нас в Берестю впустити до вагону другої класи. _ _ _ _ _ _ _ _

_ _ _ _ _ _ _ _ _

В Ковлю відбули ми 10 днів так звану кварантану

189 Тут нас убрали, дали гроші і ми порозїздились по кадрах.

Лесь поїхав до кадри і більше не давав о собі знаку.

Юсит відійшов на італійський фронт, де його застала революція.

Я заїхав до своїй кадри через Відень. — — — — — —

— — — — — — — — —

Я мав з собою наплечник повний їстних припасів. Цукру, булок і сала накупив я в кварантанній стації в Ковлю, позаяк нам оповідали, що в краю, в Галичині

190 і в Австрії біда, голод.

Я висів в Відні рано, де думав задержатися у свого шкільного товариша теольоґа М. К. По дорозі вступив до каварні на снідане.

Мені подали в першорядній каварні підозрілу білу каву, і дві сахарини. До кави кельнер не дав нічого з увагою, що хліба до кави можу одержати лише на картки.

По споживаню чудної кави з сахариною, казав я подати собі другу каву без сахарини. Тоді я випакував з наплечника цукор і „українську булку“ Всі присутні гості повставали

191 з крісла і з роззявленими устами дивилися, як я споживаю білу булку. Мене то трохи збентежило. Тоді я увірив, що в Австрії нема що їсти. Той епізод подаю я для зхарактеризовання тогдішних обставин в Австрії. По сніданю удаюся в дорогу до товариша.

В книгарнях всюда на виставах бачу мапи України, її богацтва.

По дорозі не дають мені спокою. Всі питають, чи я не маю продати „Speck" „Zucker" „Brot" або чи не хочу переночувати у Відни.

192 Ту біду і настрої потвердив мені товариши.

З Відня заїхав я до кадри, де по ріжних протокулах і судах мені уділили відпустки. - - - - - - - - - - - -

- - - - - - - - - - - - -

- - - - - - - - - - -

Вже підчас побуту на відпустці, переїзді через Будапешт, загреб я зауважив, що війна довго не потягне. Вертаючи з відпустки при кінці вересня я запітов в загребі, де мусів чекати на потяг до нічної реставрації.

Тут стрінув я офіцерів

з ріжних полків.

Оден з тих офіцерів серб виліз на стіл і зачав з патосом промавляти. За промову вимовіджену, тогоб в нормальних умовинах роз-стріляли за зраду держави. Мене здивувало передовсім, що він не крепкувався нічим і ніким, хиба тому щоб був пя-ний. Він змсував оплакане по-ложене „Австрии" (по сербски), гово-рив о голоді, біді, дезерциї серед войска, яке творить т. зв. „зелені кадри" по горах, лісах, щоб лишень не йти на фронт.

В конклюзиї своєї промови сказав, що кінець Австрии

дуже близький, що ми „сла-
вяне" повинні бути приго-
товані на все можливе.
В кінці крикнув „хай живе
Сербія!" і проч з Мадярами
і Швабами!!

Всі присутні також
пяні зробили агітаторови
овацію і мусіли випити чар-
ки до дна. И пив з ними.

— — — — — — — — —

В кадрі говорили голосно
о заключеню мира сепаратного,
о кінці війни, взагалі о чімсь
несподіваним.

Серед таких настроїв
я виїхав в другій половині
жовтня на „фамілійну" відпустку.

— — — — — — — — — —

— — — — — — — — — —

від ст. 195-210 згуртован в 1ої. ч. к. 12. XI. до 1938 р.

210

26

на Заліщики. - - - - - - -

- - - - - - - - - - - - - - - -

- - - - - - - - - - - - - -

- - - - - - - - - - - -

В Заліщиках застали ми Буковинці вже майже все зорганізоване.

Військову як і цивільну управу перебрали в асисті Директора Учительського Семінара письменника Осипа Маковея дня 2 і 3 /XI. 1918 р. бувші австрійські старшини.

Старшини четар і хорунжий, які організували військо до обнятя управи, зібрали трьох 15-літних хлопців /цивилів/, одного стрільця, ~~одного стрільця~~

211 і одного вістуна У.С.С.
Також для запевнення, умовилися зі старшим десятником жандармерії українцем Г. К., щоби був до її диспозиції в разі ставлення опору при розоруженю.
Рівнож четар, який організував розоружуваннє, перебрання управи, змобілізував одного цивіля медика, який був в 1917 році кілька тижднів у війску і яко нездібного до війска, звільнили з обовязків сповнення військової служби. Того цивіля убрав четар у військовий мундур „хорунжого" і казав тому, щоби

212 пішов до батька і в таємниці зголосив батькові, що воскресла Україна, що він є хорунжим Українського Війска, що з приказу свого коменданта чета-ри іде вечером розоружувати Австрійців і перенимати від них управу. Батько „новоіменованого" хорунжого був великим і ревним патріотом. Перед війною був повітовим, а навіть окружним комендантом „Січи", які сам організував.

Бував на кождім вічу. Все промовляв на вічу о біжучих політичних потребах, розправляв зі всіми на біжучі теми

213 політичні.

При кінці кождого віча перший інтонував гимн „Ще не вмерла...“ душу тіло ми положим... Ексем то вітер і инші вічові пісні.

Син того перед війною бачив працю свого батька, заправлявся на патріота, був навіть арештований Австріяками.

Отже з задоволенєм приступив він дня 2/XI до батька і каже: „Тату! Я хорунжий Українського Війська одержав приказ від четари ставитись у него сегодня

214 о годині 5 пп.

Сьогодня маємо розоружити Німців і двірцеву команду. Завтра стацийну команду, жандармерию і перебрати військову і цивільну управу від Австрійців.

Я прийшов о тім сказати татови і попрощатися, бо можу ще сьогодня згинути за справу.

Батько мого на те розплакався і зачав просити, щоби не йшов. Він того вивчив і хоче, щоб з него був лікар, а він тепер іде і можуть того забити, може згинути.

215 Він рішучо йому на це не позволяє."

Син йому в відповіді на це:

„Тату!" Прецінь Ти все і всюди перший інтонував гимн „Ще не вмерла", співав „душу, тіло ми положим за нашу свободу і покажем що ми братія з козацького роду", а тепер не тільки, що сам не хочеш душі і тіла положити, але не хочеш мене пустити, щоб я душу і тіло положив за свободу. У мене приказ старшини У.В. важніший і моє сумління перший раз в життю

216 каже мені не послухати Тебе
тату."

Батько розплакався
і сказав:

„В такім случаю, маєш
слушність мій сину!
Прощай! Благословлю Тебе!
Іди і виконай приказ чета-
ра"

Розцілувалися і молодий
хорунжий, скоро відійшов до
четаря.

Еще того вечера четар
і молодий хорунжий розоружи-
ли відділ 10 Німців, забрали кріси
і муніцию.

Рівнож розоружили
двірцевого команданта

217 і того 12 жовнірів лєнґдштурмістів.

Після того, зголосилося богато хлопців цивілів до служби свого рідного „Української Войска“.

В протягу одної години без опору, без проливу крови обсаджено двірець і занято всі шоси, які провадять до Залїщик.

О обсадженю двірця повідомлено письменника Дра Осипа Маковея.

На повідомлення Директор Маковей прийшов на двірцеву команду, щоби довідатися докладнійше

218 о перебору обсадження двірця.

Щоби утвердити Письменника "о правді" великій, правді святій "правді воскресення України, старшина получився з двірцевою командою в. Чорткові.

Двірцевий комендант Чорткова Мойсейович хор. У.С.С. представив Др. Маковейові ситуацію у Львові, о переняттю управи у всіх містах українськими військами.

Після того Директор Маковей упевнений, що молоді не зроблять чогось нерозсудного, похвалив ініціативу старшин.

219 Другого дня старшини в асисті Директора Маковея перебрали управу старшинної Команди, розоружили жандармерію як також обняли управу магістрату.

О годині 11 тій 3/XI 1918 на ратуші заліщицькім і старості застромлено синьо-жовтий прапор — — —

— — — — — — — —

Після перенятя старшинами управи так цивільної як військової, оголошено мобілізацію всіх старшин в Заліщиках і повіті.

З мобілізованим старшинам

220 і підстаршинам приділено відповідні заняття.

Треба було організувати все від підстав, поділити працю поміж всіх старшин.

Тому, що Залізцики були на шляху, через який вертали всі війська з України через Камянець-Подільский треба було обсадити двірець і все бути в поготівлю. Поїзди їздили звичайні і надзвичайні в день і вночі.

Рівнож треба було обсадити шосу, яка провадила з Камянця-Подільского

221 і якою вертали рівнож
домів мадярскі і австрійскі
частини. Ті частини тре-
ба було розоружувати, щоб
в дальшій дорозі не гра-
бували населення.

Порядок в місті бе-
регла жандармерия.

Варшова сотня берегла
желізничого мосту з одного
і другого боку над Дністром,
як рівнож майна на двір-
ці.

До кождої праці до
кождого відділу назначено
старшину.

Першим стацийним
і повітовим військовим

222 командантом вибрано на зібраню старшин австрійського лайтинанта - четара В. Гнатюка, народного учителя.

Першим повітовим комісарем назначено адвоката Романа Стефановича.

- - - - - - - - - - -

Найбільше клопоту було з розоружуванєм військових відділів. Менші відділи легко давалися розоружувати. За те більші відділи треба було розоружувати силою або також підступом.

223 9/XI 1918 р. вечером одержала Станційна Команда відомість, що в Касперівцях і сусідних селах ночує ціла мадярська дивізия оружена зі штабом полковників, підполковників, майорів з артилєрією і технічними відділами. Мадяри рабують населення.

В тій цїли Станційна Команда змобілізувала всї сили, щоби 10/XI стрінути мадярську дивізию і розоружити єї. — — — —

— — — — — — — — — —

10/XI донесли Станційній Команді, що мадярська дивізия не дасться розоружити.

224 Мадяри хотять озброєні заїхати на Угорщину. Єсли би їх хто хотів роз-оружити, ужиють сили. Мають гранати і шранкелі, будуть навіть бомбардувати Залісцики, єсли буде треба.

- - - - - - - - - - -

Старшина до розоруже-ня обсадив шосу над селом Добровляни. Рівнож обсаджено двома скорострілами частину шору желізничого і цегольню, звідкіля можна було добре обстрілювати шосу з Заліщик аж до Добровлян. Незалежно від того наставлено скоростріл коло цвин=

225 тара при в'їзді до міста
і на двірець желізничий.
Кінноточчики патрулю-
вали між залізниками,
а Добровлянами.
Около 11ої години, дивізия
була в Добровлянах.
Дивізия виелала стійку
і розсипалася в розстріль-
ну.
Хор І. Ср. пустив кілька
серій зі скоростріла в зе-
млю на пострах, щоб
мадяри думали, що в нас
є сила.
Мадяри в відповіді
на серию з одного скоро-
стріла, відповіли серіями

226 з німецьких скорострілів також в землю.

Старшина до розоружування хор. Т. Р. прийшов до переконаня, що не буде можна ставити опору цілій дивізії".

Боронити заліщик могло лише три скорострілі зі слабою обсадою по двох людей і около 50 людей.

Тому уважав, що лише підступом можна буде розоружити мадярів.

— — — — — — — — — — — —

В асисті кінноїчиків і трубача вибрався хор. Т. Р.

227 на переговори до штабу дивізиї, чка стояла на краю села Добровляни.

По приїзді до штабу, хорунжий зажадав з приказу Етапної Команди і в імени населеня Заліщик зложеня оружа.

Відповідь була відмовна. Мадяри згодилися тільки щадити населеня під условем, що Етапна Команда дасть їм вагони на подорож.

Тут власне придумав хорунжий розоружити Мадярів підступом.

Заявив полковникови, що не має від Етапної Команди на такі переговори уповажненя,

228 однак є свято переконаний,
що Етапна Команда згодить-
ся на вище згадані пропо-
зиції, які він особисто від
себе буде старатися поперти
у Етапного Команданта.

На те полковник від-
командирував лікаря-підполков-
ника і майора.

На конях попровадив
хорунжий з кінночниками
лікаря і майора на команду
дивізії, мовляв, що Етапний
Командант знаходиться те-
пер на дивізії.

На дивізії урядував
тоді хор. М. К.

Як хорунжий лише

229 випровадив підполковника-лікаря і майора до команди двірця, витягнув револьвер і з витягненим і наїженим револьвером крикнув: „Meine Herren, Hände hoch"!!"

Лікар і майор, заскочені несподіванкою, піднесли руки до гори. Рівночасно дав хор. М.К. приказ стягнути з Мадярів паси з револьверами. Мадярські офіцери були розоружені.

Після того хорунжий сказав писати майорові під диктатом.

Стероризований ~~лікар~~ майор написав під диктатом хорунжого до полковника, щоби

230 дивізия зараз зложила оружє. Вони остаються на „Етапній Команді“ яко закладники.

Кінноччик завіз приказ до полковника.

Маґярска дивізия зістала розоружена підступом.

Чотири гавбіци і около кількатисяч крісів зістало в Залізниках.

Нарабоване добро, зістало звернене селянам.

Еще того самого дня відправлено Маґярів желізницею на Коломию. – – – – – – – –

– – – – – – – – – – – – – – – – – –

– – – – – – – – – – – –

231 Повітовий комісар скликав на неділю 18/XI 1918 з'їзд начальників громад і віче.

Віче відбулося на майдані. На віче з'їхалося богато людей з цілого повіту. Такого здвигу Залїщики не памятають. - - - - -

- - - - - - - - - - - -

На вічу промавляло богато бесідників.

В імени У. Національної Ради промавляв Отець Чорнодоля, парох заліщик, який з'ясував перебіг нарад зі з'їзду У. Національної Ради у Львові, як також о потребі організації.

Промавляли ще, Повіто-

232 вив комісар Ф. Шеєрановичі о тимчасовій організації повіту і громад.

В кінці промовив Отець В. Ср.

Зміст промови історичний. 250 літ чи ми в неволі. Історичні події поділили нас на кордони. По сей і той бік живуть Українці. Живуть і на Закарпаттю і на Кубані і на Зеленім Клині.

Настав великий час, прийшла Воля! Ми вільні! самостійні!, незалежні! Ми вибрали Волю!!

Однак не штука волю виборони, штука волю

233 утримати!! Утримати! щоб нам ніхто на забрав. А щоб волю утримати, треба organізуватися, вступати в військові ради, слухати зарядженъ „наших“, управи, „нашого“ комісаря, „нашого“ начальника громади!

Меньше-більше такими словами промавляли промовці на вічу повітовім.

— — — — — — — — — —

— — — — — — — — — —

Після приїзду старшин з Чернівців, назначено приказом Окружного Команди в Чорткові Стацізним

234 Командантом і повітовим поручника Івановича, народного учителя. _ _ _ _ _ _

_ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _

_ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _

Після кількадневного побуту в Залїщиках приказом "Окружної" Команди приділено мене до Окружної Команди в Чорткові.

25/XI зголосився я в Окружній Команді.

Мене приділено до Запасної "Скорострільної" Сотні. Задача моя полягала на випробовуваню скорострілів, які при розоружуваню вертаючі війска полишили

235 в Чорткові. Декотрі поміщені треба було направити, випробувати і вислати до розпорядження Державному Секретаріятови Військових Справ в Тернополі.

Задача була не легка тим більше, що до направи скорострілів був лише оден механік і тому до помочі оден коваль, які визнавалися як слід на направі з скорострілів і крісів, а навіть армат, які ми мали до розпорядимости.

Ті армати опісля в листопаді і грудні забрав Поручник артилерії Гнилевич

236 Його памяті присвячу кілька слів.

Поручник Гинилевич то був ходячий арсенал артилерії і арсенал муніції. Він був вічно в подорожі. Можна було його стрінути в Станиславові, за кілька днів в Стрию, а дуже часто виїжджав за Збруч.

Він збирав, купував у жидків на Україні муніцію, збирав артилерію і ~~о~~ висилав до диспозиції фронтових частин.

Загально відомо, що одною з причин програної був брак муніції. При кінці перед

237 відворотом дістамемо, однак було за пізно. До часу відвороту найважнійшим жерелом - арсеналом муніції був поручник Гнилевич.

Тихий, нікому незнаний герой, всіма забутий вмер в місяці січні 1920 р. на поворотний тиф в Жмеринці. - - - - - - - -

- - - - - -

Крім випробовуваня скорострілів задачею скорострільної сотні було приготовання музиви, обслуги до скорострілу. До помочі приділено мені рівночас трьох булавних, двох старших

238 десятників, кілька десятників і обслуги до коней і скорострілів. В протягу одного місяця вислано на фронт около 20 скорострілів, обслуги і коней до 5 скорострілів. – – – –

– – – – – – –

Окружним командантом був Отаман Оробко, заводовий австрійський старшина. Все усміхнений, веселий був симпатією всіх старшин, як також чортківської інтелігенції. Добрий організатор, а навіть і політик належав до найліпших Окружних Командантів в З.О.У.Н.Р.

В адютантурі працювали

239 ще поручник Слюзар і четар
назвиська якого не памятаю
Начальником канцелярії був
вічно заpрацьований поручник
Горин. Він укладав і стилі=
зував в гарній українській мові
приказзи Окружного Команданта.
та. До помочі мав ще двох
підстаршин і одну панну
Марійку Гунякivну

Крім того був рефе=
рент обозний, технічний
і інтендент.

Комендантом запасної
сотні був поручник Марке=
вич, народний учитель.
Запасна сотня вислала на
фронт в протягом місяця

240 яких пять сотень, добре
виряджених, убраних
з добрим добром старших
і підстаршин.
Рівнож при „Окру-
жній Команді“ зорганізова-
но кавалерію один шваррон
около 60 шабель. Кавалерію
зорганізував поручник Король
з бувших австрійських кава-
лерийстів. — — — — — — —

— — — — — — — — — —

Після перевороту
жиди чортківські зоргані-
зували для самооборони
відділ „міліції“. Міліція
в початках удержувала
подекуди порядок в місті.

241 По двох тиждених мілицію жидівску на приказ Окру-жского Командантa зліквідовано. — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — —

В Чорткові жив я чисто вояцким житям. Все був занятий з рана на стрільниці при випробовуваню скорострілів, після обіду в сотні при науці, бесіді. Крім скоростріду, науки, вишколу, теориї обходжуваня ся зі скорострілом треба було виховувати жовніра в новім українськім дусі, треба в него вщіпити свідомість національну, щоби

242 він знав, за що воювати буде. І дійсно треба було бути педагогом, вміти підійти до стрільця, щоби слова висказані не йшли на пусто, а вливалися глибоко в душу. Треба було оповідання уривки з історії о геройських подвигах давних лицарів козаків, з літератури і переплітаючи оповідання пригоди зі світової австрійсько-російської війни як також для відміни сміховинки.

Задача тяжка, однак вдячна.

При праці тій з задоволеням згадував я своїх

243 професорів, які вимагали в гімназії від мене знання української історії і літератури і то з докладностію так в поодиноких лекціях, як і в партіях. - - - - - - -
- - - - - - - - - - - -

З часів мого перебування в Чортикові до занотовання є виступ одного учителя. Була то спроба зроблення бешкету і здезорганізування життя в новотвореним державним організмі.

В середу в торговий день на базарі згаданий учитель зачав накликувати селян до грабіжнку жидівських

244 склепів. І дійсно селяне по-
чали грабувати склепи.
Я одержав приказ від
Окружного Команданта Ота-
мана Оробка зробити негай-
но порядок в місті".
На чолі" скорострільної"
сотні вмашерував я на
базар в Чорткові і дав
приказ готовий до стрілу,"
уставляючи в кількох мі-
сцях скоростріли.
Опісля промовив ко-
ротко до селян, які при-
хали з возами на ярмарок
щоби зі взгляду на то,
що зайшов случай грабунку
в протягу чверть години

245 опустили місто, в противнім случаю, єсли не услухають мене і будуть евентуально робити бешкет, ужию сили. — .

— — — — — — — — —

Зарядженя було виконане.

В протягу одної години місто опустошіло.

На базарі остались тільки я і скорострільна сотня.

Коло Домініканського костела зголосив я Отаманові Орабкови, що приказ виконано, що з рештою він сам ствердив і за що мене похвалив. — — —

— — — — — — — — —

— — — — — — — —

246 Рівнож не від річи згадати би чще о одній справі.

Окружний Комендант зарядив мобілізацію.

Мобілізацією обняті були переважно річники, які служили в австрійській армії. Мобілізація мала на цілі організувати сотні, які висилано на фронт.

Село Давидківці відмовило рекрута, а властиво жовніра. Супротив відмови жовніра, Окружна Команда вислала до Давидківців експедицію карну. Командантом експедиції "карної" був станційний і повітовий комендант сотник Батрак

247 Тому до диспозиції віддано відділ кавалєрії з поруччиком Королем на чолі. До експедиції придїлено мене з одним скорострілом, який рівнож забрала кавалєрія.

Село Давидківці віддалене від Чорткова о яких 20 км. День о 10 годині наша експедиція в'їхала в село.

Сотник Байрак зарядив зібрання громадської ради.

На громадській раді промовив до радних сотник Байрак з'ясовуючи повстання Української Держави

248 як рівнож потребу боро-
неня границь і обовязок кож-
дого горожанина вступати
в ряди Українського Войска.
Поручник Король пред-
ставив отверто ціль при-
їзду карної експедиції до
села. Іменно чеги йе сло-
вом, що силою змусимо село
до відданя жовніра.
Кавалерія буде в селі сто-
яти постойом так довго
на удержаню села, аж
дадуть рекрута.
По промові сотника
і поручника, громадска
рада ухвалила зараз
мобілізацію.

249 Рада громадська мотивувала відмову рекрута лише тим, що вої котрі вернули з вій-ни, хотіли відпочати, як також тим, що богато з жовнірів хорувало на гі-шпанку.

Протягом двох годин змобілізовані жовніри зі-бралися готові в подорож до Чорткова.

Пять кавалеристів від-провадили жовнірів до запасної сотні в Чорткові.

Того самого дня вернула наша експедиція до Чорткова.

— — — — — — — — — —

- - - - - - - - - - - -

250 17/XII 1918 р. ночию відобрав я телефонограм з Начальної Команди Галицкої Армії, в якій Н.К.Г.А. приказує Окружній Команді в Чортко-ві вислати до диспозиції Н.К.Г.А. негайно вісьмох старшин.

Рано при звіті віддав я телефонограму Отаманови Оробкові.

Згідно з приказом Н.К.Г.А. Окружна Команда приказом того самого дня

вислала вісьмох старшин до диспо-зиції Н.К.Г.А.

Між призіленими знайшовся і я.

251 18/12 з приділених старшин, зголосилося хорими аж сімох. З тих 7 оден пор. Мойсеєвич був дійсно хорий на гішпанку, після чого і умер.

З всімох старшин, приділених до Н. К. Г. А. и оден відіїхав до Бережан.

— — — — — — — — — —

20/XII 1918 р. зголосився и в Начальній Команді" Г. А. Н. К. Г. А. містилась в Округ. жнім суді".

Персональний референт приділив мене на підставі звільнення з австрійської армії зі служби фронтової до

252 Інтендентури Н.К.Г.А.

Кілька днів я був занятий в головній канцелярії Н.К.Г.А.

Начальником канцелярії, а властиво шефом штабу був Отаман Сень Борук, котрий мене приняв дуже сердечно.

Отаман був лагідної вдачі, поважний, тип австрійського урядовця, був більше в поводженю подібний на цивіля, як на вояка.

Оперативний штаб був в Гїбрці.

Цілий час С. Борук був занятий організаційними

253 справами армії фронтової і на шляхах. Тому всі старшини були заняті цілими днями в штабі.

По кількох днях приділили мене до Інтендантури.

Головним інтендантом Н.Н.Г.А. був інжінер Павло Дурбак. Він заосмотрював цілу армію фронтову в одіж і живність. Мав кількох фахівців старшин з австрійської армії, які йому були до помочі.

Все стояв при телефоні і видавав зарядження (бо тоді не було часу бавитися в паперові писання).

254 Памятаю, як нераз охри-
плий від розмови телефо-
нічної і від стояння, олу-
чений стачався на кана-
пу і давав зарядження
референтови, який дзвонив
до Н-ної бригади, Корпу-
су або Н-ної групи і за-
лагоджував справу.
Був то чоловік праці,
уосіблення енергії..
Коло 20 січня приділи-
ли мене до оперативного
відділу Н.К.Г.А. яко
старшину до спеціяльних до-
ручень в Бібрці. — — — —
— — — — — — — — —
(Дальше буде.)

7.

до листопадового числа!!

безплатного додатку до кожного числа. Від 1. січня 1937. р. одержують вони що місяця один аркуш споминів ґен. А. Кравса: „За українську справу“. —

Всі П. Т. Передплатники, що залягають з передплатою, можуть одержувати також цей безплатний додаток, якщо упорядкують в порозумінні з Адміністрацією справу залеглости і вирівнають передплату за І. чвертьрік 1937 р. До тих всіх П. Т. Передплатників звертаємося з зазивом і проханням: Дайте, жити і розвиватись нашому журналові!

Щоби передсвічитися про добру волю П. Т. Передплатників висилаємо рівночасно всім почтове інкасове доручення та просимо його викупити в цілости або хоч частинно. В почтовім дорученні є заподана висота залеглости. —

Врешті просимо тих П. Т. Передплатників, що не мають змоги чи не бажають взагалі передплачувати „ЛІТОПИСУ“, щоби нас про те повідомили.

Маємо надію, що нинішне наше письмо не остане без відгуку

і остаємо з правдивою пошаною

АДМІНІСТРАЦІЯ
„ЛІТОПИСУ ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“
Львів, вул. Зіморовича ч. 12. II. пов.
поч. скр. ч. 43.





I

Манускрипти!

Теодор Мирівчек, Віденъ IV, Віндгоф. 20/7.

II

Теодор Марітчак

З ДРУГИМ КОРПУСОМ

==================================

Похідний щоденник з 1919 р.

====00О00====

|вступна примітка|

Ця частина моїх записок обіймає час від половини травня до половини липня 1919 року, тобто від першого відвороту Української Галицької Армії в Галичині до переходу Збруча і кілька перших днів на Великій Україні. Подаю тільки те, що я тоді записав, надаючи лишень тодішнім моїм запискам, робленим здебільшого прихватцем на коліні, якнайзагальніше оформлення. До записаного тоді не додаю з памяти нічого, ні фактів ні рефлексій, навпаки, пропускаю деякі подробиці, прізвища й записки наскрізь особистого характеру.

Відворот.

19.травня 1919.

Ще темно було на дворі, ледве--ледве на світ заповідалося, пів до четвертої години над раному, прийшов на нашу кватиру вістовий і побудив нас обидвох, мене й мого товариша. Був дуже поважний, щось твердого лягло йому в обличчі, а слова вривалися в його на устах, як прядиво в руках нескладної пряхи. Алярм! Виходимо з Бібрки. Наша Команда, Команда II. Галицького Корпусу залишає свою дотеперішню ставку. Ввесь наш корпус відступає з підо Львова. Відступає без бою, приневолений до цього загрозливим положенням I. та III. корпусу, особливож цього останнього на лівому крилі нашого фронту.

Отже таки! Вже від тривожного Великодня якийсь дивний неспокій лежав у воздусі, неначе перед великою хуртовиною. І не так хвилювала наших людей оживлена діяльність ворога на фронті, як побільше оця злочинна розкладова акція з нутра, що проявилася в лихопамятному бунті станиславівського куріня і в численних дезерціях останнього часу. Та вже здавалося, що все це потрохи

улягглося, що найбільша загроза пройшла мимо. Аж оця широка заграва, що оноді багряніла на вечірньому небі над Миколаєвом на Дністрі стривожила всіх наново. Проте, ми ще досить спокійно лягали спати, аджеж воєнне щастя химерне і змінчиве!

Складаємо жмеиню вояцького добра в наплечники й прощаємося з нашими господарями, бібрецькими міщанами. Бо й вони вже не сплять, стривожені, наші-ж це люди, хоч і латинники. А старша господарева донька, наша властива господиня, запопадлива й резолютна молодиця, вся наче задеревіла, як принесла нам молока на сніданок і заціпіла побіля стола, так стоїть онтам непорушно і тільки очі в неї живими сльозами заходять.

А на дворі холодний мрячний світанок несе у Бібрку гамір та рух. Зїзджаються підводи, тяжкі військові та виручні селянські, шарудять і побренькують упряжю, поскрипують колесами, чалапають копитами. Вже їх повні вулиці і повний ринок, що своїми наполовину розваленими камяницями, обсмаленими мурами й сліпуватими вікнами подихує німою грозою першого року світової війни. Корпусні установи наготовляють у похід свої канцелярії, забирають

військове майно, навантажують підводи. Спровола, отяжіло, сонно, як оцей непривітний, закапарений день. Впорядковані вже обозні валки стають рівними рядами в ринку або на головній дорозі, дожидаємо, аж усі будуть готові. Щойно пізнім передполуднем рушили в похід на Перемишляни.

20. травня.

Доперва сьогодні передполуднем наші обози докотилися до Перемишлян. А були в дорозі ввесь час! Оськтак звільна, поволіш черепахи просувалися з Бібрки сюди. Часто, особливож в ночі, приставали на шляху. Бічними дорогами й доріжками безнастанно напливали обози фронтових частин, долучувалися підводи цивільних установ і збігців, надїздили гарматні батерії й кінні відділи - доводилося все це перепускати або приводити до ладу. Саміж ми побільше пішком, тільки час до часу присідалися на першу ліпшу підводу, що трапилася під рукою і сяк-так була вільна.

А підчас цілої дороги на дворі така гидка хляпа, що крий Господи. Зпочатку дощ, відтак похолодніло ще більше й переплітало снігом,

а в ночі та зраня поблагословило самим сніжком, дрібним, легким і розмріяним, як зимова казка. Осьтак у зеленому місяці травні заїхали ми в Перемишляни по білій скатерті свіжого снігу тай самі засніжені по ковнір та перемерзлі до костей.

Сталася мені прикра пригода. Десь у дорозі загубив я всі свої особисті документи й частину щоденника, від січня до травня, себто саме з останнього часу. Висунулося мені все те з кишені у солому на одній з підвод, як я на хвилину задрімав переможений сном, і так усе й пропало. Запримітив я цю згубу щойно в Перемишлянах у чайні, як приходилося мені платити за чай та закуску - і не було чим. Бо документи й цю частину записника мав я у портфелі разом з грішми й разом усе загубив. Була там моя перша старшинська платня хорунжого і перші гроші на мій старшинський виряд, що я їх саме на днях одержав. На щастя було ще в мене кілька дрібних папірців ув іншій кишені, у старому записнику, що я їх там ще давніш засунув про лиху годину. Ну, й справді придалися, щоб було ніколи не приснилося.

Не жалко мені загублених грошей, хоч там було майже все, але згуба документів і щоденника гризе мене на смерть. Я допитував і розшукував з добрими людьми, віднайшов навіть цю

підводу та оголосив, що всі гроші дарую знахідникові - та все надаремно. Пропало наче під воду. І що кому з цих паперів?

Команда нашого корпусу розкватирувалася в Перемишлянах.

22.травня.

Випогодилося і потепліло,аж світ повеселішав. Виявляється,що Перемишляни нічого собі містечко. Хоч і при битому шляху то світова війна таки була для його ласкавіша, не поруйнувала так жахливо, як багато інших. Маю службу дижурного в телефонічній централі на переміну з іншими старшинами ,що теж хвилево опинилися без правильного заняття. Дали нам дуже строгі доручення - від розмов і дзвінків болять вуха, а в голові гуде як у казані.

Є тут дещо цивільних збігців, здебільшого державні урядовці,деякі з родинами. Відступили з підо Львова разом з військом. Зустрів я тут між ними одну семю, в домі якої я був один-однісінький раз у життю, тай то не довше кількох хвилин, цілком припадково. Ах,скількиж то з цього часу я вже перебув, скільки змін зайшло біля мене,як давно це вже було! І пізнали мене на вулиці! Особливож онця мала непосидюча щебетуха зі синім пла-

щиком наопашки зраділа мною, наче рідного брата побачила. І що я цим людям зробив доброго? Я-ж їх майже не знаю, навіть ці дві живі й веселі незабудьки таки справді майже цілком позабув, заглядаючи з цього часу нераз ув очі кострубатій вояцькій кумі. І радісно і тяжко тобі. Ах, мій Боже милий, який гарний і щирий оцей малесенький тихий світ ! Та він іще не наш, як не наш іще цей лан великий і те сонце над ним золоте.

24.травня.

Ми вже почали були в Перемишлянах загосподарюватись на добре, як нагло вчора вечором наказали негайний вихід і ми в пізну ніч вирушили до Нараєва. Їхали цілу ніч у поганий дощ і з дощем на досвітках прибули на місце призначення.

25.травня.

Командний склад нашого корпусу поділено на дві ґрупи - на вужчий оперативний штаб, при ньомуж і сама команда, та на ширший матеріяльний. Перший остає поближче фронту, затеж матеріяльний штаб - ріжні допомічні установи - відправляють подальше в запілля,задля справнішого руху війська та обозів. До цього поокремим

установам матеріяльного штабу призначено хвилево ріжні дороги. І так нам, полевому судові корпусу, наказали їхати самостійно на самі тили - аж до Теребовлі. Там маємо дожидати дальших наказів.
Настрої між старшинами погіршали. В Бібрці і в Перемишлянах багато говорили про переґруповання нашої армії по лінії Дністра з опертям на Карпати, наш корпус мав уже назначену ставку в Калуші, а міжтим відступаємо на схід, на Збруч.

26.травня.

На сьогодні ми ночували в Комарівці, невеликому селі вже за Козовою, до цьогож дуже знищеному у світовій війні. Вчора в переїзді через Бережани пібрали в нашій інтендантурі на залізничому двірці зачет на платню і тютюн за червень. Ми тепер "самостійники", на власному утриманні, отож і гроші конче потрібні. А тютюн іще більше, цеж одинока вояцька потіха.
Ніяк не маємо щастя в наших походах. Знова затягнуло слотою, ввесь час від самого Нараєва їхали під дощем, а за Козовою захопив нас учора звечера такий хмаролім, що загнав нас у знищену Комарівку. Інакше булиб тут і не поступали.

А ось, ми ще навіть не обсохли, з черевиків можна руками воду жмякати, і за хвилину рушаємо дальше.

27.травня.

Переночували в Плотичі, великому подільському селі над гарним ставом. І воно досить потерпіло у світовій війні та побільше від постоїв всілякого війська ніж від боїв. Живе тут дещо й поляків. На дворі потрохи випогодилося, за хвилю виходимо на Теребовлю.

28.травня.

Ми вийшли з Плотичі вчора раннім ранком і були в дорозі цілісь-кий Божий день без відпочинку. Тільки в селі Тютькові виміняли коней, щоб іще під вечір дістатися до Теребовлі. Але докотилися туди геть-геть по заході сонця.

Ми їхали чи пак переходили здебільшого пільними "польськими" дорогами, довший час понад Стрипу, бо взяли напрям на Соколів. Всюди понад Стрипою видніють ще свіжі сліди великої війни - саме тут довгий час стояла австрійсько-російська фронтова лінія і велись скажені бої. Скрізь, уздовж і вширш, вся земля порита стрілецькими ровами

й окопами , скрізь ями, льохи й
дротяні засіки,тут і там постягані
селянами в одно місце, а воєнні мо-
гили полеглих вояків одна попри од-
ну. Та вже при самій дорозі то тут
і там могила на могилі,хрест на хре-
сті, переходиш неначе яким великим
цвинтарищем. Багато тут німецьких
могил, братських та поокремих,сяк-
-так упорядкованих іще під кінець
світової війни, з написів видко,як
багато німецьких старшин осьтут ля-
гло. Один памятник на спільній брат-
ській могилі полеглих німецьких во-
яків зложений увесь зі самих гар-
матніх куль і робить величезне
враження оцею живою символікою вій-
ни. Видко й могили Українських
Січових Стрільців, саме тут стояли
вони довший час у боєвій лінії пі-
дчас усесвітньої війни. Мовчки за-
держуємося перед братською могилою
наших Січових Стрільців. Стоїть во-
на перед Соколовом(чи не біля села
Соснова?),коли числити від Плотичі.
Є на ній воєнний памятник.

А наші села уздовж Стрипи й
подальше страх знищені війною. З
деяких і сліду не остало, ні одної
хати, ні тину,ні деревини - просто
зі землею зрівнані. Як бої тут
припинилися і австрійсько-російсь-
кий фронт зліквідовано, десь під
кінець 1917 р., до деяких знищених
осель люди вернулися. Вони вже й

побудувалися наново, поліпили собі малюсінькі хатчини з глини й соломи, наче ті ластівчині гнізда, або примістилися в опущених вояцьких землянках, якщо такі де-де залишилися. Ми й бачили одно село ціле з таких ластівчиних ліпянок, навіть церковця і та вся виліплена зі соломи та глини.

Але багато цих нещасних подільських людей, що найгірший час перебували десь по дальших сусідах або на далеких чужинах у таборах виселенців, багато цих людей там так і загинуло або розбрилося по світі. До деяких колишніх осель не вернувся взагалі ніхто! Осьтак подальше Стрипи переходили ми через одно таке село - колишнє село. Тільки почорнілі й обгорілі від пожежі розвалини одної печі стовбуріють посеред буряну, більш нічого, ні живої душі, ні тварини, уся колишня людська оселя до чиста буряном поросла. Сльозами, кровю і безміром людського горя пересякла тут в останні роки кожна грудочка цієї золотої та безталанної землі подільської. А тепер наближається нова загроза...

31. травня.

Ми дальше в Теребовлі. Дожидаємо вістей з нашого корпусу та

він чомусьто не дає про себе знати. Не маємо ні часописей, ні якихбудь достовірних відомостей, не знаємо, що де твориться. Поміж людьми йдуть лиш чутки й чутки, раз таке, а за хвилину інакше.

Погода доволі дописує і я використовую по змозі вільний час. Я вже оглянув руїни нового замку і Манастир на горі, де колись, як говорять, мав стояти замок наших теребовельських князів. Прекрасний з цієї гори вид на наше Поділля. Але найцікавіші старі могили наших монахів, з дивними нагробними плитами та нечиткими написами, затертими негодою століть в нетрівкому камені. На жаль, не знаю минулого Теребовельщини та не розуміюся на старовині, нема знавців і в нашому товаристві, та всеж таки ми погодилися, що цим черничим могилам щонайменше два століття.*


Примітка! Знизу!

А в Теребовлі щораз більше ріжних тилових частин нашого війська, наїхало чимало цивільних збігців, здебільшого державні урядовці, деякі з цілими родинами. І знову несподіванка, дивний припадок химерної судьби! Оце вже

==============

Примітка!

* Подібний черничий цвинтар з такими нагробними плитами бачив я пізніше на Великій Україні у славній колись Буші над Дністром. Тільки там він серед села між хатами. А напроти Буші, по бесарабському боці, подібних старих цвинтарів кілька.

втрете, і кожним разом ув інших обставинах і в іншому місці та кожним разом випадково - зустрічаю одну і ту саму людину, зовсім чужу мені передше і майже чужу ще й тепер, та проте не цілком байдужу. Я знова зустрів ці дві діточе щирі незабудьки. Але цим разом глибока тінь лягла на них, вони вже не сміються. Батьки рішилися остати в Теребовлі, хай буде,що має бути. Бо кудиж дальше скитатися усій семї? Там - Збруч,а на Збручі большевики; коли вже пити гіркий полин до самого дна,то пити на свому сміттю. Всі вони дуже зневірені та пригноблені.

1.червня.

Сьогодні я вперше бачив Петлюру. Розїзджає автом. Мав принагідну промову до гуртка наших стрільців,говорив ,що тепер ми, галичане, мусимо допомогти Великій Україні та що наша дорога до Львова веде через Київ. Стрільці посоловіли й похитують головами.Бідна-ж оця Велика Україна, страх бідна, коли потребує допомоги від малої Галичини, коли потребує її від тих, що оце кривавляться ув затяжній смертельній боротьбі та заєдно з тугою споглядають на Збруч, чи не йде їм звідтіля допомога від великого брата. Та замість до-

помоги звідтам, доводилося Галичині слати туди курінь за курінем... Що там за Збручем твориться? Ніхто тут нічого певного не знає, а як дещо й прогомонить то таке, що ніхто в тім не визнається. Одно лиш знаємо вже напевно - там зле, зле і зле, большевики вже на Збручі.

Сьогодні зполудня пішла чутка, буцімто I. Корпус відбив Золочів і Красне, але вже незабавом почали надїздити військові обози з Терно- поля, а далі вже й фронтові частини. Відворот. Вечером розійшлася алярмуюча поголоска, що поляки вже занимають Тернопіль. Рівночасно вечором доручили нам телеґрафічний наказ команди корпусу, приготовити в Теребовлі кватири для оперативного штабу.

2. червня.

Вже вранці зачали виходити з Теребовлі обози й частини I. Корпусу та ріжних тилових установ. Зібралися і ми, та не могли дістати підвод. Тому навантажили судову канцелярію на залізницю і відіслали на Чортків під опікою трьох наших стрільців. На залізничому двірці в Теребовлі великий рух. Багато поїздів, повно воящтва, най-

більше наддніпрянського, в ресторані багато старшин. Це надїхав транспорт якоїсь наддніпрянської частини, що перед большевиками мусіла податися в Румунію до Бесарабії. Там їх румуни обезброїли, майно військове забрали і осьтак перепустили в Галичину. Тепер усі вони напираються на Підволочиська, та всі дуже огірчені і зневохочені.

Ми вийшли з Теребовлі на Чортків пішком, наші річи поскладали на одинокy нашу військову підводу. Щойно біля села Деренівки перелови́ли ми три порожні підводи, що підвезли нас до Говилова, села на південний схід від Хоросткова. Тут ми рішилися переночувати, хоч у селі черевний тиф і важко за кватиру. На завтра рано замовили підводи в сільської старшини.

3.червня.

Підводи явилися в назначений час, але загальне положення погіршало, надійшли погані вісти і ми задержалися з виїздом. Наші фронтові війська мабуть іще ніччю перейшли дальше на тили і на дорозі нікого вже не видко. Затеж приїхали якісь цивільні панове з Чорткова чи пак аж зі Станиславова, один з них вищий урядовець Державного Секретаріяту, і привезли зі собою - алярмуючі вісти. Оповідають, що скрізь

страшенне безголовя, Державний Секретаріят,тобто наш Уряд, розлетівся, Національна Рада порозбігалася чи розвязалася, в куті між Чортковом, Гусятином і Заліщиками багато наших обозів та війська,але ніхто там не знає,що робити. В самому Чорткові хаос і не маємо за чим туди їхати, тимбільше,що там уже мабуть поляки. Вони саме звідтам приїзджають і рішилися дожидати лиха таки тут, у Говилові.

Страшним тягарем лягли на нас ці вісти, привезені старшими розважними людьми. Проте,ми не хотіли всьому вірити. Зложили стежу зі судового персоналу, озброїли чим було і під проводом одного судді пхнули на розвідку на Деренівку. Йшло головно про ствердження, чи справді наш фронт розлетівся остак без сліду. Стежа незабавом вернулася й повідомила, що ніде перед нами нашого війська вже нема, затеж наближаються війська польські. Отже виходить, що фронту таки нема.! А від сходу, від Збруча доходить виразна гарматня пальба - там уже большевики.

На таке й наш холоднокровний начальник стратив резон. Відправив підводи домів, саміж ми порозходилися по кватирах. Один протоколянт, однорічний підстаршина, та один чура розпрощалися з усіма й помандрували на Чортків-Заліщики домів до

Коломийщини. Щезла невідомо коли одинока судова підвода, ще з Бібрки, з кількома людьми з Бібреччини, очевидно, поїхали теж домів. А для нас настали хвилі розпучливі,чорні,гнітучі...

Важко сидіти на кватирі,задушливо. Виходимо й безцільно плентаємося селом,На наше щастя,бо незабавом переловили одного нашого четаря з кількома стрільцями, фронтовиків. Запевнили нас, що польського війська нема ще навіть у Теребовлі,хоч і не скривали,що вони вже останні, нашого війська вже більше тут немає. Отже наша стежа щось зле провідала. ~~[illegible]~~ Ми довго не радилися, кинулися за підводами й подалися на Чортків. Але двох наших людей,обидва з Бібреччини, іти з нами не захотіли,мовляв,нам ніякого добра на Наддніпрянщині не буде. Вони розпрощалися й подалися на Теребовлю; ніхто з нас нічого їм і казати не міг у такому положенні. Отак з цілого суду залишилося нас всього-навсього 8 осіб, в тому 5 старшин. Крім нас є ще хіба один арештант, що іде з нами добровільно ще з Перемишлян, де всіх слідчих арештантів були відпустили. А цьому одинокому,що тримається "свого" суду з власної волі й охоти,дали зброю і він по-

правді тепер одинока наша збройна забезпека. А запідозрений він у тяжких справках, це друге видання славного Гриця Миця, буйна опришківська натура.

В пізну ніч приїхали ми до Чорткова і закватирувалися всі разом з підводами під рукою, вдоволені, що видобулися з великої халепи.

4.червня.

Раннім ранком ми пустилися в місто за новинами, бо крім цього факту, що наші війська ще в Чорткові, ми нічого більше так і не знали. А новини - бодай не приснилися! Команда нашого корпусу з оперативним штабом іще вчора перейшла з Чорткова до Озерян, Перший Корпус дуже потерпів, а Третий майже цілком розбитий. Багато нашого війська, особливо з тилових частин, порозбігалося, на Покуття найшли румуни, Національна Рада розлетілася, Державного Секретаріяту нема, а польське військо вже під самим Чортковом. В місті багато цивільних збігців, досі відступали зі своїм військом, а тепер рішилися тут остати, бо вже нікуди дальше, хіба до большевиків. Всі пригноблені.

В 2-ій годині пополудні ми

подалися на Озеряни до нашого корпусу. Подорозі надибали цього протоколянта й чуру, що вчора з Говилова пустилися були домів до Коломийщини. Були страшенне збідовані і втомлені, зраділи нами, як діти рідною мамою. Пізним пополуднем добилися ми до Озерян , де застали корпусну команду з оперативним штабом та деякі корпусні установи. І нам якось полекшало між своїми людьми, а ще більше мабуть від того, що ми з честю вийшли з нашого розпучливого положення. А всеж таки, за слабість та малодушність учорашнього дня нам дещо соромно.

6.червня.

Наші судові папери, що ми їх вислали були залізницею ще з Теребовлі, приїхали сьогодні щасливо й ціло до Озерян. Малощо не попалися в руки полякам разом із цілим поїздом. Один із цих трьох стрільців, що їм повірено опіку над документами, зі страху залишив транспорт і ще вчора прибіг до нас пішком з Количинець.(Підчас таких відворотів піхотинець іде скоріш ніж найшвидча залізниця!) Аж дивно, як він нас віднайшов так швидко серед тієї безлічі обозів та війська!

Багато тут різних блудних овечок, вояків та жандармів з різних тилових частин та державних установ, що порозліталися чи може пішли іншою дорогою. Оці розгублені люди плентають тепер світом, не знаючи, куди їм тепер притулитися. Вояк без частини бідніший сироти. Власне один з отаких, якийсь старший роками жандарм , що відступає з військом, зайшов оце до корпусної команди в маґістраті і з жалю та відчаю аж розплакався. Зробив на нас глибоке враження, очевидно не своїм плачем, а тим, що видко було, не задля себе він попав у таку розпуку, а наша справа йому на серці так тяжко лягла. Сам полковник Тарнавський, що якраз надійшов , потішив його кількома добрими словами і хлоп прийшов до себе, аж інакший став.

7.червня.

Ми в селі Мушкатівці, за Борщевом, уже недалеко Збруча. Приїхали ми сюди сьогодні під вечір разом з деякими іншими установами й обозом. Оперативний штаб залишився в Озерянах. Подорозі, зараз за Озерянами, бачили ми нові окопи - це остання наша точка опору на Галицькій Україні.

8.червня.

Тут у Мушкатівці не можна нічого дістати. Вже від довшого часу почерез село переходять обози й війська і все до чиста виїли. До цьогож і село тут небагате, злидні тут поголовні. Та найбільше відчуваємо брак відомостей. Настрої погані. Кожної хвилі дожидаємо наказу перейти Збруч.

---0---

Червнева перемога.

10.червня.

Вперед!

У само полудне пронеслась блискавкою по Мушкатівці оця радісна й несподівана вістка. Наша армія йде вперед! Прийшов наказ із команди, негайно перейти в Озеряни.усі як стій кинулися до підвод і за хвилину битим шляхом на захід покотилася рвучко довга обозна валка, тільки ту куряву збиває під розжарене вилискуюче сонце.

Поблагословило нас небо і земля - гарним літнім днем і перемогою за останній шматок Батьківщини. Йдуть самі добрі-добрі вісти, несуться вітром на зустріч обозній валці,одна одну здоганяє, переганяє.

Чортків занятий! Другий Корпус уже під Бучачем, Перший під Теребовлею! Президент Петрушевич Диктатором! Наша армія вже не безбатьченко залишений собі самому! А перед Озерянами новий наказ команди: не задержуватись! Їхати просто до Чорткова!

Безмежна радість, тверда віра й незломне завзяття переймає всіх, обновляє, мало - пероджує та-

ки на очах не до пізнання. Пропали кудись без сліду вчорашні тіни, наче прикрий кошмарний сон. Всі бадьорі, всі сунуть навперейми підводами й пішком у звалах сріблистої куряви, у жар і спеку горіючого неба. Полетілиб, якби мали крила.

Зі заходом сонця обози кулею докотилися до Чорткова. У всіх на устах чортківський пролом, оповідають загальне, переплітають подробицями. Польські війська були вже висунулися на той бік Серету, на схід від Чорткова, як ліве крило нашого корпусу, що залишилося було ще на цьому боці ріки, на південь від Чорткова, вдарило звідтам гураґаном почерез Ягольницю на противника. Наші попали полякам під бік, прорвали й перемішали польський фронт, впали яструбом майже на самі ворожі тили, а в самому Чорткові погано їх розбили й потурбували. Багато польських вояків попало тут в полон, а деякі в самому Чорткові покидалися у хвилі Серету.

11. червня.

Літній соняшний день. Вганяю за кватирами, бо вчора поночі примістилися наоспіх тимчасово, а сьогодні важко в Чорткові за

кватиру, так багато навалило тут війська, обозів і цивільних збігців. Мимоходом попадаю на кватиру одного знайомого старшини і з дива не сходжу - мій знайомий співає! Знаю його вже декілька місяців та ніколи не чув співати, аж ось сьогодні. Вмивається з дороги наполовину водою, бризкає та порскає як той кінь і реве як недорізаний бугай. На чолі та на шиї від великої напруги напучнявіли в його всі жили, а лице до чиста зайшло кровю. Люди підходять до відчинених вікон, заглядають здалека й боком, щоб їх не поразило. Отакий його спів, співає з великої радости, мабуть перший раз у життю, на нашу перемогу.

Наш II. Корпус просувається дальше вперед, I-ий ще під Теребовлею, де саме йдуть вирішні бої. Начальна Команда Галицької Армії тут-же в Чорткові. А III. Корпус, що дуже потерпів від польського наступу, поповнюють новим військом. З визволених сіл усе, що тільки жиє, гурмою голоситься до війська, мають орґанізувати новий, IV. Корпус.

12. червня.

Бучач занятий! Монастириська заняті! Кожної хвилі сподіємося такоїж вістки з Теребовлі. У Чорткові щораз більше всіляких тило-

вих частин, що стягаються від Збруча, щораз більше теж ріжних цивільних збігців, що в скрутну хвилину розбрилися були по околиці. Припадково довідуюся, що між збігцями є тут один мій дуже близький свояк з родиною, відступає з нашим військом іще з Дрогобича. Шукаю за ним та ніяк не годен знайти. Який отой Чортків наразі великий! В полудне на головній вулиці то хіба ліктями проміж повпою пропхаєшся, а де вже там якогось свояка віднайти! Дістав я й адресу вулиці, при якій він тут живе, але без числа дому, обійшов цілу хата за хатою і теж надаремне. Може ми й коли пройшли поруч себе та не розпізналися, я бачив його в останнє ще давно до світової війни, малим десятилітнім хлопцем.

Говорять, що кожної хвилі перейдемо до Бучача.

13.червня.

Підгайці заняті! Теребовля занята! Командант нашого корпусу полковник Тарнавський іменований ґенералом, начальник корпусного штабу підполковник Шаманек - полковником. Шаманека, як кажуть, взагалі нема в оперативному штабі, він заєдно товчеть-

ся по бриґадах і кермує там наступами особисто й безпосередно. Идуть уперті чутки, що поставлять не один ,а два нові корпуси,четвертий і пятий.

Сьогодні по обіді переходимо вперед та не до Бучача, а в напрямі на Струсів,на північний захід від Теребовлі. На ніч заїздимо до села Романівки. Тут маємо дожидати дальших наказів ~~[illegible]~~. Погода чудова.

16.червня.

Козова занята! Тернопіль занятий! Переходимо вперед до Струсова, згідно з наказом корпусної команди. Вихід з Романівки назначили точно на пів до 2-ої години пополудні, та вийшли годину скоріш і мене та ще двох товаришів про це не повідомили. Всім ,видко, страх спішно вперед, мабуть бояться,щоб їм фронт не втік. А міжтим в мене одна нога від піхурів так розболіла,що я ніяк не годен іти. Товариші ледве роздобули в селі підводу і ми пільними дорогали добили під вечір до Струсова.

17.червня.

Переходимо дальше вперед,до Плотичі, де ми вже раз були під-

час відвороту. Через цілу дорогу від самого Струсова аж до Плотичі завівало сильним вітром, що заєдно збивав біля нас велику куряву і порохом засипував очі.

По дорозі, на горбах за селом Маріянкою, бачили ми посеред лану драбинястий віз і двох наших селян, що щось стягали у збіжу й заєдно приговорювали. Збирали полягли польських вояків і звозили їх у спільну братську могилу. Тут у цьому місці польські війська чотирьома наворотами підряд робили протинаступ, щоб задержати й проломити наш наступ, але надаремне. Ми оглянули це побоєвище. Поляки наступали з невеликої балки, йшли зеленою левадою навскісь і дещо під гору, а відтак почерез дорогу та збіжами або старими російськими окопами. На онцій леваді видко як на долоні, як розвивався їхній наступ. Підбігали дещо вперед, падали на землю й ручними лопатками викидали нашвидку малі нагрудні заслони, і знова підбігали вперед і знова окопувалися, і ось так аж до самої дороги, як на муштрі. Вся зелена левада порита і вкрита цими малими насипами у рівномірних відступах і майже в рівнесеньких лавах. Мусіла тут наступати якась здисциплінована, знаменито вишколена й зразкова частина, добірні й відважні воя-

ки. І лягло їх осьтут головами на оцьому невеличкому куску землі, кількадесять кроків вширш і вздовж, зо двісті люда, найбільше саме в цьому збіжу, крізь яке йшли приступом не окопуючись. Вже другий день звозять їх селяне, а ще у хвилюючому під вітром лані що крок чорніє труп.

Запорошені і з наболілими очима прибули ми до Плотичі, де закватирувалися. Тут є вже деякі установи нашого корпусу й сама корпусна команда. Під вечір чути скажену гарматню пальбу від північного заходу, десь як від Зборова. Це бє артилерія І.Корпусу. А бриґади нашого корпусу підходять уже під самі Бережани, яких поляки рішилися боронити за всяку ціну. Маємо завірені повідомлення, що до Бережан наспіли свіжі польські війська на посилення. Проте, в команді корпусу добрий настрій. Навіть наш командант, ґенерал Тарнавський, завжди привітно поважний, тепер повеселішав. Оповідає за вечерею історійку з воярського побуту і тільки час до часу легким півжмурком закидає на сірий кінець стола, на нас молодших.

18.червня.

На фронті нема ніяких важніших змін. Йде підготовка до вирішнього бою за Бережани. Поляки

просять перемиря,отже таки притиснуло їх погано.

Доходять нас подробиці звірського вчинку, довершеного на старенькому пароху в Монастириських о. Підляшецькому, ~~що~~ батькові отамана з Державного Секретаріяту Військових Справ,а тестеві одного з наших старшин при корпусі.Не хочеться просто вірити,що таке звірство можливе у XX.столітті!

Зборів занятий! Перший Корпус іде вперед.

19.червня.

З опівночі маю дижур в команді корпусу. В 3-ій годині досвіта чути знова скажену гарматню пальбу від північнього заходу.

А в мене розболіла нога,що ледве волічусь. Черевика не можу завязати, отак до біса напухло. Я скинув його зовсім, сидів так до ранку і осьтак наполовину босоніж привитав мене з першим добриднем крізь відчинене вікно наш ґенерал.

Через Плотичу день і ніч просуваються селянські підводи - возять гарматню муніцію з Тернополя під Бережани. Будемо брати Бережани гарматами,а не масовим наступом. Треба щадити людей,люди потрібні - вирішив ґенерал Тарнавський.

20.червня.

Від досвітків до обіду маю знова дижур у команді корпусу. Зараз пополудні переходимо всі до Козової. Під Бережанами йдуть вирішні бої, проходять в нашу користь.

21.червня.

Бережани здобуті!

В 9-ій годині ранку наспіла ця радісна вістка і все рушило туди як повідь, бо вже дожидали з похідному поготівлі.

Жаркий соняшний день. Скрізь попри дорогу видко слідй вчорашніх завзятих боїв. Зараз за Козовою лежать на краю дороги цілі стирти вистріляних гарматніх лусок, дехто зі старшин та обозних вибирає собі на памятку. Звідсіля гатили наші гармати й вирішили бережанську кампанію. А подальше на полях видко наших стрільців, фронтовиків, як увихаються й неначе чогось шукають по землі та по окопах. Так, шукають, шукають не ворожого майна, а крісових куль залишених чи позабутих ворогом. Перед самими Бережанами, а вже найбільше по Лисоні бігає їх по нових і старих окопах тьма-тьменна, як муравлів.

Поспішають навперейми, один забігає поперед одного, щоб тільки скоріш дістатися до окопу, побиваються за крісовими набоями наче за найціннішими діямантами. Бо в нас нема крісової муніції ні на лікарство. Вчора деякі наші частини наступали буквально голіруч, без одної кулі! Старі вояки лебеділи за набоями, як немовля за матірнім молоком.

На малій залізничій зупинці в низу під самими Бережанами гуртки стрільців увихаються біля вантажного поїзду. Захопили цілий транспорт польської інтендантури й тепер розбирають там французькі консерви, черевики та однострої, а солонину розносять на раменах цілими платами, в декого і по два. Воєнна добича! Скільки руками захоплять фронтовики, стільки їхнього, решта піде до маґазинів.

Оце я вперше прибуваю до більшого міста, щойно перед хвилиною визволеного. Дерев'яний міст на Золотій Липі в самих Бережанах ще горів, як ми через нього переїздили. Ніхто і не збирався його гасити! Правда, польське військо у великому поспіху зле його підпалило, горів тільки з одного кінця, від міста, з другого тільки тліло, всеж в оцю літню горяч міг легко ввесь спалахнути вогнем. Ми за-

держали переходячих стрільців та припильнували гашення. Дивно, що цього ніхто досі не зробив, а перейшло вже тут чимало наших людей оцим горіючим мостом. Усім дуже спішно вперед, летять наче в гарячці.

Заїздимо просто до корпусної харчівні, яка щойно розташовується. Тут збірка, тут новини. Польське військо вийшло з Бережан пізно в ночі або ранком у величезній паніці. В нашій харчівні, що примістилася в домі польського команданта міста, таки тутешнього поляка капітана Б., страшенний нелад. Шафи повідчинювані, шухляди повитягані, по долівці порозкидані одяги й черевики, здебільшого жіночі, а на прикритому столі стоять ще тарілки з рештками їдла. Втікали нашпіх, кажуть, що навіть не підводами, а таки пішком, похапали зі своїх річей, що їм видавалося найнеобхідніше, а решту залишили порозкидане по цілій хаті. Тепер наші стрільці приводять все до ладу і варто було поглянути на цю купу сміття, що вони вимели - напевно не з одного дня.

На одному столику лежить обемистий шкільний зшиток - це щоденник одної з донечок пана

капітана, писаний підчас нашої влади. З цікавости перекидаємо картки - самі істеричні вигуки про "гайдамацьку дич" ,день-у-день те саме на цілі сторінки, як накручена катаринка. Ні одного факту, ні одної живої картини, пуста саламаха хороблового й фальшивого патріотизму.

Та не всі мали час вивтікати. Вихід польського війська навіть для деяких польських військових був такою несподіванкою, що багато їх не мало вже змоги вибратися з Бережан і попали тут у полон. Є між ними й старшини. Люди оповідають, що серед польського війська взагалі велике замішання і невдоволення. Один із цих свіжих польських баталіонів, що їх з оспіхом прислали в Бережани, відмовився іти на фронт. Одного старшину і кількох вояків цеї частини арештували й поставили під доразовий суд.

А через Бережани переходять тепер наші ~~фронтові~~ війська, задержуються ~~на~~ хвилину в ринку, складають кріси в кізли рівною лавою, дещо відпочивають настоячки й рушають у дальший похід. Оттак переходить сотня за сотнею, курінь за курінем, полк за

полком - твердим відміреним кроком, груди вперед, чоло вгору, а на обличчах повага великих трудів і великої радости.

Дивимось на це і мимохіть протираємо очі. Невже це справді наше військо? Невже це справді та сама армія, що перед хвилею котилася в чорну пропасть? Невже це справді ті самі вояки, що ще вчора в розпуці й зневірі плентались безновидами або й розбігалися домів? Так, це наша армія, наше військо, тільки люди вже не ті, що вчора. Загартувалися в затяжній боротьбі за кожний кусок Батьківщини, обновилися в огні і в крові і в оцьому безмежному болю над самою безоднею небуття, а ясна тепер свідомість спільної судьби сковує всіх ув одну нерозривну грань.

Безгранична радість і гордість розпирає нам груди, так, як оцим стрільцям у відмірених залізних лавах. Ми щойно тепер, щойно після Чорткова маємо геройську Армію, обєднану, завзяту і рішену на найбільший подвиг. Фронтові частини поповнюються і наростають подорозі в кожному селі як та гірська лявіна. Прибігають назад зневірені, зголошуються вчорашні легкодухи, пристають учорашні байдужники. А всі охочі, бадьорі та завзяті.

Горе тепер запеклим байдужни-

кам! В переході через одно село фронтовики переловили якогось закамянілого старого дезертира, ще з підо Львова, своєїж таки частини. Самі стрільці розстрілляли його без суду і без жалю. Нема тут на цій Святій Землі місця нікому, хто не готов за Неї віддати свойого труду, свого майна і всеї крови своеї до останньої краплини!

А населення Бережан дивується ще більше як ми, не сподівалося нас і нас не пізнає. Наоповідалися їм поляки, що це наближаються большевики, а міжтим замість большевиків побачили українське військо та ще в якому обновленому стані! Жиди відносяться до нас прихильно, бо противники дали їм добру школу, оповідають про це багато подробиць. А бережанські недолітки з нашого міщанства бігають по домах, де кватирували польські вояки, збирають залишену ними муніцію та зброю, приносять нам і радіють разом з нами. Неначеб розуміли, що в тих сталевих кулях захована наша воля.

23.червня.

Наші війська на лінії Гнилої Липи. Передні стежі доходять вже поза Перемишляни, до Свіржі під Бібркою.

24.червня.

Поляки обороняють лінію Гнилої Липи. При заниманні Бережан сталася важка помилка. Наше командування хотіло ввесь польський фронт на бережанському відтинку захопити в полон чи пак основно проломити, вибити таким способом велике "вікно" в цілому польському фронті та увіргатися ним вперед, як вода крізь розірвану гать. Тоді ледве чи малиб противники час переґрупувати своє військо щераз перед Львовом. І справді, польський відтинок на Бережанах був уже окружений нашими з трьох сторін, кожної хвилі сподівалися замкнути цей перстень - та міжтим прийшла несподіванка і цей плян знівечила. Завинило тут головно одно непровірене повідомлення команди IV. Бриґади, яка під вечір 19.ц.м. заалярмувала корпусну команду, буцімто на праве наше крило, на північ від Поморян виломлюється сильна польська ґрупа. Вирядили туди негайно дві бриґади, отже майже половину корпусу, та виявилося, що ціла та "сильна ґрупа" складалася з 200 людей та одної гармати. Забрали її в полон у комплеті, але в бережанських операціях втрачено через те більше як день часу і польське військо,

осаджене під Бережанами вже з трьох сторін, встигло вийти в останньому моменті. Немало причинився до невдачі цього пляну також брак крісової муніції. Тепер поляки переґруповують своє військо по лінії Гнилої Липи.

26. червня.

Поляки ставлять на Гнилій Липі завзятий опір. Наші наступи на міст під Нижневом, за перехід через Дністер, не повелися мимо великої самопосвяти старшин і стрільців.

---0---

Другий відворот.

28.червня.

Сьогодні в само полудне поляки прорвали під Нараєвом наш фронт. Наказано негайний вихід з Бережан і наші військові установм заразже вирушили на схід. Оперативний штаб залишився в Козовій, ми перейшли аж до Плотичі. Від обіду затягнуло слотою і похолодніло. Ночуємо в Плотичі, оце ми вже втретє в цьому селі. Настрій не найгірший,всі переконані, що польський удар місцевий і не потягне за собою більших змін.

29.червня.

Передполуднем доручили нам новий наказ - перейти дальше на тили аж до Теребовлі. Оперативний штаб перейшов до Плотичі. Отже положення загрозливе,настрої погіршали. На дворі випогодилося.

30.червня.

Осьтак ми знова в Теребовлі.

Подорозі, вже під самою Теребовлею, подивляли ми подвиг наших піонірів - збудували на Сереті великий провізоричний міст з дерева під залізницю. Залізний міст поляки так основно зірвали при свому відвороті, що навіть камяних підстав не можна було тепер використати. Наші піоніри мусіли будувати все з дерева і на нових деревляних підставах, натрудилися біля цього два тижні, саме викінчили, так що нам з цього мосту?

3. липня.

В пізну ніч виходимо з Теребовлі на Чортків. Ввесь час паде дрібний, прикрий дощ, проте, на дворі темна ніч, хоч око виколь. Дорогою йдуть по дві обозні валки поруч себе.

4. липня.

На досвітках задержуємося на короткий відпочинок у Копичинцях і незабавом рушаємо в дальшу дорогу до Колендян, на схід від Чорткова. Знова випогодилося, дорога добра. Наші обози й війська відступають у великому порядку.
В переході через село Гадинківці показують нам одну селянсь-

ку хату, невелику та чепурну - це родинне гніздо станиславівського епископа Хомишина. Звідсіля він вилетів у світ. Всі тут страх горді на свойого односельчана, що так високо засів, аж ціле село якесь інакше, дуже відбиває від сусідніх.

6.липня.

Під ніч переходимо назад до Копичинець. В командуванні нашої армії зайшли більші зміни. Ґенерал Греків уступив, як говорять, на домагання Петлюри. На його місце Начальним Командантом Галицької Армії назначили нашого корпусного команданта Ґенерала Тарнавського, а шефом штабу при Начальній Команді іменували полковника Шаманека. Затеж нашим командантом назначено полковника Вольфа, дотеперішнього команданта III. Бережанської Бриґади, а шефом штабу при нашому корпусі отамана Льонера, якого ближче ще не знаємо. Зміни принято прихильно, настрої покращали.

Йдуть поголоски про інтервенцію антанти між нами й поляками. Наш фронт над Стрипою.

9.липня.

З того боку Збруча йдуть погані вісти. Положення Петлюри дуже критичне, большевики заняли Прос-

курів. Начальна Команда Галицької Армії посилає йому в допомогу дві галицькі бриґади, між ними I.Бриґаду УСС. Затеж Петлюра зобовязується повідомляти Начальну Команду про всі воєнні дії Наддніпрянської Армії, бо тут властиво ніхто не знає, що там таке твориться. Всі більші воєнні акції мають бути ведені в порозумінні. Мав обіцяти Петлюра допомогу в муніції, але її здається також і в його обмаль.

На нашому фронті положення без змін,говорять,що поляки відтягають частину війська звідси на свій західний фронт, проти Німеччини. Покищо ми надальше в Копичинцях.

10.липня.

Вечором пішла чутка про перемиря з поляками на інтервенцію антанти, на яку покладається Петлюра. Чутка як не цілком безпідставна, то на всякий випадок передчасна. Бриґада УСС переходить до Збруча на Гусятин.

12.липня.

По вчорашньому дощі сьогодні жменя погоди. Нинішній день для нас переломовий, саме рішається питання, куди нам перехилитися.

Схід чи Захід? - ось така перед нами проблема. Здаватися на ласку Заходу, чи шукати останніх можливостей на розбовтаному Сході? Над цим власне раду радять наші нотаблі в Начальній Команді.

Довідуємося про нове рішення антанти. Воно приблизно таке: поляки занимають Галичину лишень по Збруч (виходить, що за Збручем є ще продовження Галичини!), а меншинні права українського народу (під поляками) будуть (ось як воно!) забезпечені на мировій конференції. Оськтак на ділі виглядають засади Вільзона про самовизначення народів. Фіят юстиція! І хто бувби подумав, що такі великі люди підписують фальшиві векслі?

Для нас не залишається мабуть нічого іншого ~~[illegible]~~, як шукати останніх можливостей на Сході. Большевизм? На таке воно заноситься. Лекше Петлюрі погодитися з большевиками, як нам і йому з поляками. І в Петлюри і в большевиків у засаді ціль одна, в їх однакова форма. А нам іде про зміст. Надамо такого, який нам потрібний, а решта вже якось знайдеться. Але цікаво, як вирішать цю проблему наші нотаблі на сьогоднішній нараді?

13.липня.

Виявляється, що вчорашня вістка про нове рішення антанти, це парафраза старого рішення з 25. червня, яким позволено полякам "очистити" Галичину від "большевицьких банд", себто від нас. Інтересне, кому тепер потрібне таке відгрівання старого сира?

На вулиці грає військова орхестра, аж в ухах дзвенить. Наші бідні музиканти хотять на силу розвеселити світ, щоб люди не журилися бодай у святу неділю.

14.липня.

На досвітках виходимо з Копичинець та знова до Колендян. В переході через одно село, бачимо, якийсь стрілець у повному виряді, фронтовик, вибігає з одної хати, а за ним підбігає старша жінка і в одно голосить та лементує на ціле село:

- Та куди йдеш? Вернися! Та на кого ти мене лишаєш, свою матір-удовицю? На кого цих малих дітей? Вернися, сину, вернися! Та куди йдеш?... Дурний! Дурний!

Ніхто їй нічого не каже, мовчимо, матірнє серце. А той стрілець поспішає вперед стежинкаю попри дорогу, попри наш обоз.

Обгорілий вітром і походами, але ще дитина. Закусив уста до болю, а на лиці в його скаженіє туга, жаль і відчай. Змагається зі собою; змагається розпучливо, щоб не оглянутися позад себе, бо знає, що тоді не видержить, заломиться і з плачем припаде до ніг своєї неньки. І не оглянувся ні разу, останнім розпучливим зусиллям гнався із рідного села.

15. липня.

На дворі, після нічного дощу і холоду, випогодилося і потепліло. Але з нами гірше. В одинацятій годині передполуднем поляки відкрили сильний гарматній вогонь на відтинку Чорткова. Пальба щораз то змагалася, розриви ґранатів наближалися, а біля 3-ьої пополудні здавалося, начеб уже били під самі Колендяни. На головному шляху почався рух - це військові обози посунули від Чорткова дальше на схід. З уст до уст передають прізвище одного старшини, що його саме перед хвилею ворожа ґраната жахливо покалічила. Ця вістка потрясає мною до глибини - ранений старшина це мій добрий товариш.

Виходимо з Колендян. Ночуємо в Лосячі недалеко Скали. Завтра переходимо Збруч.

16.липня.

Вже раннім ранком перейшли ми з Лосячі до Скали. Оце я вперше у цьому місті, наполовину в руїнах і згарищах іще з першого року світової війни. А в 9-ій годині ранку я вперше побачив ріку Збруч, усю в обривчастому руслі камянистому на самому дні глибокого і широкого яру.

На дворі літо, спека. А в місті та під містом справжнє море обозів і війська відступаючої армії. Тут і там видко підводи цивільних збігців, майже всі з родинами, видко жінок і дітей, навіть якийсь селянин іде з нами разом з усею своєю сімею,а позад його підводи плентається втомлена коровчина з ратицями порозбиваними й пораненими від далекого і твердого шляху.

А в місті дорожнеча,нічого докупитися не можна, тай по правді майже нічого тут нема. Ще до недавна стояв тут фронт проти большевиків,а ось від якогось часу переходять ріжні тилові частини, обози та війська, той не диво,що місто оголене. Хто тут іще торгує,то хіба одно обмінне бюро. Очевидно, торгує зброєю. Бере від селян та селянок з поза Збруча муніцію та зброю, а дає їм за це топки вареної галицької

соли. Бо за Збручем по селах повно военного добра з часу розвалу російської і відтак австрійської армії, а соли нема на лікарство. Це обмінне бюро державне, кажуть, що таких було більше над Збручем. На всяку муніцію та зброю є тверда ціна, виписана на таблиці при вході. Ще сьогодні приходить жіноцтво зза Збруча, приносить в коробках або хустинках муніцію та міняє на сіль.

В 3-ій годині сполудня вдарили у похід. Море обозів сколихнулося й посунуло до головного шляху, до Збруча. Переходимо на ту сторону ріки. Наше військо переправляється в кількох місцях, повижче і повище Скали, побудували на це окремі мости, та проте до нового мосту в Скалі зіпхалася така сила-силенна обозів, що впорядчики переходу ледве дають собі з цим раду. А багацько обозів та війська перейшло вже вчора або сьогодні передполуднем. Наші підводи стояли готові вже в 3-ій пополудні та заки прийшли на чергу до мосту була вже скоро 7-а година під вечір. А між тим небо затягнулося хмаринками й великими краплями злегка скропило нам шлях.

Спровола сходимо в низ яру до Збруча і з важким серцем переходимо міст на цій горесній лиховісній ріці. Що дожидає нас по тому боці нещасного "кордону? Що дожидає нас на цій нашій та

проте несвоїй і незнаній землі? Як нас онтам приймуть і хто буде приймати?

Усі зійшли з підвод, навіть погоничі і ті йдуть попри вози з почорнілими віжками у мозолистих руках. Багато людей з поміж старших роками припадає до землі, цілують на прощання останній клапоть Батьківщини й сльози крутяться їм ув очах. Дехто бере грудочку Рідної Землі, завязує в платочок і ~~[illegible]~~ якось дещо притаєно, крадькома засуває в нагрудню кишеню, неначе потребував соромитися перед світом своєї великої любови. Та ніхто не плаче, ніхто не голосить. Якась дивна тишина лягла над цією валкою підвод і війська, навіть вози не поскрипують, упряж не шарудить і коні йдуть тихіше, як звичайно.

Переходимо Збруч з якимось насилу здавлюваним, а проте незадавленим почуванням, що вступаємо на чужу чужину, що сходимо зі знаного твердого ґрунту і йдемо на невідоме й непевне. Деякі з поміж наших уже були на Великій Україні, а запитаєш в його щонебудь, очі мріями зайдуть, а уста горесно німіють. Гарний, кажуть, край, прегарний нарід, але ---- . І цього "але" ніхто з них не договорює, неначе боявся торкнути глибокої рани.

А почерез Збруч і почерез яр і ген-ген обабіч яру горою шляхом просувається ворухлива валка війська та обозів, неначе живий велетенський ланцюг, що звязує собою обидва береги розірваної землі. Ні, не ланцюг, це бючка живої крови, це одна земля українська передає другій, такійже безталанній, всю свою кров, усю надію свою.

Йдемо на новий труд, на нові важкі жертви. Ми цього свідомі й нам це не страшне. Та страшний нам оцей проклін судьби, що ми тепер своїми власними грудьми засланяємо відвічного ~~ворога~~ нашого. Нам страшне те, що тепер за нашими плечима ~~закладають нове непосильне ярмо на~~ наші скривавлені лани...

Чи встигнемо вернутися ~~і скинути його~~ поки час?

---0---

Г┘ сусіда

Г┘ ------

Г┘ ---

(зміни з цензурних причин!)

Початок нашої Голгофти.

17.липня.

Вчора пізно в ніч прийшли ми до Ориніна. Це перше містечко-село за Збручем, на Великій Україні, яке маю нагоду оглядати. Широко воно побудоване, просторі хати, великі господарства й вулиці, нівроку, широченні собі, хоч і чвірнею завертай. Відразу так і кидається у вічі, що місця тут всякому доволі.

А друге - по хатах тут повно хлопців-молодців, нічим макового цвіту. Здорові як горіхи, кремезні й розгонисті як ті дуби, вхопивби один з таких нашого галицького стрільця за обшивку, то перекинувби його ліворуч почерез хату. А ввечорі як затягнуть свою "вулицю" і заспівають,то здається від самих цих голосів земля розлетиться. Вони вже давно закінчили війну, сидять собі тепер дома, тримаються цупко маминої запаски й татової люльки та на тих,що ще воюють, дивляться як на яких диковинних блазнів. З великим призирством приглядаються нам, галичанам, та водно запитують, якої мари ми, австрійці, сюди

прилізли ? Бо всі тут поголовно називають нас австрійцями, задля наших австрійських уніформів, і толкуй їм скільки хоч, ніщо не помагає. Тут казна - Бог, а уніформа - світ.

Отож ми маємо змагатися за себе та ще й за них. Страшне непорозуміння! Бо нам заєдно казали й так ми собі гадали, що маємо помагати, а тепер виходить, що перед нами - вся робота. Але нічого не вдієш, доведеться закотити рукавів, не за себе і не за них, а за те, чого вони ще не розуміють і чого не хотять. Доведеться "малим галичанам" скривавленим і втомленим на смерть наставляти голі груди й за цих "великих українців", що трутнями пообсідали батьків і разом з ними за мискою борщу дискутують про "платформу" та дожидають землі і волі.

Доведеться нам іти вперед без муніції, без черевиків і без хліба. Так, бо вже в Галичині наше військо у безнастанних походах і боях недосипляло й недоїдало, а тут зачинаємо здорово затискати пояса. Не задля дорожнечі або недостатку. Куди! Тут і за гроші і в заможнього господаря нічого не дістанеш! Клятому "австрійцеві" не продадуть нічого. За сіль то ще з тяжким серцем проміняють, але хто там з нас про таке думав

(н) і набирав зі собою соли? Нам і без цього так насолили, що в горлі жре.

Ми ще вчора запримітили тут дивні речі, через гадку нам таке ніколи не пройшло. Вже в переході через перше село за Збручем на порозі одної хати стояла якась старша жінка, заєдно ломила руки і падькалася та голосила, начеб уже кінець світа наставав:

-О, Господи милосерний! Та йде тут онцього та йде вже третій день як сарани ! І щож ви тут будете робити? Горенько наше! Миж самі нічого не маємо, обїсте нас до ниточки і всі ми тут голодом помремо! Та не сиділиб у себе дома? О,Господи, Господи милосерний! І кінця-ж цій сарані не видко!...

Деяким нашим стрільцям був цей лемент щось трохи підозрілий,бо так і закравав на якусь комедію. З цікавости заглянули в хату,а там з десяток буханців хліба, як ті млинські колеса, просто з печі. Видко, тут уже й старі баби розуміються на великій політиці. Та ніяково їй [illegible] стало і відпродала стрільцям один бохонець. Всю дорогу стрільці то плювали в бік то сміялися, але гіркий був це сміх.

Така була наша перша зустріч на Надднiпрянській Україні з наддніпрянськими людьми. Так витали

й приймали Українську Галицьку Армію на Великій Україні дня 16.липня 1919 Року Божого, а III. Року Української Держави над Дніпром. Потішають нас і впевняють, що це тільки тут у призбручанській полосі народ такий несвідомий та збольшевичений, подальше він уже інакший.* Дай Боже!

* Примітка!

===============

* Справді, подальше Збруча, за виїмком Волині, це відношення покращало. Наша армія попала зразу дійсно у найгірші райони - камянецький та новоушицький, національно цілком темні та ще й морально наскрізь розложені. Ці околиці ще до війни були на всю б. Росію славні з бандитизму, а підчас революційної завірюхи тут розвелося організоване ґанґстерство. У Нефедіївцях під Камянцем місцеві ґанґстери нападали поночі на сплячих старшин і стрільців УГА, що одинцем або малими гуртками кватирували переходом у цьому селі, звязували їх та скидали у глибокий скалистий яр. Полевий суд V.Херсонської Дивізії устійнив, що в цей спосіб згинув там четар Б. та кількох стрільців невідомого прізвища. Скільки їх там згинуло осьтак усіх - остане назавжди тайною нефедіївського яру, на якого дні літом 1920 р. біліла вже тільки жменя порозкиданих кісток. Справедливість каже зазначити, що ці нефедіївські ґанґстери булиб ніколи не поважилися на такі вчинки супроти галицького війська, якби ~~їх~~ були не підюдили ~~до цього~~ V партійні ґанґстери з Камінця. Як свідок нефедіївського слідства беру на себе відповідальність за це страшне обвинувачення.

V населення (проти галичан

19.липня.

На досвітках заалярмували всіх вісткою,що поляки переходять Збруч на Гусятині. Наші обози й війська негайно вийшли з Ориніна й просунулися дальше на схід аж до містечка Шатави, куди прибули пополудні.

Гарні теплі дні, чудові вечорі. Так щож нам з цього? Люди скрізь неприступні, ні він тебе, ні ти його не розумієш,хоч і одною мовою говоримо. Шкода труду,шкода кожного слова! Що йому Україна, що йому власна держава, аби на його грядці добре цибуля росла!

По селах і тут повно хлопців-молодців, таж нехайби собі вже сиділи і співали, а то заєдно ще й душу тобі розривають своїми запитами:

-Та за чим ви,австрійці,сюди прийшли?

-Чому йдете проти большевиків? Вониж дають Україні "ахтономію"!

-Пощо наймилися Петлюрі?

-А скільки вам Петлюра платить?

Осьтаке чуєте на кожному кроці без кінця і краю, та найгірші слова це ті,що нам від них серце живцем кривавиться:

-Чому ви запродали полякам Галичину?

Осьтак катують нас безупинно у своїй великій несвідомости наші "великі" брати, яким на баґнетах приносимо волю. Катують словами несвідомо, затеж свідомо, цілком свідомо не продадуть тобі куска хліба. Голодаємо щораз тяжче, навіть ми, старшини. Припасів з Галичини ніяких не маємо, а тут реквірувати не вільно навіть за повною готівкою! Уряд заборонив. Наддніпрянські стрільці, козаками їх (тут називають, то ще тут і там дещо дістануть, навіть інколи й даром, і як трапиться між ними яка щира душа то відступить частину нашому стрільцеві. А наші кухні варять щораз менше та гірше, сьогодні роздавали щось таке, чого не торкнулаб найгірша свиня, гріх це назвати [illegible] помиями. Але український вояк і таке їсти мусить, інакше впаде голодом на цьому українському чорноземі, що кормить половину світа, тільки для його нічого не має.

І ось несподівана та важна проблема: як нам роздобути хліба? Дістати не дістанеш, бо ти не "здешній", купити не купиш, бо ти "клятий австрієць", а реквірувати не вільно, бо він "свій" чоловік. Уряд строго заборонив та сам нічого не дає. Що нам робити? Як нам тут бути та ще й воювати? Нічого іншого й не залишається, як голодувати й благословити небо і землю за оцей [illegible] Уряд, що хоч ласкаво дозволив [illegible] нам [illegible] воювати...

З людьми то ще пів біди, поголодують і привикнуть. Гірше з нашими військовими та обозними кіньми, що такого розуму не мають, а їсти таки хотять. Вискубують останню запорошену травичку попри дорогу, а на постоях наші погоничі дуже вважають, щоб яка кобила не залізла в запашну дядькову конюшину. Як довго ще галицькі коні потягнуть на цій траві та на лопухах? Добре, що тут ще на нас не стріляють, бо під Камянцем, як оповідають, якийсь дядько за одну цибулю вимикану з його святої грядки застрілив ~~[illegible]~~ нашого стрільця.

I, біля Шатави,

А наші люде уважно придивляються до всього, слухають, нишпорять, розвідуються, мотають на вус та заєдно питаються, де ця "Велика Україна" ? І оповідають дивні дива про тутешні відносини, не в останнє про відносини в деяких частинах наддніпрянського війська. Гай-гай!...

Ми приголомшені, начеб нас хто по голові переїхав довбнею. І всім нам гірко, гірко, гірко.

ж

Затискаємо зуби. Ми, галичане, страх наївні люди. Ми вже давно повинні були затиснути зуби, а міжтим ми заєдно замикали очі. Ми з нашої Галичини дальше Збруча нічого не бачили, не бачили дійсности.

Нам заєдно мріялось, нам заєдно снився сон заклятої царівни про незнаного шляхотного лицаря, що ось-ось звідкілясь прийде та визволить нас із вікової неволі. І гляділи ми за тими лицарями по всьому широкому світі, і хрестили їх усілякими йменнями, а завжди великими, і сподівалися, і плакали, як мрії розвівались...

Тепер ми вже бачимо дійсність. Великими злочинцями були ті, що заєдно кормили нас старими казками та вколисували сонливими співанками про "великий лан", замість гартувати нас на Велику Боротьбу, на муки і на хрест за себе та за других. Тепер ми вже бачимо дійсність і з болю затискаємо зуби. Тепер ми вже бачимо живу правду живими очима та таку жорстоку та жахливу, що нам уста від неї мертвіють.

Йдемо самі і самітні на нашій землі та серед наших людей. Була тут жменя сірих очайдухів, ще менша як нас, та вже знемоглася. Були тут ще вчора великі люди та де вони сьогодні ? Тепер ідемо ми, малі сірі діти твердої Галицької Землі, йдемо прибиті горем нашої малої Батьківщини та з Великою Україною у наших грудях. Йдемо змагатися за нову дійсність, а вся надія на наші кріси і на нашу кров.

===============
==========
====

21/53/3/3

A

I

Do mcirnagobvo!



333

Листопад 1918 р. у Грушеві коло Любачева.

~~Причинок до історії будови української галицької~~

~~держави в 1918 і 1919 році. – Фрагмент.~~

~~Мемуаристика – особиста чинна участь~~ –

Написав о. Петро Андрейчин ~~парох української греко-кат.~~

~~в Залужу – Вітськім повіт Сянік, січень 1936 р.~~ –

~~На бажання найближчих моїх знайомих і рідні – хоча, признаюся, – не дуже радо, бо не люблю афішовання, подаю так, як ще лишилося в моїй старечій памяти, спомини свойого рода з перед 18 літ: як повстала українська Влада у Грушові коло Любачева, повіт Яворів, за мойого в тім часі душпастирування яко пароха там, мої тоді з тим получені переживання, та дрібна і скромна, впрочім обовязкова, поміч в будованню української держави у Східній Галичині. –~~

31. жовтня, четвер 1918 р. Гарна погода. На полях пусто, вітер, та грудні вже, стерні і зорані скиби. + На деревах пожовкле листя – Сум в природі, але тихий, радісний, та заразом збентежений і якийсь неозначений близше душевний ляк у серцях за ~~будуче~~ майбутнє народа, бо стара Австроугорська держава Габсбургів

тріщала в порохнявих підвалинах і хилилася до цілковитого упадку. –
~~Архо~~ Австрійський нас. Та його заложив ся – Молоденький цісар Карло I. абдикував – та проголосив маніфест, що кожний нарід в його державі рівноправний і національно рівноуправнений може будувати собі сам власну державу на своїх землях. –
Історична подія, яка заскочила і наш нарід від віків поневолений – збентежила його на момент, та заставила подумати над дальшою своєю судьбою.

Австрійські ~~вояки~~ вояки Українці – ~~почасти [illegible] дезер-~~ ~~тири, бо могли військову побільшиї кости чужий воєнний молох перед~~часно загнав у могилу, як недобитки, босі голі та обдерті і голодні вертали ся до своїх розвалених і понищених війною рідних огнищ, до своїх найближчих, до рідні.

Українська національна Рада у Львові проголосила і собі на рівні з другими народами з під австрійської окупації маніфест до Українського народу, в якім проголосила ~~на своїй споконвічній землі~~ у Східній Галичині

Суверенну українського народу [10)] Републику і закликала весь народ до помочі в будові рідної держави. –

Вістка ж та радісна дійшла і до моєї парохії Грушів, а принесли її здемобілізовані австрійські ~~жовніри~~ вояки українці - мої парохіяне – В четвер 31. жовтня 1918 р. з'явився в моїй канцелярії парохіяльній о 8. год. рано молодий старшина австрійський п. Мих. Смолин, син місцевого дяка, мій добре знайомий ~~як учень~~ учених гімназійний з Яворова і приніс мені ту радісну небуденну, історичну вістку про український маніфест, та подав проєкт і готовість при помочі місцевих здемобілізованих ~~дядьків~~ селян ~~бувших [illegible] і австрійських вояків українців~~ - моїх парохіян забрати на підставі цього маніфесту касарні у Грушові, розпустити австрійську залогу до дому і своїми місцевими силами обсадити всі державні і військові ~~бувші~~ австрійські об'єкти і установи місцеві, та піддати новій українській владі. + та заразом просив мене про моральну поміч і авторитетну піддерж-

Я мешкав тоді якраз у військових касарнях, бо приходство ~~зі своїми будинками~~ в 1916 р. москалі спалили, а на мешкання у ~~кошарах~~ касарнях військових мав я дозвіл з корпусної австрійської команди у Перемишлі аж до часу побудовання нового, ~~плебанії~~ приходства.

Я погодився дуже радо на цей план пана Смолина, бо ж це був в тім мій моральний обовязок, і ми оба урадили, що ще того дня точно о год. 8. вечором всі ~~україн-ські хлопці і дідки~~ мужчини місцеві, бувші австрійські ~~вояки~~ вояки, умундуровані в повній зброї, яку зі собою принесли з фронтів з ~~упавшої Австрії~~ зі смолоскипами в руках, вийдуть разом на касарняне подвіря і зажадають від (команди) ~~місцевої~~ віддання ~~кошарів~~ касарень враз з цілим майном новій вже українській владі - наш план вдався ~~повністю~~ удався - ~~дідки~~ селяни-старі вояки послухали, ~~кілька~~ і в числі кілька~~сот~~ людей в однім умундуруванні точно о 8. год. вечором зі смолоскипами в руках і зброєю під

проводом ~~пор.~~ Смолька заняли касарняне подвіре у Чишкові - ~~це була для мене мила несподіванка~~ - ~~Тут вже від кількадесяти літ пишаються до нині~~ (це були) гарні касарні забудовані муровані - де мали свій виші кін. ~~[illegible]~~ (драгони) австрійські рекрутовані по найбільшій части з австрійської німецької і мадярської шляхти - аристократії. -

В ~~посліднях~~ остатніх днях воєнної завірюхи в 1918 р. обернено місцеві касарні на воєнний шпиталь. Цей шпиталь добре виекві-пований і забезпечений ~~[illegible]~~ мав в осени того року до 400 ~~[illegible]~~ вояків хорих і здорових крім команди шпитальної і сестер санітарок, ~~червоного австрійського хреста~~ - духовну услугу доручено мені. Комендантом тоді був ~~[illegible]~~ сам п. др. М. Косцюшко, військовий лікар, син поміщика зі Семенова ~~[illegible]~~ Семенюка, нині вже покійний і мешкав близько мене враз зі своєю дружиною також др. медицини [illegible] - Ми дружно жили тоді, бо ж це була Австрія і це отсім мені припадало. -

По вечері біля 9 год. вечером в четвер 31. жовтня сидів я собі

В канцелярії [парохіяльній] замкнувсь урядовою ~~[illegible]~~ справою і чую, як хтось нервово стукає до дверей — кажу досить ріско — прошу — і що бачу:
Входить п. др. Косцюшко ~~комендант місцевого штабу резервового~~ зі своїм адютантом, цілий блідий і подекуди нервований. ~~Кажу сідати, підсуваю крісло пани військові інтересуються~~ і досить неспо~~кійно~~ — хвилюючим голосом говорить до мене ~~пан Комендант~~ по українськи: „Отче парох, Ви маєте великий вплив на своїх парохіян, я прошу дуже, прошу піти зараз зі мною до касерень, бо там велика товпа [людей] [Ваших] зі смолоскипами ~~запаленими~~, узброєна в кріси і шаблі обляга [оборону] [касарні], кличе Коменданта, себто мене, і в імени української держави жадає видачі касерень і ключів, та при тім кличе „нехай живе народня українська республика" — я побоююсь, каже п. др. Косцюшко заворушень, бо відповідаю за життя і здоровлє залоги і хорих, тому прошу дуже, піти успокоїти нарід, а я готовий касерні і все майно віддати українській владі, як така загальна воля, але ключі і [illegible] віддам у Ваші, отче парох, руки і попрошу о підводи для мене, дружини, старшин-санітарок, та хорих до стації ~~залізничої~~ в Любачеві. —

Любачів – 15 км. від Грушова – заняли відразу польські легіоністи з Ярос-лавля і в отелі обідав я.) –

Ми ще трохи оба тривожимо ся, але в душі тішу ся, що наш план і акція вповні удалася. – Встаю, беру плащ на себе і всі три їдемо собою. Комендант і адютант на касарняне подвіре – тимчасом наші ~~двійки~~ - вояки неспокійні сидять вже усі на [illegible] до мене і з радісним сміхом на устах ждають знова від коменданта видачі касарень – Тепер я їх успокоюю, йдемо всі на подвіре касарняне – дають [illegible], я виходжу і зворушений витаю усіх, ~~хвалю їх патріо-тизм~~, прошу к спокою, говорю довшу промову, нав'язую до історичної хвилі, ~~о[illegible] не снили, чого не сподівались наші діди, батьки, того ми діждались – волі – держави власної~~ і з окликом „нехай живе Українська народна республика", який всі присутні підхопили, відбираю ключі від др. Косцюшка – цей опроваджує мене в [illegible] свойого адютанта і наших кількох військовиків по всіх усіх кадрах касарняних і весь майже міліоновий маєток враз зі запасами і про-віантами військовими, магазинами повними муки, збіжа, цукру, [illegible], [illegible], консерв, мила, тульбанів, пивниці [illegible] набитими

різними продуктами і запасами на зиму як бочки з капустою, огірками і всяким зерном і м'ясними консервами, та арсенал зі всякого рода зброєю і амуніцією – (убраннями) військовими, білим кожухами і ковдрами, обувою та готівкою в квоті 17 000 (корон) австрійських – протокольно відбираю з рук коменданта та урядуючим майном в касі свого дре війська, аж до хвилі переброшення цього майна за гирдень ~~[illegible]~~ закону військового владу українську. ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ що притягнув з Яворова. –

На просьбу коменданта наказую війтові дати зараз зі села підводи для нього, старшин, хорих і санітарів ~~[illegible]~~ і при двох українських вояках ~~[illegible]~~ відвезти їх аж до стації в Любачеві – пана коменданта прошу о зворотну письменну посвідку, що всі здорові і здорові доїхали аж на місце призначення враз зі їх приватним і особистим майном –

Лекше хорих австрійських завтра роздав я на дорогу – крім убрання яке нам же собі і пляцки та по бляшанці консерв м'ясних і зі залогу сейчас я розпустив до дому, а кошари обсадив я зараз своїм дре військом зі строгим наказом, що не вільно нікому нічого брати собі дохат без мого дозволу, і відома для радних, бо аж ще

нелїх, а вже української держави майно. - Впрочім я мав ключі і все було позамикане [illegible]), та стійки розставлені по брамах і будках касарняних пильнували під проводом старшини п. Смолика і підстаршини п. Войка, обох бувших австрійських жовнірів, а моїх парохіян [?] майна і касарень - В цей спосіб спокійно і без пролиття крови перестала існувати у Грушеві австрійська влада військова, а зачала урядувати своя рідна українська вже 31.X.918 опівночі -

З веселим настроєм, і легким серцем у души все розійшлося спокійно домів - лишилася в касарнях лишень мною визначена вже українська залога військова. -

Десь позавтра вернули наші жовніри з підводами з Любачова, та привезли мені лист п. др. Костюшки, в якім дякує мені сердечно за гуманне і культурне поведення так моє як і українських підвод і жовнірів в дорозі аж на стацію Любачів - ~~Цю~~ посвідку я собі сховав, бо знав, що вона мені ще [?] придасться - На другий день рано о 9. годині відправив я благодарне Богослужения в місцевій парохіяльній ~~[illegible]~~ битком наповненій вірними і нашими вже жовнірами церкві. -

Заповів на проповіди патріотичний і піднеслий настрою вірних побір і зголошення від 18 до 30 року життя рільників новобранців з цієї цілої парохії, яка числила до 2500 душ і загрів до вступлення масового вже до своєї рідної армії в цілі оборони перед ворогами молодої української держави – По службі Божій заповів я на Майдані Касарнянім заприсяження новозголошених і новонабраних українських жовнірів на 11. годину перед полуднем, що і сталося при великім здвизі цілевих парохіян – Около 400 молодих добровольців, які зголосилися до побору в протягу трьох з парохії і околиці ~~злоби~~ замешкало на стале вже в касарнях, під проводом старшин і підстаршин, в одностроях умундированню робило вправи щоденно і повнило службу охотно рідній вже державі –

Додати треба, що зараз 1. листопада з рана казав я відобрати почту з рук дотеперішнього цісарського нач начальника п. А. Твердійського і передів її в руки нашого жовніра до цензури кореспонденцій – Я лишив його на місцю аж до дальшого рішення з гори провізорично на його і його дружини просьбу і при реченні даним мені урочисто

що буде служив вірно як раз зі східної Галичини нашій
державі, в що я не дуже вірив, о чім опісля переконався наглядно,
тому і казав зараз нашим жовнірам перетяти дроти телеграфічні на дорозі до Любачева в кількох місцях - що оберегло
нас дуже опісля приязні - Одночасно десь біля полудня вислав
я 4. українських вірних узброєних хлопців на конях до
сусіднього села Дрогомишля відобрати від команданта постерунку
австрійської жандармерії п. Конечного - урядованя, акта
книги, кріси і шаблі і привезти їх до Грушова - де мала
вже на стале урядувати в касарнях наша українська жандармерія - залогу жандармів австрійських в числі 20. казав я розброєних пустити домів - же були самі Поляки -
приказ мій хлопці справно виконали, отпору зі сторони
команданта не було ніякого, бо він добровільно віддав і лишив
ся спокійно жити в Дрогомишлі, бо там мав свою хату і рідню.
Учитель Поляк Францішек [illegible] утік зі школи,
а діти і жінку лишив на поталу і взяла опіку в [illegible] до
часу - Решта учительських сил українських лишилось

Дальше на своїх посадах без перешкоди на місцях в парохії у всіх громадах Грушів - Щеплоти - Клениці - Будомир. -

Війтови місцевому велів я відобрати від війта секретаря громадського всі акта і книги і вибрано нового секретаря Українця, та позмінювано по селах декількох війтів нам неприхильних і непевних. -

Війти місцеві лишилися і в Грушові і в Щеплотах і Будомирі на місци, бо завдяки моїй інтервенції у наших військових властий позареквізицію проти збіжа, сіна і коров та коней для війська, не роблено їм ніякої шкоди - худобу як і коні до роботи вільно, як рівно збіже і пашу на прохарч і на засів лишено їм в домаганій і потрібній скількости - Швеця Гарського поляка, хорого на тиф, якого арештовано за шпіонажу сина за намовою батька і матери його акушерки, в користь Мабітців, бо від війск до Любачева і всім доносив на шкоду нашого війська, і вже вивезено під суд воєнний (але на плач матери його) пущено на волю завдяки моїй інтервенції -

Вони тоді и сильно взвеличували населенню нашому якого довгі літа добре було, за польської вже влади. -

Били старих дядьків в ночі на подвірю касарні і за синів україн-
ських ґовтирів через ротмістра Криницького, це робота їх, їх
сина, що вступив до полевої польської жандармерії в Любачеві
учитель Ящук, почмістр ..., молодий швець Горелович
і Дідич з Будомира. Багато стало нам на силах на Грушів
польських легіоністів з Любачева і о всіх рухах наших військ
~~[illegible]~~ та зброї, що була у Грушові, доносили. —
Але вернім ще до жидів - жиди місцеві зорієнтувалися
зараз в ситуації і самочинно десь вже в ночі позмінювали шиль-
ди по своїх склепах на нові з українськими написами і ви-
біркали і зложили мабуть добровільно якусь квоту на українське
військо і хоча не радо, але досить можливо зорганізувало свої
услуги в місцевих касарнях в роботі. — Через пять днів
вже прийшла з Яворова нова команда до Грушова
в складі кількох старшин і перебрала від мене ключі
і весь майно касарняний і військовий враз з золотом,
яке зараз позмінювала, і до Яворова перенесла по часі, а тут
примістила нових людей і нових новобранців з інших
сторін. —

От і тут був перший зав'язок пізнішої славної Залізної Равської
бригади, яка витримала всі перипетії воєнні аж до кінця,
аж до цілковитого розвалу галицької української Армії і держа-
ви, та на кінці під командою генерала Кравса опинилася аж на Чехах.
Сім разів аж до 21. березня 1919 р. нападали польські легіоністи
з Любачева на Грушів і стілько ж разів ~~разів~~ розбиті вертали
лісами і полями назад до Любачева. Якийсь навіть на один день
забрали наші з Грушова Поляки, але мусіли кинути, бо
Ярослав щораз висилав Любачевові нові підмоги в польських легіо-
ністах. В тім часі нападів на Грушів легіоністів утік з ними
і Антін Твардієвський почтар з Грушова, котрий як показалося
опісля, все доносив до Любачева польським післанцем сином Шевця
Горським з Грушова потайки о всім що ділося в Грушові —
Ті часті напади легіоністів на Грушів — це були його роботи —
Тому то переведено у нього п. Твардієвського строгу ревізію, та знайдено
зброю, револьвери — відобрано йому зовсім почту і урядовання і він
зі страху перед заслуженою карою схоронився на касарні легіоністів і
з ними утік зовсім з Грушова —

Грушів за весь час української (5 місяців) влади тримався знаменито - ніколи не здався ворогові всі атаки і напади відбив побідно, бо мав у своєму складі добрих командантів як Корчак-Голобчинський, Сенина Клесь і Дотерна, але Самбір руські взяли галичани, а ворог опустили наші війська і посунулися на схід на нову оборонну лінію, кинули наші хоробрі вояки з болем серця село Грушів, щоб вже ніколи до нього не вернутися, але не з'удиво ще майно рухоме забрали зі собою і нічого не лишили ворогам і військам не позаду. -

В селі стало сумно, і пусто як по похоронах. Три дні не було ніякого війська, ніякої влади. В певнім часі десь початком грудня ~~за~~ я ~~зарази~~ захорував побідно на тиф плямистий, який занесли в село і парафію з давньої Австрії наші австрійські ще вояки з різних фронтів і пересилав стрільців борючи ся зі смертю - а заразився я підчас сповіди хорих масово по хатах парохіян, з яких кількадесять померло тоді - однак молодий організм витримав -

на саме Йордан, памятаю й люди свят вже в церкву не приходили
р касарнях — а легіоністи тоді напали з Любачева на касарні
у Грушеві — скористали з того, що наша залога пішла якраз
день перед тим на фронт Судово-Вишенський — хоч ще не
вийшла зі села — і тоді забрали богато худоби, безрог, курей
і добра селянам; де вже хотіли на лиш військо за сина —
лиши рубом вирвався і з рук і утік поміж хати, пола-
ми і лісами в сусіднє село зараз по водосвятю йордан-
ськім — Набравши всього добра повні фіри від селян
вернули легіоністи з загарбаним добром назад того
самого дня до Любачева — Мене не рушили, хоча да-
много питали, бо боялися тифозної зарази —
21. березня 1919 р. по трех днях як наше військо відпалося
на всхід раненько біля 8 години показалися несміло
перша патруля легіоністів, а відтак Кольонулька прий-
шов за нею цілий відділ до касарні — це були майже
всі з Ярославського повіту поляки-мазури, бо між нами
були і наші українські хлопці з західних околиць Яро-
славського повіту з під Порхника і сусідних сіл. —

місцева родом з Дворова

ними добре відбиватися, а навіть учителька б. Золя Кусенко з нареченим

свого життя носила нашим зовнякам цілі пачки набоїв серед

граду куль - що підтверджувало не двох наших відважних героїв. -

Вернусь ще 3 дні взад. 18 березня 1919 р. відбулася о Грушів посвідна битва - десь раненько біля 7 години рушили легіоністи з Любачева на Грушів - обсадили цвинтар наш за селом і з відтам зачали сипати і шрапнелями і машиновими крісами прямо на казарми і моє помешкання - я тоді яко реконвалесцент пустив пішкою враз з учителем місцевим п. Самогоном втікати полями до Яворова 21 км. по полудни добився я до панства Мерещаків, де їх синок найстарший [illegible] поїздний мешкав на станції і ходив до 1. кл. гімназійної - тут я пересидів 2 дні, бо скіра з підошов з обох ніг злізла мені, бо я був по тифі ще не зовсім здоровий і аж тепер 20. III вернув я назад пішки до дому. Тоді забрали мені легіоністи під мою неприсутність з хати білля не рано - овес для коней - але відтак нашим військом вернули назад до Любачева - аж тепер, як я згадав, як наші хоробрі п. хлопці кинули Грушів і на приказ вищої команди подались на вихід - 21. III. заняли без бою легіоністи Грушів - Від тоді зачали ся і для мене і для населення гіренькі часи - Зараз в полудне арештують мене, війта і

рабіна місцевого і під ескортою по двох уоружених жовнірів [illegible]
ведуть нас на Команду – зі стайні забрали мені ровер і шлівку.
Тут капітан легіоністів каже мені таке: „як до 24. години населення
місцеве не зложить зброї, я буду висіти". – А був це понеділок.
Я йому кажу, що це доручення може виконати зараз війт
і громадський поліціянт, а я аж в неділю по полудни приїхав
о 7ій вечором [illegible], бо я взагалі не знаю чи ~~хто~~ хто
з цивільного населення місцевого має зброю, я по хатах ходи-
ти не буду, бо то не мій обовязок, а за евентуальну зброю
населення я не відповідаю зовсім, бо це до мене не належить. –
На щастя поміж офіцерами був знакомий мені учитель Полак
з попередньої парафії, якого діти і жінку я часто ратував
в біді в харчах, як він був ще в австрійськім війську на війні
під час російської інвазії з весною 1915р. – Цей мене пізнав,
я йому тоді цю поміч свою нагадав, і тоді Командант пере-
просив мене, казав вернути шлівку, та пустив мене до дому. –
Цей відділ відійшов незадовго на фронт по відпочинку,
а по нім прийшов знаний відділ Абрагама зі Львова,

з ротмістром Криніцьким на довший відпочинок до Грушова і виїхали на лінію Львів-Судова Вишня, якої боронили, ще наші хоробрі відділи. Якийсь час і цей дався взнаки так населенню як і мені порядно. - Цей панок визначавсь з брутальности і звичайності навіть сімії рядом. Офіцери його казали собі носити нелітним синам-дітям ще тоді - чоботи визувати з ніг на дворі в городі касарнім де бавилися, - що я рішучо заборонив, як о тім довідався. -

Сам пан Криніцкі явився в мене в канцелярії і так сказав мені дослівно: „Mam zapiski i doniesienie, że ks. Zdrowski pobrał z kasy pułkowej 17.000 koron austryackich, zabrał majątek kasarniany i oddawał to Ukrainą. Co ks. na to?"

Я був досі і робота Ткачевського і Горецького - Ах кажу на це „сідайте собі пане комендант і скажіть мені, чи довго ви тут побудете в нас - а він на це: „Co pana to obchodzi", а я кажу знов, „ну як довше тут побудете, то мене я [illegible] перепросите - бо по перше я нічого не крав - а перебрав зовсім легально австрійське добро з рук австрійського тоді пана коменданта др. Kościński і передав своїй законній

українській владі – ось Вам на доказ білет др. Кисілечка
до мене з подякою, за дружелюбне обходження зі залогою австрій-
ською із ним – а Вас пане сотнику тут тоді не було – Пан
Кисілечко ще живе, прошу ся з ним скомунікувати і спитати
як то все було – а що його, як Ви образливо кажете, укров.,
то ним і хиба був би вже далеко на виході з українським
військом, а не лишав ся ~~тут~~ серед небезпек воєнних і серед
своїх парохіян тут у Грушові – на тілько я ще розсудний –
Зробіте закурити собі пане Комендант папіроса, як могу
не хочете, то свого і мене потрактуйте і кажіть о що Вам
ходить – бо так як Вам вільно було на своїй землі буду-
вати польську державу, так само і нам вільно було будувати
свою українську – ми до Вас не йшли так як Ви до
нас тут – Впрочім це війна, як Ви тут виграєте буде
і тут Польща, а як ні, то буде тут Україна, це вже
впрочім не моя лиш, а цілого українського народа,
отже тут моя вина ні [illegible], впрочім все в руках
Божих. В тракті розмови бачу на його грудях медаль

хоробрости - питаю за що і від кого - Це каже на те пан Криніцкі
„відзнака за obronę Lwowa, і від пана Brygadjera Czesława
Mączyńskiego - А я на те: дуже мені приємно чути, що мій
товариш шкільний так високо зайшов в армії, що аж від-
знаки хоробрости роздає - на те пан Криніцкі - „Co Bryga-
djer Mączyński to ks. Kolega - кажу на те, так пане Ротмістр
Чеслав Мончинскі - учителя народного син з Перемишля і м
Ярославе це мій шкільний гімназійний товариш
з Ярослава і ось Вам на матурочні таблю 8 і його
фотографія показуючи йому з стіни на те пан Криніцкий трохи
ся усміхнув і каже, а кс. і [illegible] і тоді і відзначу
Я на те „хиба священик не може бути дурним, бо не
міг би бути ним, як і Ви комендантом. По тій бесіді
знати чемно перепросив мене, подарував свої папіроси
і попросив о коні і віз на „фасес" на вечір, як казав-
ся полку позичив, але сказав, що за них особисто відпо-
відає і вірю, що по демобілізації з подякою верне. -
Але не раз, а кількадесять разів, май же щодня [illegible]

отісля коні і візок на фуру під Судову Вишню, як оказа-
лося ~~[illegible]~~ пізніше, так що мені візок майже зовсім понищив —
зей пан робітник зараз того самого дня по відїзді у мене
погнав молодим Горскіи, сином вище згаданого шевця,
його бувь в Любачеві уже вступив по польської "полевої"
жандармерії і о всіх польських легіоністах доручу-
вав, що діялося у Грушові. В ночі злапав старих дідь-
ків - 60- 70 літних, яких сини служили в українській
армії і подалися на вихід, і у півночі не касарні в
подвірю заарештувавши всіх, дав кожному по 25 нагаїв
к руці, „так Ukrainę." Добра на другий день як замітаю
подвір'я, о якому з плечем просили, нанесли тим арешто-
ваних до кухні, Мощенський пані Гофмістрової [illegible]
масла і курок, пан Криніцкі забрав і пустив всіх
дідьків до дому - українські курки, яйця і масло помогли.
В полудні задоволений приходить до мене пан Криніцкі
і каже „ale ks. ks. mocno wydoił Ukrainę
w Hruszowie." А я йому на те, „але ж пане комендант не

я, а Ви з усіхом · вчора в ночі будували чи помагали будува-
ти Україну - я тоб прошу ще кілька літ і тяжко було мені
старших дідків з невідомих - а ось наш сватом добрий
від Вас дістав за Україну в задок по 25 нагаїв, то ще
його зовсім звідомило і ~~[illegible]~~ кожний з них бу тепер не тільки
став свідомим українцем, але аж до смерти оповідав
своїм синам і внукам, що терпів за Україну. На цей
ніг горкий сарказм пан ~~[illegible]~~ Rottmister замовк і за-
думався — цей пан Криницький позвертав мені в велику
суботу фірманки, які приїхали по мене зі сел на свячене
~~пасок~~, так що я мусів з обідненим ще їздити до всіх до ночі
гобірних громадах своїми кіньми паски святити —
на сам Великдень казав своїм Rottmister'ам в церкві
під час Євангелія воскресного з вікон обстріляти
салютами стрільців на двір, при притворі - так
аж люди налякалися — це була своєрідна при-
ставальна великодна сальва — на другий день знова
на його приказ в'їхали [illegible] Rottmister враз з офіцерами-

зайхав під вхідові двері під церкву з вогневою сикавкою пожарною і підчас служби Божої "Воздвиження" облив водою від порога всіх присутних людей на богослуженню і мене при престолі, так що я мокрий до нитки ледви скінчив Службу, а народ наляканий з криком побіг до дому - це був так званий "обмивання/ рошмідження" як з глупоти хвалили, на мої нераз скарги на [їх] за пропаганду - офіцери опісля і пізніше щоб мене зробили і в Франції особливий і по всіх польських хатах, та ще казали собі за цей випадок дати його свячене- ний пан Криштофові, позабирав селянам що лиш мали коні і вперва на мою грозьбу, що буду скаржив до вищої команди польської в Перемишлі звернув. —

Він згинув опісля в битві під Самбором. —

По них в маю прийшов тишайший польський відділ з п. Мюллером на чолі на [довший] "спочинок" і цей так командант прислав до мене старшину свого десь в літі не пам'ятаю ~~ддд~~ вже докладно дати, який заявив мені, що цю ночі не тікати до вікна мого муши ся відозвати. —

Це було свого рода конфіскування. —

Ці на другий день пішов прямо до того пана Комаданта і питаю його, що
це значить і чи взагалі я маю ся класти спати? Сказав мені таке:
то тому, що большевики переломили фронт біля Терноп-
ля десь там в околиці, я спитався, що я маю робити з тим відда-
леним фронтом, із большевиками, та прошу о вияснення. А він же
ся, каже, що уряд своє зарядження „zreszta” ks. і так містечка [illegible]
[illegible] і так [illegible] ks. w ewidencji. Я з опісля довідався, що
то не большевики, а нова офензива ген. генерала Брекова так
нагнала страху пану комендантові аж у [illegible] і я [illegible]
відповісти – Польські війська добре узброєні і екві-
повані та зміцнені армією Галера, прогнали в міжчасі нашу
армію виснажену і майже безоружну, бо бракло їм амуніції
за Збруч і від тоді і мені [illegible] аж до зими [illegible]
бо прийшлося побідою – зате новий удар на самого св.
Миколая 19 грудня 1919р зарекрутував [illegible] зовсім [illegible]
[illegible] і під час торжественного Богослуження в церкві
заїхали офіцери зі жандармами [illegible] до
[illegible] [illegible] і [illegible] на мої [illegible]

не зарескувався забрати їх на глум. Досерва по Стефанії на мою
вечерничку бесіду, щоще своїх у мене застрелили поліція і
зобрали ся зі стадом. 22. грудня 1919 р. в самий празник Непо-
рочного Зачаття викинули мене зовсім з касарень до помешка-
ння і я пішов собі в сусідні селі Будашарі у невістки на хлі-
бі зимувати, восени [illegible] хату [illegible]) і з відтам ходив
на Богослуження до церкви, та [illegible] господарки
значною скотиною і стадом і зібрав і худобою у Грушові ве-
сідеві касарень бо ті на щастя не згоріли [illegible] само
[illegible] і [illegible] в 1915 р. 1920 рік я перебував з тифу
хорий на [illegible] влітку, а восени на червону [illegible],
а від 22 жовтня до кінця грудня на тифоповоротний.
По тифі зачав [illegible] хату, не дав ради, бо нарід
в наслідок воєнних реквізицій зубожів дуже. із весною
в 1921 р. з [illegible] і свинею, вдовець з Грамами [illegible]
[illegible] пішов [illegible] Грушів на [illegible] в горах
біля Сянока в [illegible] з о. Григорієм Мерти-
новичем і так [illegible] волі [illegible] на [illegible]

де по своїм скромним силам працюю знова над темними і
темними закарпатськими селянами, але працював при помочі з видатним
успіхом, за обох 15 літ мого тут душпастирювання, ані
сліду з кацапщини не зісталось. – Правда тут мене зараз на
другий рік в жовтні 1922 р. за оборону прав українсько-
го населення і за бойкот виборів до Сойму арештовано
в ночі з неділі на понеділок в ліжку, тут з жандармськими
конвоями відпроваджено до тюрми у Саноці і там враз
з другими священиками свідомими українцями в числі
14. просидів рівно місяць – до першої голодівки, кагари і горячки,
та лиш завдяки д-ра пана др. Залеського звільнили мене
з арешту на самого св. Михайла в листопаді – це мене не
зломило, я працював далі і з'єднав Колодні під ніг і
в недовзі станув мурований народний дім церковний
у Військовім – заснована читальня „Просвіти" в Загір'ї і
Військовім, тов. „Луг" в обох них – Кружок Сільського Госпо-
даря, при Кружок аматорський, хор, оркестру, предавше
все в тяжких боротьбі і на тих кінцях спинюють
роботу просвітну і організаційну, але є. –

до церкви справив новий в гуцульськім стилю іконостас, та
місці святого Йосафата - чесника - побудував нову плебанію,
відбудував спалену в 1926 р. в літі від грому стайню [illegible]-
[illegible], засадив двоморговий молодий сад - справив арти-
стичний образ Серця Христового до головного престола і образ
прозрачний кисти маляра Манастирського св. Йосафата
Відтак дорогий в празник найсолодшого Серця
Христового і хресну дорогу і інші гарні речі церковні. -
В парохії є 4. українські школи, бо [illegible]
через мою господарку церкви і священика [illegible]-
Вислав одного сільського хлопця до оо. Редемпто-
ристів у Львові, та три дівчата які кінчать з відзна-
ченням успішно середню школу заводову у СС.
Василіянок у Львові - бо і всю мою скромна праць,
бо старість на карку, бо маю вже вдовець від 1916 р вже
56 літ, і сил то тільки пережитих терпіннях нема. -
Вітцьке дня 14. січня 1936 р.
о. Петро Андрейчин парох. —

I

Ч. 43/39. [illegible]

Артимович

Перемишляни при У.С.С.

~~В цьому році наш нарід обходить 20-літній ювілей української збройної сили, ювілей української армії. Справді УСС організаційно повстають вже в 1913 році і УСС беруть участь активну в ювілейному здвизі, однаке У.С.С. як прав-диве військо чинно стали з днем заклику Пр. Головної Ради і Бойової Управи, бо в очні часи вимогами не стрільця аматора, але стрільця бойовика.~~ В Перемишлянах

до ~~цего часу~~ 1914 р. не було жадної легальної стрілецької організації, був лише невеликий тайний стрілецький гурток, який творили переважно ~~старші~~ гімназисти. ~~[illegible]~~ якщо не помиляюся, то до нього належало около 20 осіб під проводом Г. Т. ауск. ~~Павлишин~~, ~~Годзин Гн., Шкрепетко Семен, Тайтан М. Крутій Тесьво, Артимович Ч[illegible], семинаристка, Возян~~

На заклик Бойової Управи уконституувався в Перемишлянах Повітовий Комітет, до якого увійшли др. Загайкевич, пр. Алесь Левицкий, Ерема, о. Ко-марницький, проф. Демчук, проф. Загайкевич Іван і [illegible]. Цей Комітет взявся ревниво до праці. Видано відозви в місті

~~V. Від перемиського Комітету були в Корпусній [illegible] творення стрілецької
Команді Др. Ярема і Др. Іван Кевич (з проханням) Жадали від [illegible]
влада звільнила Др Іванкевича з армії а
приділила до Стрільців. Прийняв делегацію
шеф генерального штабу корпусу. Шеф штабу
принять це до відома і казав явитися на дру-
гий день. Коли делегація явилася другого
дня то цей самий генералштаблер заявив,
що Команда Корпусу прийняла до відома
творення стрілецької організації, а рівночасно
приділює Др. Іван Кевича до штабу
Lemberg [illegible] 10-[illegible] до Стрілецької управи.~~

і на перемиський округ, щоби так молодь, як і старші, що не підлягали австрійському мобілізаційному наказові, зголошувались в ряди У.С.С. Зорганізовано кухню і приміщення для ~~зголошуючихся~~ добровольців, що зголошувались, Наладнано фінансовий апарат. Часто військовими справами на припоручення Б. Управи займав ся Др. Загайкевич як старшина австрійської армії. Вже в перших днях зачали зголошуватись добровольці, які рекрутувались переважно зі старших гімназистів і абсольвентів. ~~Вербункова~~ Поборова Комісія (Чирка, Демчук, о. Комарницький і проф. Загайкевич) старалася кождого докладно переглянути і признати його здібним до стрілецької служби і тільки тоді вписувала в реєстр, тому що при повороті дуже часто завертала зголошуючихся домів і не пропускала нікого з за браку молодечого віку чи інших хиб.

Перші вправи проводились у гімназійному [illegible], бо там з самого початку була касарня. Вправи велися хаотично і доривочно, бо не було інструкторів. Однаке

коли ~~згололошених~~ число тих, що зголошувалися збільшилось, касарню перенесено до школи Шашкевича, а вправи проваджено на гімназійному подвір'ю. Вправи велися ~~через~~ цілий день. Проводив ними др. Загайкевич, а в його відсутності пп. Жовнір і ще двох підстаршин запасників. Можна признати, що перша сотня ~~впротягу~~ за час двох тижнів досить добре познайомилася з військовими вправами, ~~цебто~~ ~~пізніше~~ спочатку, ~~й~~ вправами, полевими вправами і вистрілянню, очевидно з старого кріса Верндля, бо новіших крісів було у нас лише два.

Наука ця приходила нам легко, бо до першої сотні належали переважно гімназисти, матуристи, які знали ці вправи ще з гімназії. Робітників і селян, яких за ледво бучно кілька нараховують, ми скоро привчили. Нам немов на похвалу викрикував пор. Жовнір, що якби він не був ~~вже~~ старшим ~~він~~ то пішов би з нами на війну і він показав би з нами такі чудеса, як жадне австрійське військо. Також саму похвалу дав нам на інспекції сотник Львівського куреня [Михайло?] Ярич, а ми знали, що він був доволі вимагаючим. Пишно нас це, що нас можуть бути стрільці, і ми почали гордитися, що ми чехи!

на черзі до першої перемиської сотні, тоді вже зачала творитися друга сотня, бо був приїхав впісля з Перемишля цілий вагон.

Неприємно нас минуло те, що ми не мали одностроїв, а виправлялись в цивільному, в тому прийшли. Наш комітет бажав нам ці однострої справити, і вже створив посилав до Львова по вказівки, як мали ці однострої виглядати, але звідтам нічого не приходило, тому ця справа, що зволікалась, тим більше, що на це не було відповідних фондів і майстерні. Вечорами кожного дня вели ми балачки про наше положення, та якими військом ми мали би бути. Одначе цю справу ми скоро собі усвідомили, що ми в першій мірі українське військо і перша ціль його є битися за Україну. По балачках співали. Хор був гарний, бо був між нами гарний тенор (Вашинець) (Весфан), який тенор в театрі опери на Україні, був сильний баритон Трешневський і бас Паславський, якого доля загнала аж на Зелений Клин, де він і досі живе, ~~ідеш до~~

~~нам участь~~. Можна сміло твердити, що перемиська сотня дала початок до творення стрілецьких хорів, які опісля в стрілецьких піснях розвивали свободолюбні ідею. Так проминуло скоро кілька тижнів. З воєнного положення, в якому находився наш нарід, надіялися зачали змучатися і мадяри і австріяки на цей і сусіди - не богато ми здавали собі справи. Сотня хотіла як найскорше вирватися з Перемишля і прилучитися до стрілецької громади у Львові; бо сподівалася, що у Львові стрілецька організація вже ~~оформлена~~ зброєна як слід і вже мовляв своє завдання. Аж одного дня о 10 год. перед пол. надійшов к. др. Залатієвич разом з кількома членами комітету. Відобрав звіт від сотні а відтак в коротких словах пригадав, що сотню чекає тяжке завдання, завдання українського стрільця визволити Україну. За хвилину сотня зложить присягу, хто хоче може ще виступити з рядів. Ніхто з нас не виступив, одначе ми мовчки слова ці вислухали на сотню велике враження і якась тривога обгорнула всіх, а не

ця трівога радісна. Сотня зложила присягу, але присягу не австрійську, тільки таку, що як українське військо буде служити в першій мірі Україні, і буде слухати тільки своїх командантів, і на їх приказ не завагаєся віддати своє життя за Україну. Точного змісту цієї присяги не пам'ятаю, одначе зміст її був далекий від тої присяги, яку зложили стрільці кільканадцять днів пізніше в Стрию. Всі стрільці були горді, що вони як перші мали щастя стати дійсними українськими стрільцями. [Того дня комендант іменував 8 вістунів, 4 десятників і двох старших десятників. Карність в сотні від тоді ще більше зросла. Здається заки військові старшини і підстаршини не мали стільки мороки, клопоту і поміху як наші новоприділені підстаршини.] Кілька днів пізніше наша сотня 160 від'їхала до Львова. Прощало сотню тисячне зібране громадянство. Коротким словами попрощав нас Д. Загайкевич, який мучив ся в перемиській організації стрілецтва

V. - Друга сотня мала рушати до кінноманев-
рів. Коли др. Ігнатович розпустив в Команду
поруч ~~[illegible] цеї сотні~~, то Шерштабу не позволить
війську виїхати, а не перейдіть до Кинди місто.
а ~~як би др. Ігнатович~~ що не послухав ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~, II. сотня таки не виїха-
ла з Перемишля, бо небезпеки загрожували
місто. Деякі з гімназистів вступили до австр.
армії, а інші були з побитими ніг, бо мо
вертали додому.

з ним мирились, а до помочі проф. Яненкевича, Чмоли, Гринечка і Кравця, Михайла. Прощали нас рідні, плакали пані, плакали дівчата і нам сльози блищали в очах зі зворушення, але щоби не дати цього пізнати, ми затягнули пісню і з піснею відїхали в надії, що у Львові ми найдемо дійсне стрілецьке військо. Перемиське громадянство виявило доволі прихильності і симпатії для стрільців як з самого початку повставання їх так і в дальших роках. Найкращий приклад того, що на весіллі збірки всі радо відгукувалися, ~~а також~~ коз. [табличка]

Приїхали до Львова і доволі розчарувалися, коли замість ~~місць~~ ~~карних~~ уладжених зорганізованих ~~стрілецьких~~ стрілецьких сотень і куренів ми застали незорганізовані юрби ~~гурти~~ ~~двох~~ молоді. Панувало там замішання. Відразу відчувалось, що не доставало одиниць, обізнаних добре з військовою організацією. Не бачили ми жадних старшин, крім сот. Вітовського, Коника і Ярославського. Вітовський був командантом одного куреня і цей курінь ще найкраще

7

предназначався. На на другий день віїхали до Стрия, бо Перемишль і Стрий мали творити один полк. У Стрию застала наша сотня такий самий стан як у Львові. Показало ся, що наша сотня була ще найкраще зорганізована і найбільше здисциплінована, і коли ми переводили вправи, то всі нам приглядалися і не могли зрозуміти, що ми за так короткий час могли навчитися вправ. Цього самого дня приїхала добре впорядкована сотня з Дрогобича. З старшин був тоді лише отаман Шухевич, вславленого отамана кому относ[?] Він приглядався всім відділам і уважно слухав питання, які би усі в[?] привести до свідомого випадку, Тож тому всю студентську тоді не можна було і думати. Отаман Шухевич Вже другої днини він зачав творити сотні. До перемиської сотні долучено стрільців з Ярославщини (13), Станіславщини (11) і частину зі Стрия. Отаман Шухевич бачив, що Перемишляки доволі обізнані зі стрілецькими вправами і впорядком, тому він призначував багатьох з перемиських як підстаршин і інструкто-

рів до інших судень. За кілька днів надбігали всі частини зі Львова. Народу було богато і щоби з них великої маси створити бойові частини, треба було мати кількадесять активних старшин, а ще більше підстаршин; тимчасом старшин було заледви кілька, а підстаршин майже жадних. Нашому Командантові не ставало би сили опанувати відразу так велике число, ще й незорганізованих цивілів. Тимчасом Комендант УСС. Отр. Галущинський, як він це у своїх споминах згадує, до цеї організації не надававсь. Не було у нього ані військового духа ані змислу старшинського. Ця його безрадність зле ділала на інших. Старшини прийдішні з інших полків до УСС не знали, які відзнаки мають носити. З початку носили відзнаки стрілецькі, але коли побачили, що Комендант Галущинський, який мав бути взором їм навіть дистинкцій носив відзнаки австрійські, а наших ні не мав носити відзнак стрілецького

полковника, то відповідно старшини приділені з австрійської армії собі зачали носити свої відзнаки [австрійські старшини] лейтенанта чи фенриха. Причина От. Галущинського, що влада австрійська не признавала того як команданта УСС а лише як австрійського хорунжого. Тимчасово Пілсудський наказав ~~св~~ польським старшинам носити відзнаки польські, і австрійська команда числилася з ним як з генералом.

З приходом частини зі Львова до Стрия, зачалася тут реформа. Вийшов приказ, що стрільці, ~~що~~ які могуть відійти від УСС, ~~а~~ можуть це зробити зараз, бо при стрільцях може лишитися лише дві тисячі. На той приказ зголосилося до відходу домів дуже за мало; ~~бо неможна~~ [не тоті] Ніхто вертатися домів, бо вже їх оселі були заняті москалями. ~~Ко~~ Тоді От. Галущинський ходив від сотні до сотні і сам призначував, хто має відійти, а хто ставив опір, то [illegible] і мабуть потягнув — як це сам згадує Г. Левицький в споминах.

18

Деякі перемишляки бачучи це самі зголосили ся до новоприбулих, відпочатку їх було мало. А взагалі нікого з перемишлян ~~нове~~ от. Галущинський не звільнив з них.

Вечором 3. вересня на площі вправ за Сяном, стрільці мусіли зложити присягу на вірність Австрії. Присягу переводив о. Жираківський. 4 вересня відїхали на Закарпаття до Гронди. Сотня наша мешкала в вірі... Належала вона до куреня др. Шухевича. З початку був командантом сотні Білоуський, а пізніше сотник Коссак Іван. Вправи тут зачали ся вести систематично. Бракувало одностроїв і крісів. На вправи ходили ми в цивіль-них ~~убраннях~~ одягах, що вкоротці подерлись і тому з нас повстала сатирична пісня: „Машерують добровольці через Межигереби, чи то військо, чи то банда, ніхто не розбере." Навіть дві перші сотні Дідуш-ка і Семенюка відійшли в поле в цивільному ~~убранню~~ і допера близько бойової лінії в Мукачеві діста-ли старі мадярські мундури і кріси. За яких півтора

тижень прийшли для всіх стрільців мундури
і кріси старі Верндлі. Стрільці прибрались і відра-
зу одержали вигляд дійсних ~~стрільців~~ вояків ~~яка~~ Представля-
ли ся доволі гарно, бо це ж були молоді і жвавісінькі
хлопці. Тому не диво, що як цілі військах гарцювали
здобували серця всіх. Відтак був приказ поділити
всі роти на двайцятки. Деякі відійшли сейчас вно-
ре, а деякі чекали дальших приказів. Нашу
сотню поділено рівно на двайцятки, які мали
перебратись через ворожі лінії і йти рівним тереном в напрямі
Перемишля. До цього не дійшло, бо за кілька днів
сотні, що вже були в дорозі, пішли під проводом
отам. Коссака бойовим порядком в околиці Чайкови,
бо російське військо в околиці Болехова розбило австрій-
ців і мадярів, які в найбільшому непаді утікали.
Стрілецька братія маючи ~~ст~~ старі кріси виміню-
вали від утікаючої мадярської ляндштурми за конса-
ерви і хліб свої кріси на нові, так що по двох днях

Всі стрільці мали на собі кріси Манлікера. До Львова стрільці москалів не пустили, але відперли на Воловець.

Зачинається австрійський наступ, в якому беруть участь стрільці, часть сотень під проводом отамана Коссака, а друга часть під проводом отамана Шухевича. Перемішались розділені, одна часть була в сотні Коссака Ів., а друга часть в сотні Дідовського. Стрільці беруть участь в битвах на Бескиді, під Сколем, Бориславом, здобувають Дрогобич, а часть підходить під Стрий. Відтак іде відступ австрійської армії. Стрільці борються за кожде село і кожду гору. До більшої битви приходить на горі Ключ біля Славська. Цю гору здобула сотня Коссака. Розбивають більші сили москалів, але сама сотня має великі втрати, бо чимало стрільців між ними перемишлянин Васкомит Іван гімн. учень 7 і учитель з Ярослава Назаревич. 15 стрільців ранено, між ними двох командантів чет.

Відтак ідуть бої за Бескиди через цілу зиму в Карпатах, а відтак бої на Татарові, Плішці

а ~~відтак~~ бої на Маківці. І в цих боях живу участь брали перемишляки і в сотні Кесслера і Біловського, і [illegible] з них навіть відзначено, а [illegible] зажено. Наступна офензива в р. 1915. Стрільці з бравурою ідуть вперед, а куди стрільці переходять, то населення радісно вітає їх, як своє рідне військо. Приходять ~~Настали~~ бої під Болеховом, Дністром, а відтак Стрипою. Перемишляків чимало зменшене, одні в бою, другі ранені а декотрі ~~[illegible]~~ попадали в полон, бо це були фронтовики, ~~[illegible] в цих відділах.~~ Через цілий 1915 р. з перемишляків майже ніхто ~~не~~ прийшов уже до стрільців, хоча громадянство перемиське в тих часах багато симпатії виявляло для стрілецтва і не один дарунок прийшов в окопи ~~від~~ з Перемишля. Того ~~[illegible]~~ отаманами стрільців п. Цісанавське я також п. Куноцині, ~~як навіть уладили~~ ~~[illegible]~~ навіть ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ В 1916, 17 і 18 роках, з перемишляків

Бо всі УСС [illegible] до того [illegible] [illegible] в УГА
[illegible]
і [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] і [illegible] [illegible]
Але [illegible] і [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

узвуч зачинають напливати до УСС, [добровольці] так що сміло можна ствердити, що Перемищина по Гуцульщині і Богатинщині дала ~~дала~~ найбільше своїх синів укр. С. Стрільцям, які гідно вели себе не лише за австрійських часів, але також і в часі визвольних змагань в укр. Галицькій Армії. Майже всі добули старшинський степень, а стрільці з селян і робітників найвищі підстаршинський степень. На ~~45~~ 45 стрільців з сотні, яка перша в 1914 вийшла з Перемищини, яких назвиська памятаюся, було 4 селян, 2 ремісники, 3 торг. помічники, 1 урядовець Каси хорих, 1 проф. гімн., 1 суд. прав., а 33 абітурієнти або гімназисти з вищих клясс. З цих абітурієнтів 16 упало, 1 помер, 1 находиться в Манджурії а 5 на Великій Україні. Всі стрільці були ранені, деякі по кілька разів. ~~Деякі з них тепер донині находяться без жодних засобів до життя~~. 5 стрільців особливо відзначилися, а це пор. Верхомин, [з медики, четар] Петрович з Коровниці, Андрух Іван сот. УСС., а з підстаршин Скарбінко Іван медик і Масляник Іван старш. з Н. Тозару.

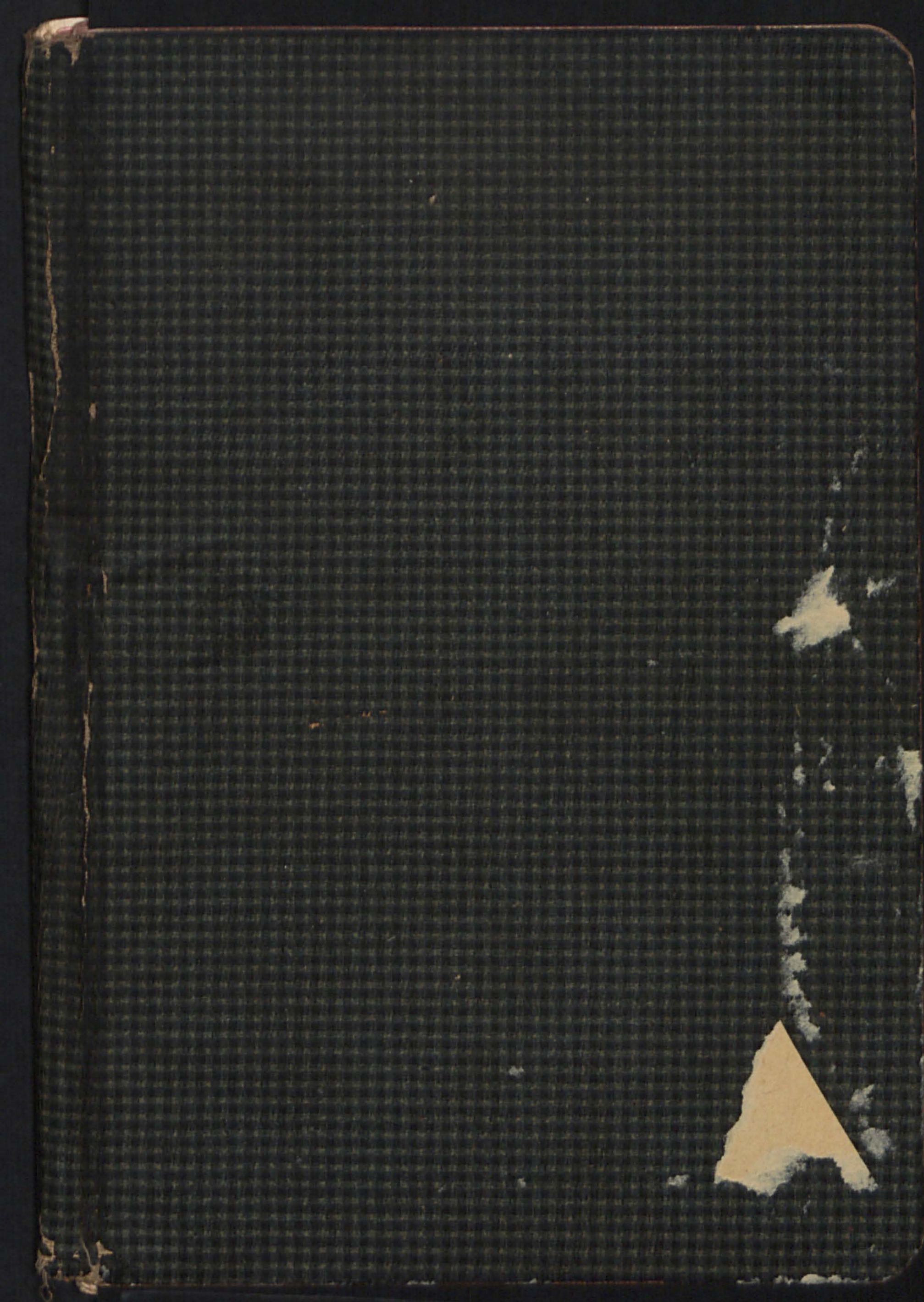
15

Ді богатьох битвах брали стрільці участь, ко-
го дише за австрійських часів чи за наших
визвольних змагань. Були не звичайно тяжкі
бої, прикрі вівки, але і гарні ясні дні, ~~=~~
коли рідна армія мала світлі побіди, одначе
для багатьох Усусів аж на мене [illegible]-
ними остануть бої на Маківці, які вписали
ся святими стрічками на листках стрі-
лецької історії. Маленьким наше стрі-
лецтво, та дуже осторожно і знанням воєнної
штуки змагалося з далеко сильнішим ворогом
і розбивало його в цілих протинаступах на пред.
Не помагав нічого ворогові барабанний
огонь його гармат, стрільці бездоганно тримали
ся позицій, а вісім раз де москалі прорвали
~~ся при~~ [illegible] наших полків австрійська
стрільці кількома контратаками проти наступа-
ми здобували утрачені місця, бо стрільці

не хотіли віддавати землі ворогови, а йшли з запалом і розмахом як шумлива буря, якій ніщо не могло опертися. Не є це самохвальба але є це ствердження ворога наскрізь чесного до стрілецтва австрійського генерала Фляйшмана, який по боях на Маківці який в циркулярі сказав це: Укр. Січові Стрільці повні гордости можете поглядати на Ваші геройські подвиги, кождий мусить гордитися приналежністю до Вашого стрілецького Корпусу, маючи право вважати себе витривалим вітязем.

Понурі та сумні стоять Карпати, а між ними гора Маківка. Смерекові ліси шумлять журно, темний бір тихо постогнує виє і ридає. Чому журно? Бо сьогодні болючий гіркий спогад розлігся довкола. (~~[illegible]~~) Двадцять років минає як на цій горі в смертельних змаганнях боролися життя і смерть, правда і неправда,

самопосвяти і насильства, волі і неволі.
Кожда п'ядь землі на Львівщині полита молодою
кров'ю синів України. Немає маленького кусни-
ка де не було би одинісенької могили. Тепер там
понуро і сумно на Львівщині, а в липні 1941 р.,
вона здригала і тряслася, на ній кипіло пекло.
Летіли люди на людей, вбивали себе, шаліли
криками. Сьогодні тільки сум і вічний
спокій. Стоять нем невисокі хрести, а під ними
могили, малі земні, темні від моху і де не
де покриті барвінком. Не вільно тепер нам навіть
Богу помолитися, одначе прийде час, коли весь
народ схилить свої голови над тими
геройськими могилами. Запанує правда і воля.
Час той недалекий. Герої, вірні сини України,
що спочивають вічним сном у цих могилах вказали
~~нам~~ шлях і цим шляхом попрямують нащадки
до здійснення наших мрій.



Дневник з 1909 року
списав Володимир
Морачевський.

Спомини про ту подорож подав Володимир Гнатюк в Ділі в серпні або ~~[illegible]~~ вересні 1909 року.

Враження з подорожи
відбутої в серпни 1904 р.
з тов. [redacted] і Бабаком
Володимиром.

Історія Русинів в Угорщині.

2

Перші Русини, що прийшли разом з Мадярами в давну Панонію а також ті, що прийшли до Угорщини з часів королів угорських Андрія II, Бели IV, і Володислава IV. в роках (1205–1290 р.) зовсім винародовилися серед Мадярів, що окружали їх зі всіх сторін.

Предками нинішних Русинів, що замешкують півн.-східну часть Угорщини, суть Русини, котрі прийшли в 1339 р. з литовско-руським князем Федором Корятовичем з Поділля, а окрім этих також виходці з Галицькой–

Руси. Сей князь утікаючи перед великим князем литовским Ольгердом, був дружно принятий разом з 40.000 Русинів королем угорським Карлом I. Робертом, котрий наділив його великими просторами на похилостях у підніжа Карпат.
Тепер Русини займають досить довгу, але вузку простороњ півн. східної части Угорщини. Замешкують вісі комітати: Ужварский, Березький, Угочанський, Мармарошский, Земплинский, Сарошський і Спишский. Мешкают ще в инших комітатах, але в далекій меньшости.

Угорські Русини ділять ся на Верховинців, мешкають в гірській сторони, що притикає безпосередно до Галичини і обіймає в собі Комітати Мармароский, Березький і Унгварський; Долинян, займають більше рівні місцевости згадании щойно Комітатів а також Сатмарський, Угочанський і Саболчанський; Крайняків, живучих в Земпліньскім, в Сароськім і в Абауйварськім Комітаті і Спишаків, що мешкають в Спишскім Комітаті та становлять перехід до словацького племени. —

31. липня. 1909. 4

З дому виїхав я о 8 год рано
з п. Броняївского до Устиянов.
Небо було вкрите хмарами
тому можна було сподівати
ся дощу, котрий почав пада-
ти вже в Райскім а перестав
аж в Телешници. О 2-гій года-
ні були ми вже в Устияновій
та чекали на потяг дві години.
О 4-тій всіли ми на желізницю і
заїхали щасливо до Самбора. Ту
попрощав ся я з п. Броняївским
та пішов до міста на купно
та на нічліг. Сходив всї склепи
та нігде не міг дістати
„Вйскзака". В Самборі мало вид-
но руськости та різко почуть

руське слово. По склепах на
мої руські питаня відповідают
по польськи або дуже лихо
по руськи. Зовсїм інакше чим
пр. у Львові або Перемишли.
Видно що то мазурска міс-
то, де мазури по свому не гово-
рять, лише по польськи та
то по склепах, чи по реставрациях.

1. VIII.

Рано встав я о 2-ій год. Скоро
зібрав ся та пішов на стацию.
До Стрия приїхав о 5 год. Ту
стрінув ся я з тов. Бобиком.
Оба пооглядалисмо місто та ріку
Стрий, котра примітивно вигля-
дає з теперішним уреґульованєм.

Були-сьмо також в Народнім домі
та на вправах Соколів. О 1-шій
годині поїхали ми до Сколього, де
ми прибули о 2-гій годині. Село
та місто Сколє ве положене на
досить розлогій рівнині, окруже-
ній зі всіх сторін чудовими остро-
кінчастими горами, засмереко-
вими лісами. Має около 10.000
мешканців. Ми вступили до о. Мо-
сори, де ми і ночували. Ту познако-
мив ся з кн. др. Кузелею. В вечер були ми
на представленю тутешних
Січовиків. Грали штуку „Перехитрили"
як на початкуючих досить добре, ли-
ше співи випали [illegible].
Саля досить простора, була цілком
повна гостий.

2. понеділок. VIII.

Ми встали о 8-мій годині, добре покріплені твердим сном. По сніданку пішли ми до поблизького села Камінки на прохід. Дорога спочатку іде понад Опір оміж смерековими лісами понад малу але дику гірську річку, що з шумом спадає по камі=ню в долину. Гарно виглядали також камяні береги понад рікою. До Сколього назад вернули ми на сам обід.

По обіді скупали ми ся в Опорі а потім пішли на станцію і поїхали до Славска. Околиці чудові. Гори знимають ся щораз вище та окружають

чудові долини засіяні селами. 6
В Славську ми вийшли тай пробули
ся сейчас швидким кроком в даль-
шу дорогу, щоби зайти на вечір
до села Рожанки до о. Шуляк. Та
однак ~~се~~ нам не удало ся, тай
ми мусіли ночувати серед лісів
на полонині. На ніч принняв
нас до своєї Колиби газда зі Слав-
ська, що косив на полонинах.
Ще перед тим вступили ми до
одного старого газди на квасне
молоко. Він мешкав, сам одино-
кий в своїй хатині серед гір
та лісів. Нам оповідав може
зо дві години як він служив при
війську як був у битвах в 59 і 66 р.
та много иншого.

В колибі спало ся нам зовсім не добре, бо було дуже холодно, хоть цілу ніч горів огонь.

3. вівторок VIII. 904.

Вставали невиспані та дуже змучені, скоро збирали ся та рушали в дальшу дорогу.

По дорозі до Рожанки, вступили ми на одну гору до „Писаної Керниці". В керниці, положена майже на вершку гори а вода витікає спід нудово установлених каменів. Вода в керниці дуже студена і здорова. В камені повно підписів, між ними також Николая Устияновича галицьких-

ми буквами. Ми також
підписали ся на камінях,
Звідси пішли дальше все
в долину та зайшли до села
Розналки до о. Шуляк.
Священник ще молодий. Нас
приняли гостинно, тут
в священника перебував
також його товариш шкіль-
ний, скінчений фільософ замо-
ло, се дуже дивна людина, з фа-
ху натураліст, специяліст
в комахах. Дуже приємний,
огиджений та дивак. Оженив
ся ще на першім році фільо-
софії з бідною дівчиною та
тепер біду у Львові – дивна
людина.

У о. Шиша ми обідали, підвечірkували та вечеряли. При тім пили дуже богато квасного молока.

4. середа VIII.

Встали-сьмо о 8 год. По другім сніданю пішли ми в дальшу дорогу. З нами разом пішло двох ґаздів з Рожанки, що мають свої хати в полонинах, Гаврилів і Швед. Послідний розповідав нам історий про ліси, гори та дикі звірі в лісах, особливо про медведів. Ми йшли самими полонинами. Ніґде не видно засіяного поля, лише трави і то дуже малі та сухі.

Около 4год. булисьмо вже в Сенечові. Село положене дуже високо около 900 м. понад поверхню моря. Збіжжя всюди ще зелене. Ми вступили до о. Охримовича. Родина дуже численна та симпатична. Нас приняли дуже гостинно. В вечір грялисьмо в тарока.

5. четвер VIII.

Рано ходилисьмо до побливької річки Мізунки купатися. Того дня ми пересиділи в Сенечові, то в городі або в помешканню та грали тарока. Ночувалисьмо також в Сенечові.

6. VIII. п'ятниця.

По сніданку ми рушили в дальшу дорогу. Нас відпровадjував Охримович та тов. Мочора, котрий ішов з нами ще зі Сколього. За границею вже на угорськім боці ми попращали ся з тов. Охримовичом і тов. Мочорою та пішли оба далі, бо тов. Жаблюка, котрий мав з нами подорожувати по Угорщині не приїхав. Перше село угорське положене вже далеко нижче від Сянчова, хотяй верешки гір не суть нижші.

тому гори здаються
височими та величавими.
(По дорозі з Сенечова на угор=
щину ішли ми через на=
рожізльке поле, котре нази=
вають „єклзбік". Там мали
поляки підчас повстаня
зловити через зраду сенечів=
ського війта митрополита
Ангеловича в 48 р. підчас поль=
ського повстаня. - Кінька
літ тому викопав на тім
місці о. Охримович скринку
зі старими срібними
грішми.)
Около 11½ години були ми вже
в угорськім селі Торунь.

Село положене далеко нижче від Сеничова, а окружене гудовими горами смерековими. Ми вступили до отця Медвецкого. Нас приняли сердечно-гостинно. О. Медвецкий, чоловік понад 50 літ, має двох синів, один священик, другий теолог. Ми розмовляли з ними про Галичину та Угорщину, про Січинського і т. д. Погляд у них, що Русинам в Угорщині не діє ся жадна кривда та остро виступали проти пропагаторів приміром словацьких (Глинка), але при тім всім можна було пізнати,

що соромлять ся свого ремеслатства та що низше ставлять себе від нас.

По обіді посиділи ми ще годинку а відтак рушили в дальшу дорогу.

Ми йшли добрим гостинцем понад малу прескову річку. По дорозі здибали само кілька жерел квасної води. Коло 6. год. були ми в Майдані у о. Грабара. Родинно як було видно відразу аристократична. Нас приняли нерадо. Тому ми хотяй було вже пізно рушили зараз по підвечірку пішли дальше. На вечер були ми в малім сільци перед

Воловим /Ökörmező/. Ту ніхто не хотів нас приняти на ніч. Усі боялися приймати галичан. А се тому, що потім особна класа поліцаїв /жандарі/ таких людий, що в своїх хатах переночовують чужинців дуже переслідують.
На своє щастє стрінули ми угорського фінанса, що вертав з границі і з ним, хотяй було вже цілком темно зайшли до Волового /Ökörmező/ Ту переночували ми в гостинници.
7. субота VIII.
Рано пішли ми в напрямі до Синевира. Було дуже

парно, тому ми їхали пово=
ли то часто спочивали.
Около першої години були
ми вже в Синевір[і]. Село в влас=
тиво називає ся по руськи
Синевера Синевір. Положене
в кітлині між високими
чудовими полонинами
вкритими дол[и] густими
смерековими лісами. Околи=
ця чудова.
Ми зайшли до о. Балабана,
котрий, коли ми єму пред=
ставили ся приняв нас
дуже гостинно. Вже с
початку можна було пі[з]=
нати, що більше свідомий
чоловік, як други угорські

священика. У него перебу=
вали вже давнійше в етногра=
фічних цілях: Грушівський,
Гнатюк та Роздольський, а він
сам був на ювилею Франка
в 96 р. у Львові, а звідтам їздив
з Франком по Україні. У Льв=
ові перебував довший час,
щоби розглянути руські
економічні інституції
як: Народна Торговля і пр.
та щоби їх принцепти=
ти на Угорській Руси.
Та однак се йому не вдало
ся а він сам розчаровав ся
а як вернув в Угорщину,
то був цілий місяць

під поліцийним доглядом.
Однак видно, що він високо
цїнить нас Галичан та
жалує, що в Угорщинї нема
сили поставити Русинів на
ноги. Так в бесїдї видно, що
в нїм бє руське серце.
Разом довго говорилисьмо
в який спосіб найскорше
можнаби піднести угорську
Русь. Він згодив ся з нами,
що найлїпше булоби, щоби
угро-руські священики
посилали свої дїти до
руських шкіл в Галичинї;
Особливо до того надають ся
найлїпше дївчата. Якби

так приміром кількох або
кільканайцять священи-
ків післало свої доньї на н.
до руського лицея в Перемиш-
лі, що потім мали би мно-
гую року по кілька вибо-
рних женщин в Угорщині.
А жінка в розвою народів має
завсігди велике значіне, бо
она може виховати в націо-
нальнім дусі будуче поколїня.
З Сингер вислали ми кіль-
конайцять карток, між
иньшими також до Франка,
Грушевського, Гнатюка, Шухе-
вича та Роздольского, з о. Гала-
баном говорили ми довго про

нашї інституцій так про-
вінцні як єксклюзивні а він обіцяв
нам ще раз приїхати до Льво-
ва разом з цілою родиною.

8. недїля. VIII.

Рано поїхали ми з о. Балаба-
ном до філїяльного села Поля-
ни на Службу Божу, щоби огля-
нути народні строї. Дорога
веде між високими горами по-
над ріку, в котру вливають
ся біла і чорна річка. Тут
знимає ся висока гора Камін-
ка, що доходить до 1600 т. понад
поверх моря. З тої гори на весну
котять ся лавіни та загачують
собою річку.

За годину були ми вже коло
церкви, де вже чекав нарід.
Убори у женщин чудові.
Сорочки вишивані аж по лік-
ті в двоякий спосіб: або виши-
ті цілі рукави по локоть по
більшій части лише одною
червоною волічкою, або вишиті
лише на ліктях на 8 ст. ши-
роко а від ліктя до рамени
лише пасками або малими
кружками. Лиця у жінок
мізерні та жовті, але чарні
волосє цілком чорне, котре
зачісують в той спосіб, що
сплітають в коси а потім
закручують сецесийно. У декотрих

дівчата видно в волоссю на
скранях повплітані штуч-
ні цьвіти. На голові мають
чорні хустки. На плечах
носять лейбики або звичайні
сукняні білі, обшиті синою
тасьмою, або чорні червоні
повишивані та понабивані
жовтими бляшками. Запас-
ки різнобарвні або чорні.
У мущин ноша цілком
поєдинча. Чорний капелюх,
білий сірак зі синими об-
шивками та широкі ша-
равари, або вузкі нагавиці.
Так мущина як жінка
носять на ногах ходаки.

Мармарошский Комітат ду-
же густо засілений жидами,
що прийшли з Галичини.
Жиди в нім творят пяту
часть усіх мешканців. В деко-
рих селах то всі хати при
дорозі, або гостинци засілі
жидами а хлопські хати ли-
шили ся лиш по верхах та
горах. Тому мадярске пра-
вительство видало проти
них дуже строгі закони.

Що до шкіл, то суть дво-
які: Аломські (державні), в кот-
рих від 1 року до 4-того учат
лиш по мадярськи а по
руськи учать в 5, 6 році і

то мнш читати і писати.
В церковних школах учать
від першого року по руськи
і по мадярськи.
Того вечера ми дуже богато
говорили зо о. Балабаном про
способи відродження угорських
Русинів. Після думки о. Бала=
бана Русини можуть за яких
50 літ цілком зденаціонолі=
зоватися, бо за яких 10 літ
будуть всюди державні шко=
ли в которих будуть учити
лиш по мадярськи. Щоби
сему запобічи ми урадили
що одинокою способою
збереження Русинів від загла=

ди булаби часописи видавані
руською мовою, але мадяр=
ськими буквами. Булоби
також добре, щоби інтелі=
генція угорська посилала
свої діти до особливо довча=
та до галицьких шкіл.

9. понеділок. VIII.

О 9-тій годині поїхали ми
з судією Пацьковичем далі
до Колочави. Ту вступили
ми до попа Вашовчика, чоловік
високого росту коло 45 літ.
З ним говорили ми много
політичних справ. Він як
і всі майже угорські інте=
лігенти в одній особі добрий
Мадяр і добрий Русин.

Для нього зрозуміле але
для нас ні. Мадярами уважають
себе через те, що жия в угор-
ській державі, а Русином лише
через віру. Коли ми питали
ся чи можуть Русини цілко-
ком змадяризовати ся то
казав, що ніколи в світі.
Бо нашому верховинцеві
своя рідна мова дорога серцю
та хотяй Мадяри старають
ся всіми способами научити
Верховинців говорити по
мадярськи, то они таки
хотяй й научать ся між
собою говорять по руськи.
З галицькими та російськими

Русинами він не почував ся до жадної спільности. Хотай ми клали Поляків за примір, що можна почувати себе одним народом хоч і розділеним границями між кілька держав, то сего він не розумів та казав що того не можна примінювати до Русинів. -

Мадяри дуже добрі політики. Через кілька сот літ они постепенно так вплинули на Русинів, що тії почувають себе Мадярами та уважають ся за патріотів мадярських.

По обіді поїхали ми до сусі-

ного села Лази оглядати цер-
ков. По дорозі видно було кіль-
ка корчми, а в них повно
селян-верховинців. Цей день
той був у них святочний.
Свято Палія. Після народно-
го повір'я що всей день не вільно
нічого робити коло сіна, бо
хто буде робити, тому все
сіно піде з огнем.
Чому верховинці так дуже
чтуть, що з психологічного
боку можна пояснити в той
спосіб: поля у них дуже
мало. Тому нема коло него
много роботи. Не сіють
нічого, лише садять

Картоплі (кромплі) фасолю
та капусту (угриш) ~~[illegible]~~. Щоби
заробити на хліб та на
кукурудзу (мелай) ідуть
майже всі способні до пра-
ці на роботу то до Галичини
яко рубачі в лісах то до полуд-
нової Угорщини, де добре за-
робляють. Коли вернуть до
дому не маючи роботи більшу
частину заробленого гроша
лишають по коршмах.

В вечер записав я кілька коломийок.
Перелюбна пані грала на фортепя-
ні і співала разом зі своїм
сином кілька руських пісень.
По вечері ходили ми на сватаня.

10. вівторок: VIII.

Рано вийшли ми в дальшу дорогу до Драгови. Дорога йшла спочатку понад ріку Тальабор, опісля між лугами та хащами. Гори опадають щораз низше, а порослі все буковими та дубовими лісами. Хати по більшій части покриті вже стріхою а не гонтами як в попередних селах. В Драгові вступили ми до о. Білака. Тут довідали ся, що галицькі Русини в Угорщині велика рідкість. В одного священика, що вже 20 літ сидить в однім місци не було ще ніколи галицького туриста, другий знова 8 літ не гостив в себе галицьких туристів.

11. середа VIII.

По обіді пішли ми дальше та зайшли до села Тереблі (по мадярськи Talaborfalva). Село положене вже на широкій рівнині а лиш здалека окружене горами. Вже видно велику зміну. Поля засіяні вже кукурудзою, пшеницею та житом. Ноша селянська трохи відмінна. Не видно вже мальовничих жіночих вишиванок та лейбиків, як в Синегорах та Колочаві, але більшість жінок в самомяних камізелях при пільній роботі.

Ми вступили до с. Кімака.

Нас приняли достойно. Ту пізнали
ли ми, що туристика наша
може придати ся до відродже-
ня угорської Руси. Розумієся
що ми оба нічого не зробимо
але якби так що вакацій
вибирало ся на Угорску Русь
по кількадесять наших
академіків-туристів, то
се дуже причинило би ся до
відроження Угорської Руси.
Всюди інтелігенция руска гово-
рить по мадярськи. То русини
звикли говорити лиш до простого
люду. Один тій сказав: „Ми звикли
говорити по руськи хиба до пастуха-
ків та до циганів а між собою

говоримо по мадярськи." Де ми прийшли всюди вже мусіли з конечности говорити по руськи. Один інтелігент постановив навіть той вечір говорити виключно по руськи не вміючи її і свойми. На цілій розмові проходили ми до дванайцятої години.

12. четвер. VIII.

О 10-тій годині були ми вже в Сиготі. Се невелике місто около 20.000 мешканців. Всюди видко чистоту та харність. Ми мали вступити на поручення о. Вашовчика до др. Стрійського, шкільного інспектора, але його не було, бо виїхав на

утром що ми по другім снида-
нію пішли дальй в напрямі до
села Бочкова. Ту зайшли ми
до попа. Самого попа не застали ми
в дома, лише їмость. По обіді рушили
ми дальше та зайшли до села Лошки.
Ту в домі пароха розпочали ми
довгу та горячу дискусію з парохом
та його шваґром судією. ~~Пан~~ судия
з руського роду та на жаль не
руски говорити не уміє цілком.
З ним говорили ми по німецьки.
Нарікав на то, що всі европейські
народи ігнорують та ненавидять
Мадярів. А що Мадяри тиснуть
другі народи, то признавав він
в тім повинувацій, бо в мадярскім
краю повинно всьо бути по

мадярськи. Через свою остру
дискусію ми трохи заразили ся,
бо о. парох несподобавши собі
нас вже пізно ввечер заявив
нам що „задля письменної родини“
не може нас переночувати. Ми
очувши від него такі слова по-
дякували вже за вечеру і опусти-
ли плебанію. В селі не було жадної
гостинниці а угорський селянин боїть
ся переночувати чужинця. Тому
постановили ми зачекати на стациї
до 12 години в ночи, та вертати
вже в Галичину. Так ми і зроби-
ли. Коло четвертої рано були
ми вже в Ясині /Kőrösmező/.
Ту вже почули ми руську

і особливо польску мову у інтелігенції. — Були се галицькі туристи. Пересиділи ми годину на стациї тай поїхали галицким поїздом до Станиславова. —

13. липня VIII.

Враження:

Ми поїхали на Лемків

Die Mon-Männer.
Die Geschwister
Die Hausfrau

Das Mädchen - дівчина
Der Herr Doktor.

Ой не спати [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]

Дорогенькі

Ми писали нам оповідання і є зараз дома у Львові і ще не увійшли братів

а/
черти на бабе

Був. собі [illegible] дід [illegible]

[illegible] [illegible]

Річка тече, річка тече,
млин меле
Ци пуйдеш ти стара бабо за
мене
Чорт тя буде бабо морить
А ти будеш стара
хлопців любить
)

Ой вийду я на вулицю та
там собі вівкну
Ай чий богач одурі з та дасть
за ня дівку

1 = egy, 2 = kettő, 3 = három, 4 = négy, 5 = öt, 6 = hat, 7 = hét, 8 = nyolc, 9 = kilenc, 10 = tiz, 11 = tizenegy, 12 = tizenkettő, 13 = tizenhárom, 14 = tizennégy, 15 = tizenöt, 16 = tizenhat, 17 = tizenhét, 18 = tizennyolc, 19 = tizenkilenc, 20 = husz.

A gör. kath. olvasókönyvet

Lonka
inf. Nagybocskó
Máriamaros megye

25

Dynowski [illegible] mo

Синевір

Колочава

Мерешор

Bócanya (Rákóczyszállás)

Драгова Kövesliget)

(Білак)

Dulfalva (Дулава)

Talaborfalva (окимак)

Тересва

Bustyaháza

o. Ujheli

Буштин

Sziget

Ясіня

Баран

Borkút

Кобилак

Polyana

Шумаловикт

Bocskó

ну

Rosloms

26

Victor Balaban Thagze
Alsóhínavár
Com. Máramaros
Ungarn.

Balog Mihály vikárius
Rákóczi út. 12.

сфрмалка вишукавъ за 100 зл.

державн. школи 1г.-4г. лише по мадярськи 5-6г. по руськи лиш писати і читати.

церковн. школи від 1р. по руськи і по мадярськи.

Alsószinevér
Maramm

Голову — Сольва.
Маломиц
ком. Берег.
Шамкович

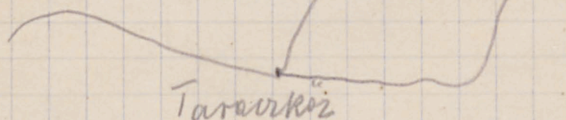
Szolyvna

Ökörmező – Воловe

Berg. Гоцка

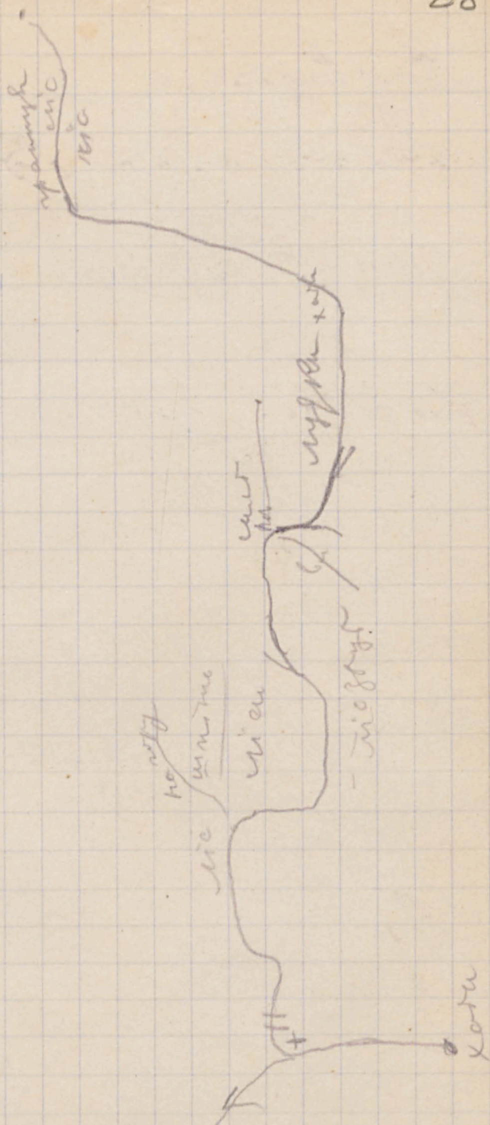
Kőrösmező – Ясіня

Deutsch Mokra
Orosz Mokra
Borsztura
Kőrösmező



Бистра
Майданка

Kőrösmező
Бачинський



Устрики | 9^{32} рано | рі. 4^{08} по полуд.

Самбір { 10^{05} | 5^{47} | 6^{35} 10^{02}

{ 11^{35}

Дрогобич | 12^{45} | 7 | 7^{43} 11^{11}

12^{53} полудне

Стрий 1^{40} | 8^{32} 12^{00}

Стрий | 4^{10} по полудни

Сколє 5^{16}

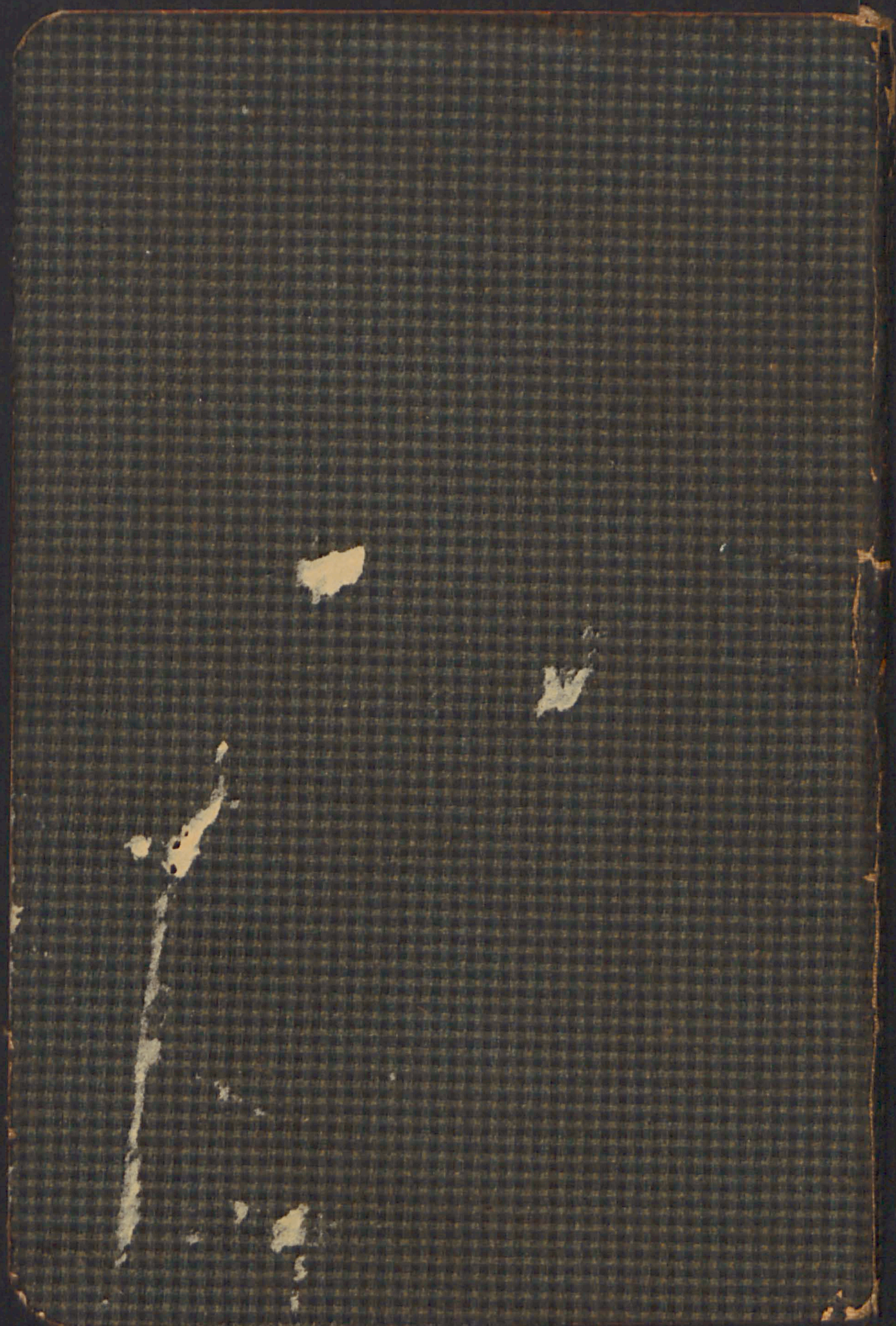
3^{45}

Н. В.

Żalińskiego 6.

3/4 4

83, 87, 91, 93



Денник
З подорожи по Карпатській
Україні в липні
1908 року відбутої
зі студентом геології
Петром Каблаком.
Денник списав
Володимир Мебравський

Телцейк ~~[illegible]~~ проць

Льо Бунба / на Забродю

Гриць Кымак

Гриць Бенюган на маках знає ся



Гриць Сабо



Андрій Бужвак

10.VII. Встаємо рано. Падає
дощ. Ми рішили ся іти
в замітку подорожі. Дощ
перестав. ~~Так~~ Около 1/2 7 ів
до семої ми були вже
в дорозі. Пакуночки ніс
за нами Дмитро. Коли
були вже близько Двірця
ка почав знова падати
дощ. ~~До Двірця~~ прибули
три на 10. Застали ми всіх
при сніданю. Їмали щиро.
Були дуже добрі. Опісля
пили ми каву. Вуйньо
радили нам лишити ся, ~~одже~~
бо почав падати дощ

але ми по підвечірку
рушили в дальшу дорогу.
Фуйцьо відіслали нас своїми
кіньми о 4 год. по пол. до
Насічного. Опісля ішли ми
пішки. Дорога була дуже
прикра. Дощ лляв мов
околиця ставала чимраз дикша
з ринви. (Я прийшов до Бере
троха перемочений. о. С. Соро
ковський приняв нас дуже
зичливо. [Запримітилисьмо
дуже цікаве явище на лямпі:
щоби шкло не пукало, а вішено
кавалок дрота на шкелку.])
За провідника через Бескид
запропонував нам Андрія
Бубвака, чоловіка, великого

ростом та дуже кремезного.

41. Береги ріки 11. липня.

Я пробудив ся пів до 5-тої. На моє здивовання була гарна погода. На небозводі не було видно ні одної хмарки. З великої утіхи я не міг вже дальше спати. По сніданю [пів до 9.] вирушили ми в дальшу дорогу. Проводив нас Гриць Сайор, чоловік малого росту, але сильної будови. Ми вступили ще до його хати, де він попращав ся, вже сильно стоїть на прязі 1269 і зачекати на нього в Мела-равка. 10'45. Від підземний на західній і полудневій стороні західній стороні видно усі букові ліси. О 11'20 [illegible]

воду з „Совиченої води". Про
той потічок ходить перекази, що
коло нього ночував совиченик,
котрий не міг трафити до
села Стриниці. Опісля ішов за
тим потічком і зайшов до
села. До Новоселиць зай
шли ми-смо пів до третьої.











[illegible]

О пів до ~~п~~ четвертої булисьмо
вже в Збого (Нагохо). Приняли
нас дуже гостинно. о. [illegible] не
було дома. Нас принимала паній
і панна Іренця. Панна Іренця
дуже ~~ст~~ мила і приємна. Від неї
научились ми кілька руських
пісень і кілька мадярських.
~~[illegible]~~ Говорить по руски майже
не вміє. Враження вирнуло мене
незвичайне. Здає ся мені немов
находжу ся в гостинній родині
священичій в Галичині, бо принятє
зовсім щироруське. Ця мадярська
мова, яка панує у цілій руській інтелі-
генції пригадує тобі, що находиш
ся в Угорщині. Панні Іренці вписалось-
мо ся до памятника, котрий
цілий записаний по мадяр-
ськи. Я вписав золоті слова Тараса

учіте ся брати мої." О. Фірцак,
лущинка середнього росту і в ?
Розповідав нам кілька анекдот.

17. Вода [illegible] маршка наз. віз. Один
хорий чоловік, що мав горячку, кинув
з одного до мадярськи віз. Люди
думали, що він хоче вмити ся на
воді, тай посадили го на віз і возили
А він все клакав віз та віз

18. До одного бадя прийшли два
турист. Газдиня дала їм на вечерю
сочевицю. Вони хотіли їсти. В ночі
зголодніли. А сочевиця була в хаті,
в котрій [illegible] один ліжку спали
вони а на другім бадя, і газдиня.
Вародили ся піти по сочевицю. Одначе
було темно і вони боялися, щоби
не заблудили на ліжко бадя і бадині.
Отже привязали шнурок до ліжка.
Один з них пішов по сочевицю а
другий відвязав шнурок від ліжка і привязав
до ліжка на котрім спав бадя. Коли бадя
Той не знав нічого вертає [illegible]
ся шнурка і зайшов до ліжка

газди і каже до хузяйки щоби їла сочевицю. –

12. VII. 908. Збій. (най ся любит)

Я пробудився о 8'30. На небі було ясно. Ми дуже добре виспали ся.

(Наші діти по руськи знают, не хотят говорити по мадярски)

(Враження з церкви)

Церковні пісні співают зовсім (селянськими) такими як в нас. (Казань виголошене церковщиною. Дяк, що є заразом учителем співає дуже добре, лиш в тім то хиба, що ~~пре~~ не вимовляє добре руські слова (пр. Господи). Люди (малорослі) дуже мізерніла зубожовані. Убір у мущин зовсім однострійний, сорочки короткі не вишивані зовсім і не підперезані. Баби по більшій части в чорних хустках і в ~~бі~~ темно-синих сїдне-

ях, смагляві а навіть чорні мов цигани. Волосся майже у всіх чорне, у мущин ~~[illegible]~~ ясніше і стрижене коротко. На ~~селянах~~ лицях видно більшу подібність чим у нас. [Росії суть по ділені на 5 ~~кр~~ класс. Збути належить до четвертої.]

О 5-тій виїхали зі ~~Збор~~, ~~не~~ ~~[illegible]~~ кіньми о. Фірцака ~~[illegible]~~. Краєвиди змінялись дуже ~~скоро~~. Гарні Карпатські гори щораз то більше опадають. Збіжа чим дальше на полуднє, тим більше дозріле. Краєвиди дуже гарні. Всюди видно незвичайний порядок. На ріках побудовані ладні мости. Дороги кращі як наші гостинці. О 7-мій були ми вже в Kis-Berezni. Ми приїхали до монастиря Василіян, що ~~лежить~~

35

[Отак Руснаци. Нас признали мадяри, тиснуть межи горами. Руснаци в мадярів лише будують. Земля гідна. (слова ігумена)]

високо на горі, звідки видно гарні краєвиди. О. Ігумен приняв нас гостинно. Се мужчина 50 ти років. Оглядали-сьмо церков, дуже старанно утримувану. Образи мальовані дуже гарно. На церкві гарні тріраменні хрести. Около 8-мої їли-сьмо вечеру. Вечера була дуже богата. Складалось з трех страв. На перше були клюски з сиром швайцарським, 2. курка печена, а трете була ~~редьква~~ бабка з маком. При тім пили-сьмо вино з квасною водою. Кождий мав перед собою малу карафку вина. Вино дуже тане а добре. (1 літра 10 кр.) Спали-сьмо в келії для гостий.

~~Зарічів~~ 13. VII.

По сніданю вирушили ми в дальшу дорогу. В Заричові спочивали-сьмо до 2-гої години. Звідти видно

старання. З'ъдбалисьмо при гостинцї ~~воду~~ фоби, що гладко по улиця приладжені рівцї. Всюди видно чистість так по хатах, як і по обійстях. В Заричові є 4-три школи, з того дві державні. В сей є богато склепів. Є також фабрика крісел. О 6'30 були сьмо вже в Сміркох. Прийшлисьмо до попа Силвоя. Плебанія виглядає немов який графский двір, також і в середині велика вистав-ність. Довідалисьмо ся, що майже ціла родина то самі малярі.



образи вальноручні розвішені
по стінах в самій декор[ації]
дуже гарні. Особливо вразив
мене [illegible] образ, що предста-
вляв жебрака. Батько тоді
був чоловік дуже образова-
ний і письменник. Писав
вірші, драми а головно
церковні проповіді. о. Сем[...]
показував нам також книгу
церковну, написану батьком.
Здаєть ся тобі, що се книга
друкована а се рукопис.
Так гарно і старанно напи-
сана. О. Семвой музикальний,
грає на таломбасі, і струнних
подібних до кларнета.
Школа в Сем[...]вах привати[...]
Дяк стоїть лише [...]
[...]тун. Довідались ми [...]

що в тих сторонах бував
довшими часами
Вол. Гнатюк. Довідалисмо-
ся також, що в монасти-
рі в Kis-Bereznі є лише
сам ігумен. Церква там
дуже гарнісінька. Ігумен
говорить по руськи дуже
добре. Походить з під самої
границі. Священики
в Угорщині мають ся
дуже добре і суть май-
же незалежні від вищих
властей. О. Сильвай сказав:
„Над нами лише Бог вищий"
Селяни в Спірках мають
ся досить добре. Лемки
в Kis-Bereznі роб

в Мадь-Березні. По вечери сталисьмо на ліжка з сітками, на котрих дуже добре спати ся,

14. VII.

Я пробудив ся о 7-мій годині. О. Сильвестр принїс нам до ліжка перекуску. Ми вмили ся і почали убирати ся. По снїданю пооглядалисьмо стайні, обійстє і вирушили в дальшу дорогу; По дорозі питалисьмо ся одного газди, чи не уміє співати, він сказав, що уміє, але мене пра

палінці. О год. до семої
були ми вже в Порошкові.
Зайшлисьмо до о. Петра
Кузьтана, котрий знає
добре говорить по руськи,
знає також багато пісень
які дуже любить. Не є
він ще ~~[illegible]~~ великий
мадяром. Росту середньо-висо-
кого та плечистий. Має
досить численну родину.
Один син на четвертім році
теольогії має дуже гарний
баритон. По підвечірку
танцювалисьмо бойова.
показалисьмо коломийки.
Бачив я також і чардаш
який мені не дуже цікава
При вечері співалисьмо
ми пісні руські, они
по більшій части угорські.
о. Кузьтан сказав при вече-

рі дуже влучний віз: „Прийді-
те, ядіте сія єсть курка
моя." З Тропцкове висла-
лисьмо кільканайцять карток. 38

15. VII. 1908.

По снїданю заспівалисьмо
кілька пісень від старо-
хзтенського дяка в Ало-
тане. По другім снїдан-
ю вирушилисьмо в даль-
шу дорогу. Нас відпровадили
за село син-теолог і його това-
риш теолог 1 року. Було
дуже горячо. Перед Плос-
ковом почав падати дощ.
Ми за яких 10 мінут
зійшли до шинку. Гнара-
саль не помогла нічого.

Ми вступили до попа
в Плоскім. Його не було дома.
Була лише його жінка і
ще якісь дві пані. Нас
попросили до кухні, де
ми повмивали ся і пере-
брали ся. Пані були ~~[illegible]~~
як мені зараз ~~[illegible]~~ спочатку
видало ся якісь непривітні
і скупі. Нас навіть не
погостили як належить. Ли-
ше води не жалували.
Ми сейчас по перебраню
вирушили в дальшу дорогу.
Около 8 г. булисьмо в Поля-
ні. Ми пішли до Корчми,
щоби покріпити ся.
~~[illegible]~~

Та нам дали зїсти вино і старий сир, з которого на другий день розхоровав ся. По вечери пішли ми до одного газди переночувати. Спалисьмо на сїнї. Було нам зимно, бо не малисьмо чим накрити ся.

16. VII.

Пів до четвертої рано вирушили ми в дальшу дорогу. Я ледво ішов. Мене болїв жолудок і нудило. Два рази ~~[illegible]~~ ми відпочивали. О 8-мій ми були в Голубиці. В плені я випив два горнята

Горячого та сильного
чаю, который добре по-
ділав на мій жолу-
док. Відтак пішли
ми до корчми, де запи-
сано кілька пісень,
а записував від Івана
Кульо, який не хотів
співати, доки не ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~добре~~ єму палинки. Він
розповідав, що тому
8 літ був в Голубиці
Гнатюк і записував
пісні між иншими і
від него. Замічали в Урог-
іцкій велика різність.
Про Гнатюка памятають
всюди. Тай від

про нас розійшлась
скоро. В Сваляві якийсь
фірман питав ся нас
чи стрілялисьмо по власних
своїх [illegible]. Я боявся ~~ся~~
питати в місті де станція
залізнича, щоби не по-
чути другий раз нім
туду. Гдъ коли в Kis-Berezni
почув я перший раз ті
слова, зробили оні на
мої неприємне враження.
Пів до третої вели
ми на залізницю
в Сваляві, ~~[illegible]~~

Колія швидше їде, як у
нас, але за те перестанки
суть довші. О 5-тій були
ми вже в Мукачи. Місто
зробило на мене дивше
враження. Більших камениць
майже нема. Суть лише малі,
але лазні і чисті домики.
Від станції до ~~міс~~ власти-
вого міста досить далеко.
Ми вступили до реставра-
ції на вино а (опісля) вибрали
ся до монастиря Василія-
Василіян, котрих є аж 4, не
було на той час в дома.

41

Ми зачекали хвилину. Відтак надійшов о. Николай, котрий видався мені ще найбільше привітний і обводив нас по монастирі. Церков страшно запущена. Всьо поломане, покривлене. Цікавим був лише срібний павук і рукописні книги. О. Протоігумен видався мені нецікавий, це мущина 40-вих літ, що зовсім не виглядав на ігумена. Васіяни в Мукачеві немов які кавалєри. Я сам видів як один монах зі стрільбою на плечах кібіцував до панночки.

Робот не мають жадної.
Хиба що їсти, пити etcaet.
Нас навіть не хотіли
переночувати, хотяй майна
цілий монастир порожна.
„Монастир сей цілком"
вже змадяризований. Но-
віцинки не вміють ні
словечка по руськи. Тай
монахи не інтересують ся духовними справами
не кажу вже ~~справами~~
світськими, але навіть і
церковними. Я бачив цілу
купу наших „Місіонарів"
навіть не порозтинаних.
Кажуть, що не розум...

що руські читати. Келії мо-
настирські не виглядають
так, як я думав. Я представ=
ляв собі, що се маленькі
комнати, обстанова у них
найпростійша. Тут було
зовсім противно. Келії вигля-
дали досить виставно.
Се комнати досить великі і пре-
садно обставлені. Коли на нашу
просьбу намісник монастиря
ніяк не хотів нас переночувати,
вимовляючи тим, що прото=
ігумен має гості, ми вернули
до міста. Тут переночували
ми в готелі, який коштував
нас 2 кор 60 сот. Спалисьмо
дуже добре.

17. VII.

Я встав о 9-тій годині.
По сніданню, яке ми їли в готелі, пішли ми до замку Ракочого. Вже здалека його дуже добре видно. Виглядає маєстатично. Особливо украшує його колонка, на котрій високо сидить орел збудована в тисячлітний ювилей 1896 р.
Ціла гора засаджена виноградом і кукурудзою. По замку проводив нас сторож. Сам замок складає ся з двох частий: з властивого замку Ракочого і з прибудованого пізнійше будинку, що служив за арешт.
Найбільше заінтересовала

мене великанська керниця.
Колесо керниці оберталося
в той спосіб, що два жовніри
ставали з середини на обвід
колеса і своїм тягаром його
порушали. Студня сама дуже
глубока. Вода пущена з верха
спадала в протягу 10 секунд на дно. Кімнати
для арештантів суть різної величини.
Найменші і то без вікон, мають по кілька
ка m³. Мури замку суть дуже
грубі. Подекуди досягають 5 m грубости.
Оглядаємо стакож і комнати
самого Ракочого. ~~Та тепер~~
~~все~~ Були се досить просторі
і високі комнати, тепер
стоять они зовсім пусті
лише ~~е~~ взялиси лишились
по стінах. Стіни вельми
помальовані і

пописані іменами подорож-
них. Довкола замку знаходит-
ся подвійний грубий мур.
Замок сей ~~служив~~ був спершу
кріпостю Ракочого. В нім
мешкала також його дворська
служба та його товариші. Пізніше
аже до 1896 р. служив сей замок
за арешт. По звидженю замку
вернули ми до міста. О 4 год. від'їхали
до Ужгороду. Коло Мукача
полишили ми послідні відноги
наших Карпатів і в'їхали
в угорську низину. Всюди
рівно. Ніде ані одної горбочка
змучене око не має на чім
спочити. Лише ~~ден~~ подекуди
шумучий, густий дубовий

ліс, заслонюючи безмежні
простори. Земля вже не така
родюча як в підгір'ю. Коло
Чапу орної землі вже дуже
мало. Тут вже починають ся
угорські пушти. Се великань-
ські простори, що тягнуть ся
милями. На них пасуть ся
череди скоту рогатого, безрогі та
табуни коний. Особливо гарно
виглядають на тих просторах
череди угорских білих волів
з довгими рогами. Сим видом я
не міг налюбовати ся. Посеред
пусторів в відповідних відда-
леннях находять ся колодязі.
Далеко на півночи синіли наші
Карпати. Чим далі на півнич
ти були виразнійші. Його
чувару вносять ся вже

деякі горбки. До Унгвару
приїхали ми о 8-мій годині.
Ми пішли просто до готелю.
Там відпочали по подорожі
і поклалися спати.

18. VII.

Місто Унгвар виглядом
своїм подібне до Мукача.
Доми партерові майже всі.
Через те місто простяглось на
великім просторі. Тротуари
як в Мукачі всюди цемен=
тові. Через місто пливе ріка
Уж, на котрій поставлений
зелізний міст. Над рікою
побудована дуже красна

20. X. понеділок.

Рано від'їхали ми до Унґвару. Саме був в той день ярмарок. Численні товпи народу пересували ся по улицях. Всюди порозставлювані товари різного рода. Та ми не могли довго затримати ся, бо перед полуднем відходив поїзд. Відти їхали ми аж до Соколики. Чудові краєвиди переходили ми мимо самої границі. Много тунелів, віадуктів і глубоких пропастей. А

зелізниця спиналась
ще вище і вище аж
здавалось до Ужока,
тепер починає ся
шалена їзда в доли-
ну до Сянок і до Соко-
лівки.

bor rubo

[redacted]

úr nass

Nagyságos asszany
bucokomobamatta

Női szakasz gl. nasso

пуп | превелебний пан.

szeretet – любов

hit, – віра

remény – надія

ремінь

csók – поцілуй

човк

A távolból – з далека

1 föld
2 földé
3 földnek
4 földet
~~földtől~~
5 földtől

1. jó доbрий, a, e
2. jó
3. jónak
4. jót
5. jótől

Вохо.

× йовтол

~~sz~~ szép – красний

сеп

jár

~~[illegible]~~ милю

Степан Негребецкий | Kis-Berezna |

47

Ч. 1/39. [illegible]

ДЕННИК

З подорожі по Карпатській Україні

1) в липні 1908 р.

2) серпні 1909 р.

Володимира Моравського. –

[illegible]

Тут порішено вислати до нач. Команди, що мала находитися в Вапнярці, сот. Кондратенка, де
~~[illegible]~~ де мав він засягнути гадки,
що властиво думає робити Н.К.
з армією, чи має який інший ви-
хід для неї поза большевиків а
єсли не має такого чому не навя-
же переговорів з большевиками.
Отже тим постановив І. Корпус
поступати отжії(?) у двох прочих
корпусів і провадячи переговори
з ревкомом, проволікати справу
переходу гал. армії на сторону
большевиків.
2. І. Зіставив ся в шпиталі ІІ бри-
гади ІІІ. корпуса в Тиврові пор.
Гумен Антін, що захорував на пат-
нистий тиф. 3. І. Погода пога-
на. Дощ. Ранком відмашерувь
курінь до с. Онитковець. Убезпе-
чення І Корпуса була 7. бригада в
м. Тиврові, яка однак вечером
наступила(?) до Онитковець. З сей 6.

нитківцях функціонував тоді виноцукровий завод що справив потіху нашому стрілецтву. Тут перебув курінь три дні а 6.I. як охорона корпуса в дальшім відвороті, іде до с. Рахни полеві. Тілки курінь розкватерувався, кавалєрія, що зісталася в Тиврові і Снитківцях, як задна охорона, опинилась в Рахнах, тому що Тиврів заняли большевики (вс. 30р) і зловили кількохнайцять їздців. Курінь в поготівлю а вечером на приказ кмдн бригади відходить до с. Стояни. Був се Святий Вечір. (Брат зістав ся в Рахнах полевих.) Прикро було стрічати ~~ххх~~ різдвяні свята ~~ххх~~ так як нам судилось. Серед холоду і голоду)

мірило стрілецтво того вечера без-
мірні степи України і з сумом
пригадували собі давнійші свята,
в які засідали оні з рідного до спіль-
ної вечері. Ступаючи крок за кро-
ком і похнюпивши голову в діл,
роздумували стрільці про родину
~~за яку~~ про яку не мали жадної вістки
і над своїм теперішним прикрим
положенєм. 7.I. Різдво пересвят-
так стрільці як і старшини ду-
же гарно, населення с. Стоянів бу-
ло вічливе і приймали нас як
своїх гостий. Кождий, що пере-
був свята в Стоянах, запамя-
тає собі його на довго, бо його на-
селення приняло нас під свій дах
і обійшло ся не як з військом а
рідними братьми. Того дня

пор. Глібовицький Богдан, Назарук Євген, Попович Богдан і ін. ходили з поклоном до сот. Романишина Василя, команданта куріня. Захорував пор. Шарф, сот. Комора Альфонс, кор. Гаврилюк і кор. Худик.

8.I. Відмашировує бригада до м. Шпикова. Тут збунтувалася бригадна кавалерія (около 30 ш.) і наробивши переполоху перейшла на сторону большевиків. 9.I. Пор. Дацків, кмдт 3-го куріня їде до корпуса в цілі інформацій, що до загального положення армії і дальших маршів. Кмда бригади видає приказ поготівля куріням на цю ніч, бо населення разом з залогою

сахарного заводу думала напасти оружно і ограбити майно бригади. До сего однак не прийшло, тільки вкрадено в курені 4 коні. 10.І. Відходить курінь через с. Жабокрич до с. Копіївки. 11.І. Після відомости, привезених пор. Дашковим з кнди ІУГК галицька армія мала відступати в околиці Балти, де жде її відпочинок.

12.І. З сим днем перебирає охорону відвороту ІІ. корпус, що цілий час від злуки з Денікіном відпочивав в околицях Немирова-Тульчина. Непогода. Бригада переходить через м. Тульчин до с. Аннополя, а звідти 13.І. до с. Савинець через Чернасівці і Капустяни. В Черна-

брала бригада цукор. Заряд заводу не хотів видати, а грозив сходом". Треба було показати кількадесять скорострілів і тоді доперва полагоджено справу.
14. I. Новий Рік. Тут заслугував я на пятнадцятий тисяч. Курінь пробував на відпочинку 14, і 15-го I, а 16. I. рано о 8-ій год. відмарш через с. Козинці, Верхівку до с. Ободівки. Здоровля моє покіршалось.
17. I. Через с. Жабокричку до села Пятківки. Кінда бригади в с. Жабокричці. Бригада на відпочинку до 29. I. Стан курінів був вповні оплаканий. Здібних до служби було найбільше 25-30 стрільців а решта лежала хорі

 4

по хатах і шинтанях. По селах шотались большевицькі агітатори і організатори і підюджували населення проти Галичан. В Жабокричці кинулись дня 21.I. цивільні на обоз II. корпуса, але части розігнали їх машиновими крісами. 23.I. злука I-ого куріня з III-им курінем під кмдою пор. Дацкова. 26.I. захорував кмдт куріня сот. Романишин Василь, а кмду перебрав пор. Глібчук.

Ще підчас переходу до с. Пятківки здоровля моє погіршалось а в Пятківці хороба таки перемогла і кинула до ліжка з якого не вставав я аж до відходу з Пятківки. Тут перебув я крізу горячки, яка була досить велика 41°1' і зачинав по троха приходити до здоровля.

29.I. Відхід бригади через с. Білий Камінь до м. Чечельника. Погода була страшна. Сильна курявиця з морозом. Много стрільців повідморожувало уха. По дорозі до міста на полі за Плиськ-кого знайдено труп молодого жидка комерсанта з Бершаді, якого місцеві ограбивши убили. Я відбув сей похід на санях, ~~з~~ волами. 30.I. Відмарш до с. Церейми. Тут одержали ми відомість що наша IV. бригада билась під Бершадею з большевиками, яких не хотіла пропустити через село. Она потерпіла много страт і сейчас вицофававшись з фронту подалась в напрямі до Румунії. Румуни однак не пропускали

 5

її ще й загрозили скорострілами. Она тоді же бачучи иншого виходу причучилась назад до корпуса. В Перейми захорували на пятнистий тиф кмдт. II. кур. пор. Дацків, пор. Жиретюк, пор. Приймак, чет. Стрийчук і Костюк які аж до свого виздоровлення позістали на місци.

11. II. Відхід через с. Лісничівку до Балту, де находились ще денікінські частини, якими перетята була вже дорога відвороту на полудне до с. Перелїту в херсонській губернії. Село наскрізь молдованське. Мешканці неприхильні і незадоволені нашим приходом. Хороба - тиф прибрала тут великі розміри. З куріня було найбільше 5 здоровых стрільців, якими безпереставно

повнено службу. Когда хапча була наче шпиталь, бо не було такого благословенного дому, де би не лежало двох, трох стрільців хорих на тиф. ~~XV. Ваннахах ...~~

Підчас нашого побуту в с. Переліжні відбувались важні події в галицькій армії. Незначний відворот ген. Денікіна і його близький і певний упадок, мусіли відбитись на галицькій армії як на його союзниці і звернути її тепер увагу і очі її керманичів в інший бік і там шукати ратунку. Була одинока альтернатива: Румунія або Україна, то є перехід за Дністер або союз з большевиками. Денікінські війска

розбиті на голову, втікали в пере-
полосі. Ціла Одещина занята
була большевиками а упадок
Одесси був близкий. З Балти втік-
ли денікінці 6.II.920. З ців мі-
ліонової армії денікінської в про-
тягу місяця лишилось 10.000
людий, які здеморалізовані роз-
ходились по домах, инші пере-
ходили до большевиків а лише
мала частина хотіла перейти
через Дністер. Та Румуни не
пустили. І так одна група
з ген. Бредовом пробивалась
здовж Дністра, з якою зводив
борби III. гал. корпус і перейшла
до Поляків. Положеня Галицьк.
Армії було критичне. По довгих
нарадах представників трох
корпусів в м. Лечінвашку, рішено

вкінци останнись на Україні, з якого так тісно звязана була доля і буття гал. армії, то є рішено ся на союз з большевиками, хоч ще день перед тим вийшов був приказ Нач. Команди для інтендантури виїздити за Дністер до Румунії. До сего зневолював всіх головно Нач. Вожд ген. Микітка і Ціріц, і ~~нав~~ вони вже навіть були в дорозі до Румунії та їх приарештовано. Місто Нач. Команди вибрано тимчасовий „Ревком ЧУГА" з тимчасовим головою полк. Шаманеком і головним політкому проф. ~~Кондрашенком~~ Музичкою Андрієм. Сей послідний вийшов був в контакт вже давнійше з військовими кружками большевицькими і через

вислані делєгації з УГА на ко-
лії з тов. Кондрацьким до м.
Київа, заключено і підписано
в Київі договір з большевиками
дня 11. II. 1920. На підста-
ві того договору гал. армія пе-
реходила з днем 12. II. 920 на
харчевий стан XII-ої совітської
армії і мала бути поділена на
три бригади, які мали бути
приділені до поодиноких диві-
зий. Мали вибратися ревкоми,
ревтрибунал і назначити комі-
сарів для поодиноких частин.

III. Період.

Причини акту з дня 11.II.920, були майже ті самі, що і акту з дня 19.XI.919. Ідейна і моральна сторона акту з 11.II. перевисшала попередний о стілько, що він признавав самостійність України радянської (хоч що правда, як показалось опісля, лиш на папері) і давав надію на поворот до Галичини. Надія і переконаннє, що бємось за Україну, за поширений пролєтаріят, будив і піддержував духа армії.

8.II. Сотник Боцманишин, кмдт IV. куріня помер в с. Перелїті в наслідок плямистого тифу. Похорон відбув ся дня 10.II. при великій

 8

співучасти старшин цілого корпуса і населення. 14. II. Переїздить з Бірзули до м. Балти бувша Нач. Кад. а тепер Нач. Ревком. 22. II. Прибувають до Балти большевицькі частини, в яких дуже богато було з Петлюрівських частини. В Балті засновувалось пресове бюро, яке видавало орган для галицьких стрільців „Переман". Через цілий час побуту нашого в Перелеті стрілецтво відпочивало і поволи перехворовувалось і приходило до здоровля. 19. II. Захорував на плямистий тиф к-дт 14 сотні чет. Гнибовицький Богдан, чет. Головин Богдан. 25. II. Відбулось зібрання старшин бригади в Немировській ~~...~~ з нагоди відвідин чет. Чондрацького. Він оновів ~~...~~ загальне наше положе-

же і ті трудности з якими при-
ходилось йому боротися що до за-
кінчення договору з большевиками.
Привіз також зі собою богато га-
лицьких часописей і буковинських,
з яких довідались ми про повстанні
на Гуцульщині.
В Теребовлі вибрано на лад больше-
вицький ревкоми і господарські ради
А при НРкомі заосновано вибрано
Ревтрибунал на місци польового
суду.
В цім реорганізації переходить
дня 27.II. бригада до села Теребовлі.
Після реорганізації полка і курінь
~~начальника~~ Галицька армія
перетворюється з трох корпусів на
три бригади: Ima бригада з IIго
корпуса УСС, IIга бригада з Iго корпу-
са а III бр. з IIIго корпуса. II. Брига-
да складається з 6го полка (VIIго

 9

бригади, 9-го полка (IX. бр.) і 10 полка IX. бр.) і з полка кавалєрії (IV бригада). Творить ся трійкова система. 10. полк з трох курінів: I, II, III-ого; IV. курінь переіменовуєть ся на I-ший, III-ій з II-го курінь, а II. кур. мав утворити ся з виздоровців. Курінь складаєть ся з трох сотень піхотних і скорострільної. Кду 1-ої сотні перебирає пор. Гунек Антін, 2-гої сотні чет. Глібовицький Богдан, 3-ої сотні: чет. Ворона Михайло а скорострільної сот. Комора Альфонс. Кмдтом курінь стає пор. Глібчук Тимотей. В бригадах, полках і курінях мають бути наставлені большевицькі комісарі, які відповідають за се, що дієть ся в поодиноких частинах і за моральний стан стрільців. ~~Комісаром~~ Бувщ

Нач. Команду, що існує від тепер під назвою „Полевий Штаб" перебирає тов. Порайко (Галичанин з Станіслава). Комісарем бригадним став тов. Дідушок і він дня 29.II. прибув до полка, до Перейми, де перед куренем III-им виголосив промову, якої ціллю було кинути зерно незгоди і ненависти між стрільцями і старшинами. В ній всю вину за всі невдачі, похибки і нужду вилив на укр. буржуазію себто на старшину. Промова ся, як то у большевиків ведеться, була нічим іншим як агітацією. По промові зробив ще зібрання старшин в сел. полка і назначив комісарем бувшого поручника Єворського, який зараз розпочав по большевицьки свою роботу. Дня 3.III. видало

 10

з НК. приказ, що в червоній гал. армії не вільно носити жадних відзнак ранґ старшин, тризубів, стягів народних і що знесуть ся ранґи старшин. 6.III. Прибуло до куріня 49 стрільців з розділеної IV-ої бригади і їх приділено до сотень. 2-га сотня одержує 18 людей. 7.III. Старшини з-за Наддніпрянщини відходять з частин галицьких. Того дня прийшов був приказ з НК що гал. армія має 12.III. вирушити в район XII. армії совітської т. зн. на фронт. Частини однак заявляють письменно НКЧУГА що сего не дасть ся виповнити, тому що стрільці є допірвана виздоровлено і потребують відпочинку.

В с. Переймі ґрілось дуже гарно
Весняне сонце додавало підкрі-

лень в силах стрільців, і причинова-
лось це богато до виздоровлення ії.
Люди добрі, хоч в селі було много
бандитів, які жодному дохати кі-
ця. До "сходу" не допускали. Був
случай, що раз сход розігнали стрі-
лами. Від тоді ніхто не важився
прийти на сход, а ті робили в се-
лі, що хотіли. Побут наш в селі
був не на руку їм, бо мусіли при-
тихнути, хоч того було раде населе-
не, бо мало спокій.

Тігр тим ситуація в околиці розположення галицької армії малась
так: армія повстанців ген. Пав-
ленка перемашеровувала на захід,
як говорено в цілі получення ся з гру-
пою Волоха і її на приказ больш-
виків, мали наші бригади стяни-
ти. Вправді перепалки між I-ою

бригадою і повстанцями вже були, але се сталось з причини непорозуміння. Проти них мала і наша бригада заняти позицію. Тому рано-ком дня 9. III. відходить 10 полк до міста Ольгополя. Тут виставивши застави курінь закватирувався на передмістю. Про повстанців доходили дуже глухі вісти. Головні сили їх відступили вже в сторону Балти так що напроти нас не показались навіть найменші стежі. 10. III. Відбулось величаве свято в честь Т. Шевченка заходом населення міста, в якім взяли також участь і стрільці нашого полка. Прибув до куріня пор. Гуцал Антін. 12. III. Команда полка назначує сот. Аворського Івана командантом I-го куріня а пор. Глібчука переносить

до кдп полка. Новий кмдт почав заводити зараз нові порядки в курені. Сотні для ддисциплінованя стрільців мали щоденно робити вправи рано від $9-12^{h}$ а пополудне від $2^{30}-4^{h}$. Крім сего кмдт бувші старшини мали (також) працювати над ~~[illegible]~~ освітою серед стрілецтва. ~~[illegible]~~. Прибував також до куріня як комісар тов. Лал Павло, який одначе не входив занадто в житє - буте большевиків і поводив ся троха інакше. Пол. комісар полковий Яворський. Сей заводив в полку цілком большевицькі порядки. Відношене його до старшин було дуже неприхильне а навіть вороже. Він сейчас по прибутю змінив заступника кмдта полка сот. Чапаля (перше сот. Чайка був курінним) пор. Дацковичем (Кду III-го

куріня обняв пор. Глібчук. Робив він мітінґи і старався заложити комуністичну ячейку в курінях, що помимо вкінці удалось ся в III-ім курені; I-ий курінь був на стілько солідарний, що ані оден стрілець не вписав ся в ячейку. Богато старшин що були без приділення висилав він до большевицьких частин. Відходили звичайно ті до яких комісар мав упередження і хотяй они мали займити посаду то однак, щоби не перешкаджали йому в роботу, усував їх. Мімо того відбулось тут з ініціятиви гал. старшин і місцевих кругів свято Шевченка, що випало дуже гарно. 23.III. Відбувся перегляд полка через начального командата Червоної укр. гал. армії тов. Порайка. По дефіляді і поході відбув ся мітінґ в укр. гімна-

зії де промовляв Морайко, Відулек
і Затонський відпоручник XII. сов. ар-
мії. Промовці накидались на бур-
жуазію всього світа, не поминаю-
чи і гал. „буржуазії" старшин
та інтелігенції, які після їх дум-
ки завели гал. армію над пропасть
і які були виновниками упадку
Беля Куна в Угорщині, бо муром
загородили большевикам туди до-
рогу, перешкодивши їм піддержа-
ти комуністичне правительство
Угорщини. Рівнож дуже обидливи-
ми словами виражались про кер-
маничів укр. армії як Петрушеви-
ча, Петлюру як рівнож і про на-
родний стяг: синьо-жовтий прапор
ті наші нар. святощі. Всі промо-
ви, як ці, попередні і пізніші
були агітаційні і настроювали
ворожо стрільців проти старшин,

 13

до чого большевики тенденційно і стало стреміли. Навіть як тоді говорилось, большевицькі комісари мали виразитись, що они нічого не мали-б проти того, коли-б стрілеці перестріляли всіх старшин. Очевидно, що через таке трактовання галицьких старшин большевиками, не могло бути мови про добре і приязне відношеня одних до других. Одні ждали визволеня з під большевицького террору, другі знова хвилі відповідної усуненя першиїх і заведеня порядку. Комісари сиділи вічно на шиях командантів, без яких останні не могли зробити і кроку. Се все, а також що большевики, признаючи на папері самостійність України, нищили все, що було українське, причинилось і довело до зриву 22.IV.1920.

З огляду на се, що в околиці міста крутились поодинокі відділи повстанців (Тютюнника) робив курінь службу в місті а застави давав в м. Піщанах і с. Демівці. Демівка - село велике, гарне, свідоме. Пригляньмо ся ближше укр. селові. В кождім майже селі бандитизм зріс до нечуваних розмірів. Деякі селяни утомились цілком і дивились на все байдужно, хоч добро його пропадало з перед очий бідного, нещасного мужика а він мусів мовчати. Комунікація між поодинокими селами і містечками була перервана. Бандити були сильно зорганізовані. Але деякі села становили оази на Україні. Одним з таких сіл була і Демівка. Она рішила завести в себе порядок. Бандитів ловлено і замикано. Робилось сход і народ судив кождого відпо-

відно до його вини: розстріл, 25, 50; 100 буків і зворот шкоди, ось звичайні кари. Хто не хотів признатись, битий, доки не визнавсь. Лучалось не рідко, що обжалований гинув під різками і буками сей-час, або витримавши їх, умирав в день або кілька днів пізніше серед тяжких мук. Тіло його було одна велика рана - струп, що відставало від кости і кавалками відривалось. Кари страшні, але ~~[illegible]~~ справедливі і тільки вони охоронили деякі села від сеї страшної пошесті, що ширилась чим раз більше. І в Деміївці був дійсно порядок. Село домагалось, навіть грозило, що піде війною, на сусідні села, які такого ладу ще не запровадили в себе. Ціла Україна була тоді територією таких сіл республік порядку і солідарности,

та сіл анархії і безладдя.

21.III. Аматорський кружок 10-го полка дав виставу „Наталка Полтавка“ яке гарно випало, і на якій було повно цивільної публики.

25.III. Відбувсь прогляд лікарський „Müsterung“ мед. Лапчинським.

28.III. Видано базку для команданті і платню для стрільців „совітськими грішми, яких ніхто не хотів приймати на Україні“. Того дня дав ще ам. кружок представленє; комедійку „Куди вітер віє“.

29.III. Перегляд полка пор. Дацковим. 10 полк переіменований на 5 червоний полк II. бригади.

В часі побуту в Ольгополі I-ша бригада відійшла на фронт, длятого і II-ій бригаді наспіває приказ вирушити в район XII сов. армії. Там мала она бути приділена до 44. дивізії.

 15

30.III. Відходить 5ий полк через м. Чечільник, с. Білий Камінь до с. Пантківки. Сего дня була сильна стрілянина в м. Бершаді (на яку наступав от. Тютюнник). 31.III. Відхід через Балагівку до с. Бендзівки. 1.IV. Через Тростянець до с. Северинівки а звідси 2.IV. до с. Кернасівки. Тут була знова ганза. Тут відпочинок а 4.IV. через Анпопіль до с. Нестероварки коло Тульчина. Була се цвітна неділя. Вечером був в місті народний суд, де засуджено кількох спекулянтів на розстріл. Посіли відбулось представлене „Хмара". 5.IV. Відхід куріня через с. Копіївку до с. Жабокрича а 6.IV. до с. Стояни. Тут перевели сотні ревізию в своїх районах за крісами і найшли около 60 крісів. 7.IV. Курінь переходить через с. Пиріїв, де відібрала сотня 2га своїх пару ко-

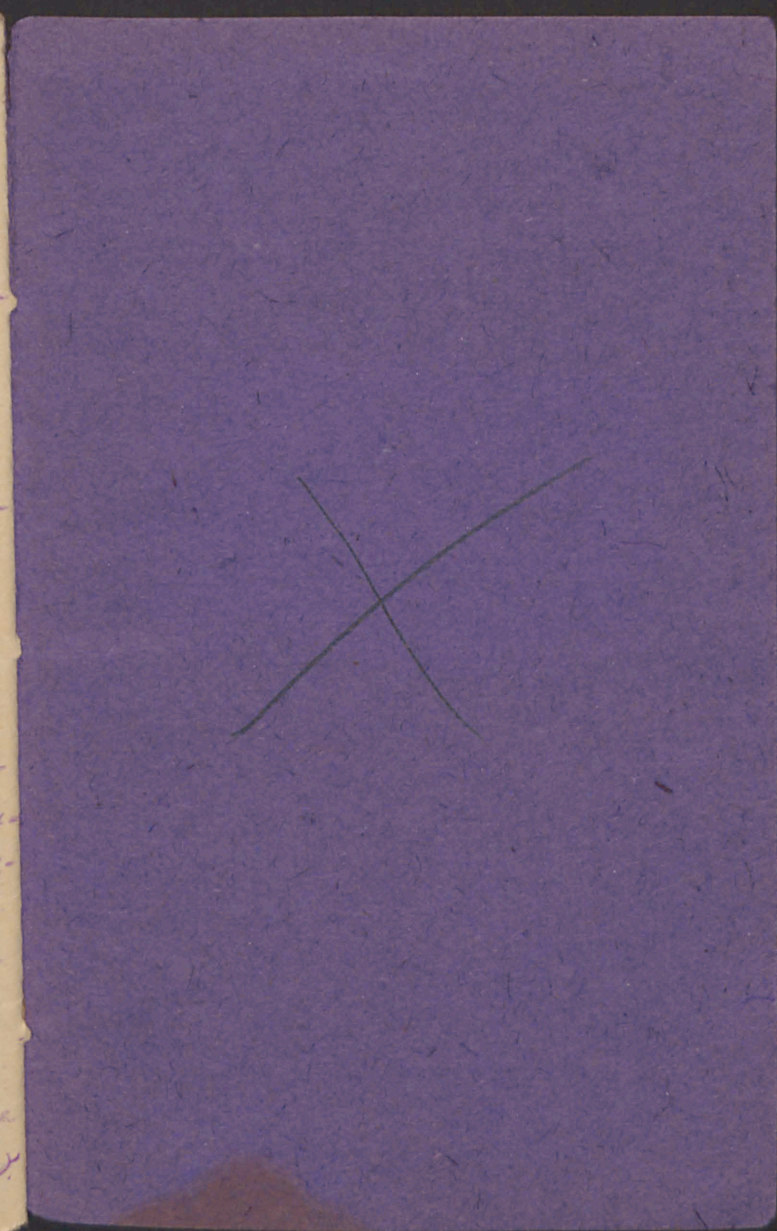
нії, які при відвороті на Балту пропали були в селі до м. Красного.
8.IV. Відмарш куріня через с. Ярошинку до с. Будьки. Тут на підставі поголосок, що на цілій Україні загоріли знова повстаня проти большевиків, що повстанці заняли вже Тульчин, що III-га гал. бригада відказалась іти на фронт і воює з большевиками в околицях Бірзули, що большевики масово дезертирують з фронту зроблено заговір на большевицьку владу і полк мав, місто іти на фронт, удатись в сторони Брацлава і Немирова і злучитись з повстанцями. Арештовано в ночі ком. полк. Яворського і побито его, ком. III. куріня і ком. II. куріня Лаха Павла (причім був я присутний). На се одначе куда куда бригади не згодилась з причини непевної ситуації і з огляду на большевицькі резерви, що мали

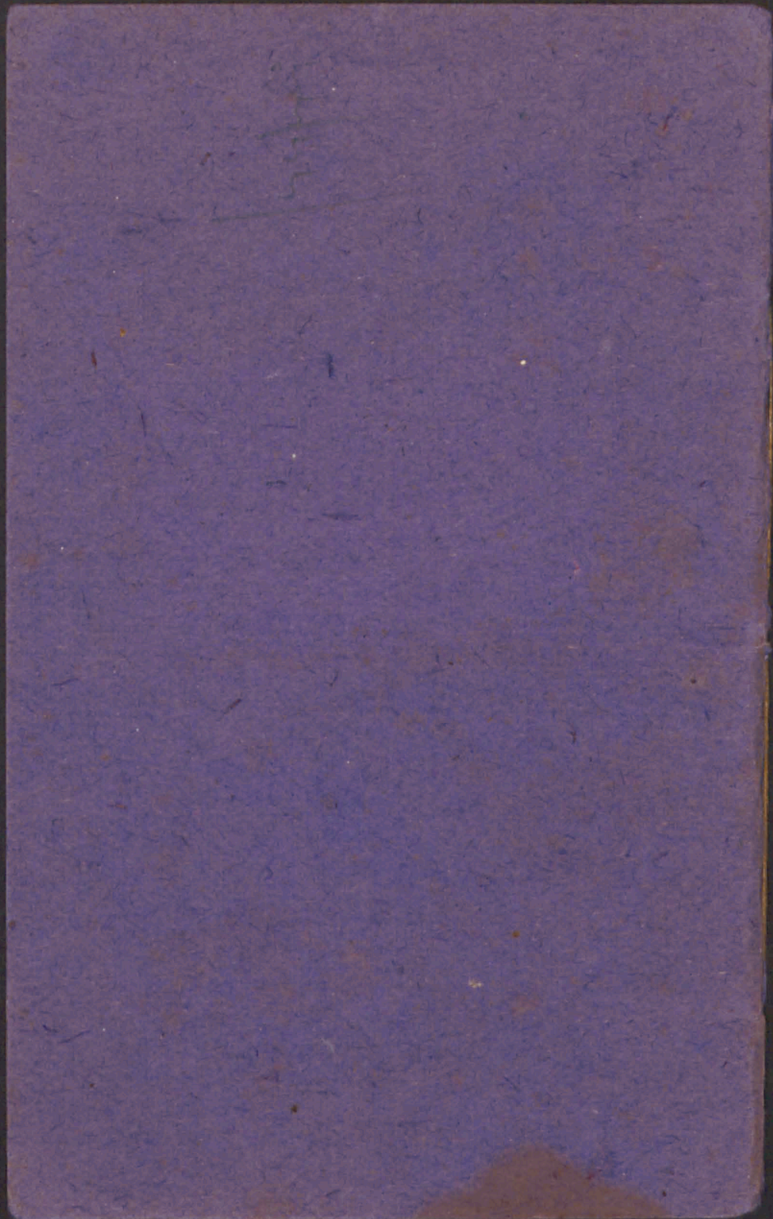
іти на фронт. Тому термін перевороту відкладачи ся на відповідніщий час. 10.IV. Їде полк до м. Брацлова. По дорозі комісар п. Аворський, якого зараз в ночі випущено хотів арештувати пор. Квасницю, чет. Свистуна, пор. Бая і Щебунчана. Перший зараз покидає полк, а прочі що брали участь варештовано утікають в ночі до повстанців, які тоді вже всюди крупились і организувались.

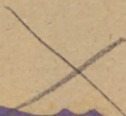
11.IV. Великодні свята. По обіді відійшов полк до с. Микулинець через с. Махнівку. Село має гарне положеня, по середині великий став. Люди нам раді.

12.IV. Відхід через м. Літин (столиця Шепеля) до с. Ївча де остали аж до перевороту 23.IV.920. ~~[illegible]~~ Село повстанче, мешканці його приняли нас дуже

ввічливо і гостинно. Жилось там всім знаменито, ніхто навіть не хотів дивитись на обідй варені в кухни. 10. верств від с. Ївчі була позиція в Кожухові. Курінь щоденно робив вправи на оболоню за селом і службу та застави. Стрільці віддихнули і знова завернув аж їм гумор і співи. Щодня вечерами тут і там можна було чути співи і музику. 17.IV. Відбув ся виклад мед. Ланчинського на тему хоріб на площі вправ(? Вечером заходом аматорського кружка полка відбулось представлене „Куп Мірошник" та „Куди вітер віє".) 18.IV. Зарядив ком. Яворський мітінг коло церкви, де почав причини побитя його і виголосив свою больше-вицько-патріотичну промову, яка стрільцям не впала в смак (заборона правити Св. Богу служ. Баранським).







 17

На підставі харчів, льоху і ін. виник на місці ком. Аворського а стрільцями досить остра дискусія, яка так (зниеохотила?) Аворського і завела його в надіях кладення на стрілецтво, що він другого дня (відкликано) (перенесено) на вохкома тяжкого дивізіону II бр. На його місце до 6-полка прибув тов. Луценко, наддніпрянець, чоловік вирозумілий, простодушний Українець.

Того дня спроваджено бувшу музику от. Шепели. Коло церкви зібралось много стрільців і сільської молоді, що весело гуляли. Нараз по обіді вибух в селі пожар зі сторони Требухи - Кожухів, що знищив 19 хазяйств. В огни пропало много річий і крісів 3-ої сотні, IV. куріня, що там кватерувала. Місце танців опорожнилось; все кинулось на місце нещастя. Вечером заходом аматорсько

го кружка відбулась вистава „Куди вітер віє" і „Сатана в бочці".
19.IV. Був перегляд полка за реми бригадним кмдтом сот. Головінським Юлієвом і бригадним воєнкомом Ткачуком, що перейняв комісарство по Дідушенкові, якого в 8ім полку убито. При біднім пролетареві найдено лиш 40.000 р. миколаївських і дві пригорщі золота.
21.IV. Зібрані полка на площі дв вибрано сот. Яворського, кмдта I кур. як представника 5-го полка на всеукраїнський з'їзд в Харкові. Кмду по нім перебирає сот. Комора Ле

На Україні в тім положенні політичне
було неясне і дуже заплутане; більш
як коли будь перед тим. Влада яка
б то не була не могла упорядкувати
тутешніх відносин; жадна з армій,
які входили на Україну, не могла
довго удержатись і скоріше чи пізні-
ше мусіла уступити, переплатив-
ши свій побут на Україні великими
стратами в людях і матеріялі. При-
чини тих катастроф треба шука-
ти в різниці національности та
в різниці поглядів даних армій,
що до справ українських, далше, що
вони не вміли, не могли а звичайно
не хотіли йти на зустріч бажанням
тамошнього населення, що они були
ворожі і чужі йому по мові, духу,
крови, переконаню і змаганям.
Найменші надуживання, промах
або помилки зі сторони чужої вла-
сти і армії викликували серед укра-
їнського населення сильний, оружний

протест, що виявляв ся в формі пов-
стань, що раз сильніших і лучше
зорганізованих, які остаточно і най-
сильнішу армію змушували залиши-
ти Україну. Та на жаль не принес-
ло се Україні бажаного спокою і ладу,
бо знищивши одного ворога, народ му-
сів пхати шию в ярмо іншого сусіда,
якого манили сюди розлогі і урожай-
ні степи України. Вправді не давав
народ і йому спокою, але готовив ся
до бою з ним і не випускав оружя
з рук аж гість був примушений за-
лишити Україну. Треба знати, що
кожде село на Україні було добре у-
оружене, часто мало навіть і арти-
лерію, а на удар дзвона, все, що могло
в селі носити оружє збігалось і ста-
вало в обороні свого села. Так вики-
но з України в 1918 р. при помочі Ні-
мців большевиків, в той сам спосіб о-

сою тогоже знищено Німців, розбито вдруге большевиків в літі 1919. р. підчас наступу гал. армії. Треба зазначити, що повстанчі групи Тютюнника Шепеля, Соколовського (якого підступом убито) причинились велико до скорого відступу большевиків, непокоючи їх по задах та перериваючи желізні дороги. Ще гірше було з армією ген. Денікіна, якого большевики тільки при співділаню повстанців змогли в протягу місяця комплектно знищити. Всі ті армії ішли сильні на Україну а виходили знищені фізично і морально, без всего свого добра. Україна здавалась бути багном, в яке легко залізти, та майже неможливим було вийти звідтам цїло. Легко її заняти але тяжко вдержати.

Що до укр. армії Петлюри, то она не могла вдержати України з слїдуючих причин: лютнева революція і дальший її хід розложили і здеморалізували цілковито бувшу армію ро-

ліську тим самим і українську а молода влада України була за слаба, щоб на руїнах бувшої імперії російськ. і зорганізувати серед так ворожих відносин сильну армію, яка-б могла відперти і розігнати чорні хмари, що з'усіх сторін сунулись на Україну. 2. Хоч по упадку гетм. Скоропадського на заклик Петлюри всі як один зявились до мобілізації, та він, з браку воєнних матеріялів, припасів żивности, оружжа, мундуру, фахових людий, був приневолений розпустити до дому, з виїмк. малої частини. 3. Національна несвідомість, брак місцевих органів власти, і большевицька орієнтація темного селянства а москвофільська різних „Малоросів" – ось причини невдач армії от. Петлюри. Зате всі відносини на Україні (степи, ліси) були дуже корисні для ведення партизанки і повстань, які тут, особливо на Прав.

береґу дійшли до найбільших розмі-
рів. Початок її сягає ще початку
1918 р. і які доти будуть тревати,
доки чужі наїздники будуть напливати
на Україну. — Здаєть ся, що галицька
армія була одинокою, що зуміла собі
здобути і на все заховати собі довіре
і прихильність наддніпрянської людности
своїм поведенням, чим не могла похва-
литись навіть армія Петлюри; лиш зав-
дяки тому галицька армія перебула
на Україні всі перевороти, її не знищи-
ли ані денікінщина ані большевизм.
Навіть по злуці гал. армії з большеви-
ками населення знаючи і розуміючи,
чому ми злучились з большевиками,
вірило в нас і уважало за своїх. Пов-
станчі групи держали все з нами
дружбу як повст. група Заболотного в Ба-
лті, група Шепеля в Літині, ген. Павлен-
ко і Тютюнник. Товчок до переворо-
ту II бр. дав передовсім [illegible]. Він пер-
ший будучи в Тульч. навязав тісніші

ні зносини з повстанцями. В околиці Літина були вже зорганізовані повстанці Шепеля, що крились по лісах і ждали відповідної хвилі, щоб кинутись на ненависну комуну. Причинилось до того також, що большевики вицофували свої части на Лівобережжя перед польською офензивою, полишаючи на фронті гал. бригади. Они вірили гал. армії цілковито, опираючись на відвічній ненависти Українців до Поляків, хоч до старшин відносились дуже недовірчиво і стреміли їх як контрреволюціонерів, в якийби се не було способі, усунути. Говорено навіть, що мав бути вже наказ арештувати всіх гал. старшин. Сі обставини були причиною перевороту з дня 23.IV.1920 р. який зробила галицька армія в порозумінню з повстанцями і співучасти повстанців.

Переворот.

Раненько дня 23. цьвітня переворот був фактом доконаним. Всіх воєнкомів, політкомів, членів комуністичних ячейок і підозрілих арештовано. Про евентуальний переворот старшини були поінформовані ще в ночі 22.IV. Ранком 23.IV. перед зібраними сотнями виголосив пор. Гумен Антін палку промову відповідну до сучасної хвилі. Полк рушив на позицію до с. Кожухова, де після приказу ще 44" дивізії мав заняти там позиції і змінити таращанський і богунський полки, в цілі розоруження тих двох полків. Большевики нічого не предчували, сиділи преспокійно аж доки наші не зажадали відзложення оружжа. Вони здуміліся, думаючи що се жарти, бо якраз сегодня сподівалися зміни і знали що ми їх мали змінити. Опір був даремний. В протягу пів години полк артилерії, кавалерії і піхоти був розоружений. Богато притім утікло на Хмельник і в инші сторони. В наші руки попало все майно згаданих полків. Немало

враження робила ідуча польська розоружена. Якесь неприємне, мов предчуття ворожнечі на дві душі, віщуючи і нам подібний близький кінець. Зате ми сумні, похнюпивши голови. Було се дійсно військо пролєтарське, Мозолисті руки, різнородність і простота умундурування будили співчуття в сю хвилю, хоч всім звісно, до яких бестіальних і злочинних вибриків були здібні ці пролетарі. Звідси около 10ої год. рушив полк під м. Хмельник, який мав ночію заняти пор. Колодацький. - Колонна відіслано до м. Литина, в якім зробив порядок 2ий кав. полк і де знаходилась команда бригади. Із Хмельником Колодницькому не повелось. Большевики заняли були вже позицію перед містом, коли полк настав туди. Піхота - сотні заняли позицію в лісі против міста а артилерія обстрілювала ворога. Большевики завзято оборонялись а перед вечером почали стягатись з польського фронту до міста, лишаючи фронт необсадженим. Полк, щоби не наразитись на непотрібні страти і жертв

полишая позицію і відходить через Сад-
ки до с. Івча з.~об. Тут ночує з обезпе-
ченями в с. Требухах. 24.IV. Ситуація
не зовсім певна. Надії нашої люди, що
з большевиками легко можна справитись,
не справджувались. Се було перед споді-
ваного польського офензивою і большевики
стягали звідти свої сили і перегрупо-
вали їх. А наші пани не маючи вза-
галі певних відомостей, а опираючи
на „поголосках" думали, що прийшла
найлучша нагода скинути вже раз
ненависну червоно-московську маску. Гово-
рено, що большевики уступають за Дніпро,
полишаючи гал. армію як „прикриття відво-
роту на поталу ворогові. /В тім може
було дещо правди, що большевики поді-
бно готовилися до офензиви і власне
цей відворот за Дніпро мав здається бути для
Поляків лапкою, щоб їх заманити на широку
Україну. / Дальше говорено, що Антанта ви-
знала самостійну Україну навіть з Гали-
чиною, на чолі з гетьманом Петлюрою, що
Поляки ідуть будувати Україну як прияте-
лі а доказом чого мала бути чеська укр.
бригада Варвводи, маюча бути на фронті

коло Проскурова. Все то було дуже гарно, та пізнійше показалось, що се була найбільша брехня, що наші пани не мали поняття, що діє ся не то за фронтом, але навіть на фронті в себе. А що вже найгірше то було те, що панове; були на стільки сліпі, що не могли передбачити наступу Поляків нам на пяти ззаду і не забезпечились з сеї сторони. Доперва в день самого перевороту вислано делєґацію до Поляків до коменди дивізії в Летичеві (між иншими сот. Цапяк), яку Поляки хотіли арештувати. Положенє наше погіршалось. Переворот в Хмільнику не вдавсь; І.а бриґада УСС, як пізнійше ми довідались, перевороту не зробила а відбивала ся коло Бердичова наступ поль. військ. Третій бриґаді в Жмеринці теж не пощастилось. Большевики з'орієнтувались і стягали на нас сили. Відперли наших з Винниці, яку наша кавал. 2-ий полк заняв був вечером 24.IV.; в Жмеринці большевики часть наших відділів розоружили а ІІІ. бриґада Кравса по неудачах вже окол

25.IV. зложила в Алтушкові оружє Поль-
кам. Положенє II-ої бригада не було лучше.
Винниці не вдержано, Хмельника не довуго
а з Браїлова натирали большевики, проти
яких вирушив V.-ий полк 24.IV. на підводах
з Ювча через Літин, Микулинці до с. Мах-
івки. Тут стікнулась кавалєрія полкова
на большевиків, які зараз опускають с. Мах-
івку. Курінь займає позицію, обсаджуючи
село проти с. Людівки і Браїлова. Погото-
вле. 25.IV. Рано чути артил. огонь зі сто-
рони Винниці. се наступають большевики.
Проти села показалась кавалєрійська патру-
ля з Браїлова. Над вечером чути сильний
крісовий і артил. огонь зі сторони Юзвина.
Після звіту мав се бути бій кавал. полка о
Юзвин. До Махівки приходять повстанці.
Розділюють ся II-ий курінь. Сот. Комора пе-
реходить до III. куріня як командант. 26.IV. Ра-
ком відходять III-ий, повстанці і одна батерія
відходять до с. Людівки. Ситуація досить
неясна. На право від Махівки робить нас-
туп на с. Новоселицю, 6-ий полк; пізніше
однак стратив відступає а на лівому боргу
ся також безуспішно о Юзвин. Над вечером

счинять ся шалений бій в Людавці. Се на-
большевицької кавалерії Котовського на
ІІ-ий курінь. Бій тревав коротко і скінчив
ся фатально для куріня. Стрільці розбіглись
на всі сторони. По сім бою больш. кавалє-
рія під'їздорала під Махнівку, ~~де~~ але по корот-
кім бою ІІ. курінь прогнав большевиків.
27.IV. 3-та сотня змінює 2-гу сотню. День
сей приносить нам фатальний удар. Поль-
ки, не маючи проти себе на фронті нїко-
го, слідують за нами і вже 26.IV. занимають
Літин. 27-го форсують они дальше і при-
ходять до с. Микулинець, де була кмнда
ІІ-ої бригади. Тут загрожала зловіща о-
бручка, на що Соловінський мусів згоди-
тись. Кмнду полка повідомлено о сім
доперва в полудне. В тій цілі скли-
кують ся збір ст. в полку а відтак в курінях
і представляють ся їм цілий образ перед
очима. Сот. Гайка настоював на те
щоби перебивати через большевиків до
армії ген. Павленка. Проти сего стріль-
ці рішучо запротестували. Тому полк
рушив по обіді до с. Микулинець, де Поля-
ки обсадили вже село ~~[illegible]~~ трома ку-

рішили і курінї складають оруже а амуніцию. Старшинам залишено револьвери і шаблї. По зложеню оружа рушив курінь полк через Літин до с. Літинки а III. кур. до Соснів. 28. IV. Около 10 год. вимашерову курінь дальше до с. Дяківки. На площі перед селом зібралась ціла бригада. Тут відібрано наш обози, харчі зіставлено по 2 вози на сотню і харчів на три дні. Вечером відходить полк до Вербівки. 29. IV. Рано відхід до Летичева.

